

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

21. YÜZYILDA TOPLUMSAL VE SİYASAL
ÖRGÜTLENME VE SİYASET YAPMA BİÇİMLERİNDE
DEĞİŞİM: PARİS BANLİYÖLERİNDE GÖÇMEN
HAREKETLERİ

CİHAN ÖZPINAR

2501070939

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. BİRSEN ÖRS

İSTANBUL 2009

ÖZ

21. Yüzyılda Toplumsal ve Siyasal Örgütlenme ve Siyaset Yapma Biçimlerinde Değişim: Paris Banliyölerinde Göçmen Hareketleri

Cihan Özpınar

Paris'in şehir merkezini çevreleyen “sorunlu” yerleşim bölgeleri olan banliyölerde yaşayan göçmen kitleleri, 1980'li yılların ortalarından beridir Fransız devletinin politikalarıyla gözle görülür bir çatışma içinde bulunmaktadır. Bu çatışma durumu en net hâliyle 2005 yılındaki ayaklanmalarla açığa çıktı. Fransa özelinde 19. yüzyıldan bugüne devam eden ve 1968'deki öğrenci hareketleriyle önemli bir kilometre taşı geride bırakan “sistem-karşıtı hareketler”, göçmenlerin aktör konumunda olduğu bu tür hareketlerle birlikte yeni bir anlam da kazanmaktadır. Fransa'nın köklü bir kolonyal tarihi olduğu gerçeğinden yola çıkan bu çalışma, ayaklanmaları bu tarihsel bağlamın içine yerleştirerek, günümüzün sosyal ve kentsel durumunu da inceleyerek, göçmen hareketlerinin siyasi anlamını bulmayı amaçlamaktadır. Bu hareketlerin siyasi anlamını ve bu hareketlerde tanık olunan siyaset yapma biçimini “anti-politika” olarak kavramsallaştıran bu çalışma, ayaklanmaları ise “tersine-çevrilmiş kolonyal savaş” olarak adlandırarak 19. yüzyılla 21. yüzyıl arasındaki geçişliliği ortaya koymayı hedeflemiştir.

ABSTRACT

The Changement in the Forms of Social and Political Organization and Making Politics in the 21st Century: Immigrant Movements in the Paris Suburbs

Cihan Özpınar

The immigrant masses who live in the “sensible” suburban areas which surround the city center of Paris, have been evidently in conflict with the French state policies since the mid-1980's. This conflict, noticeably, came out in the wash via civil commotion of 2005. The “anti-systemic movements” which have lasted since 19th century till today and transcended crucial boundries with the student actions in 1968 within France, have taken a new meaning with those kinds of movements which immigrants take active roles in themselves. This study which accounturns the fact of France colonial history, by replacing the civil commotion into this historical evidence, examining today's social and urban circumstances, aims finding the political meaning of these immigrant actions. This study which conceptualizes the political meaning of these movements and deducing the way of engaging in the politics as “anti-politics”, aims to lay out the interaction between 19th century and 20th century by denominating the civil commotions as “reversed colonial war”.

ÖNSÖZ

2005 Ekim – Kasım aylarında Fransa’da yaşanan ayaklanmaları inceleyen bu çalışma, uzun ve zorlu bir araştırma ve yazma sürecinin neticesi oldu. Bu yüksek lisans tezini yaparken her ne kadar bütün sorumluluk ve yük omuzlarımda olduysa da varlıklarıyla ve katkılarıyla beni bu süreç içinde yalnız bırakmayan, desteğini esirgemeyen kişileri burada anmak isterim. Yer veremediklerimden özür dilerim.

Öncelikle, tez çalışmamın başlangıcından sonuna kadar değerli mesaisini bana ayıran, disiplinli çalışma yöntemiyle bana büyük örnek olan, beni sürekli motive eden ve gerektiği anlarda yönlendiren hocam, Doç. Dr. Birsen Örs’e duyduğum minneti belirtmem gerekir.

Bu çalışma sırasında bana maddi ve/veya manevi destekte bulunan o kadar çok kişi oldu ki, hepsinin ismini saymak imkânsız. Yine de bütün yardımları, önerileri, destekleri, varlıkları ve dostlukları için şu isimlere çok teşekkür ediyorum: Prof. Yann Moulrier-Boutang, Prof. Hamit Bozarlan, Murat Aksoy, Hacer Coşkun, Acar Erdoğan, Ali Yalçın Göymen, Tariq Kawtari, Ebru Kaya, Aslı May, Mehdi Meftah, Seden Mestan, Ceren Muradoğlu, François Peyroux, Neslihan Şen, Ahmet Terzioğlu.

Sadece bu çalışma sürecinde değil, bütün hayatım boyunca hep yanımda olan, haklarını asla ödeyemeyeceğim ve beni her zaman şanslı hissettiren annem Remziye Özpınar’a ve babam Kemal Özpınar’a, onlardan hiç geri kalmayan teyzem Atifet Korkmaz’a ve anneannem Naciye Korkmaz’a teşekkürden çok daha fazlası gerekir.

Son olarak, kızkardeşim Esra Özpınar’a sadece çalışmama yaptığı katkılardan dolayı değil, aynı zamanda hayatımın her anında en yakınimdaki varlık olduğu için, her şeyini paylaştığı için, asla yanımdan ayrılmadığı için ve bunlardan çok daha fazlası için teşekkür ediyorum. Silver Mt. Zion’ın bir parçasında geçen “*All I true love, is the light in my sister’s darling eyes*” sözleriyle, bu çalışmamı ona armağan ediyorum.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ.....	1
I. EKİM – KASIM 2005: DÜŞMEKTE OLAN BİR TOPLUMUN HİKÂYESİ.....	8
1. ÖZNELİĞİN SUNUMU: UZUN GECELER – KISA SABAHLAR.....	9
2. CLICHY-SOUS-BOIS: PATLAMA.....	11
3. SEINE-SAINT-DENIS VE PARİS: YAYILMA.....	18
4. FRANSA: ZİRVE VE GERİ ÇEKİLME.....	24
5. AYAKLANMALARLA İLGİLİ BAZI TARTIŞMALAR.....	38
6. MARSİLYA: AYAKLANMALARIN İSTİSNASI.....	43
II. ÜLKE VE DENİZ-AŞIRI: EKONOMİ, TARİH, SÖYLEM.....	46
1. KOLONYALİZMİN RUHU: JULES FERRY VE KOLONYALİST MANTIK.....	46
2. KOLONYAL YAYILMA (1): KAPİTALİZM VE EMPERYALİZM.....	52
3. KOLONYAL YAYILMA (2): KAPİTALİZM VE KOLONYAL SAVAŞ.....	54
4. FRANSA VE KOLONİLERİ: TARİH VE SÖYLEM.....	57
III. ÜLKEDEKİ DENİZ-AŞIRI (1): ÖZNELER, MEKÂNLAR, SÜREÇLER.....	68
1. ÖZNELER VE ARZULAR: TÜKETİM TOPLUMUNUN MUHATAP-OLMAYANLARI.....	68
2. MEKÂNLAR: “BANLIEUE”NÜN ETİMOLOJİSİ VE TARİHİ ÜZERİNE NOTLAR.....	73

3. GÖÇ VE EMEK: “KIZIL BANLIYÖLER”DEN 1970’LERE.....	77
4. STABİLİZASYON VE ENTEGRASYON: 1970’LERDEN GÜNÜMÜZE.....	82
IV. ÜLKEDEKİ DENİZ-AŞIRI (2): GÜNDELİK YAŞAM, KODLAR, YÖNTEMLER.....	86
1. “DENİZ-AŞIRI” BANLIYÖLER: KARTOGRAFİ, ULAŞIM, SOYUTLANMA.....	86
2. KÜLTÜREL KODLAR: <i>VERLAN</i> , HİP-HOP, SOKAK SANATI.....	93
V. ÜLKE VERSUS DENİZ-AŞIRI: PRATİKTEN SONRA TEORİ.....	105
1. TERSİNE ÇEVRİLMİŞ KOLONYAL SAVAŞ: SÜREKLİLİK VE KOPUŞLAR.....	105
2. YENİ KAVRAMLAR: 21. YÜZYIL POLİTİK DURUMUNA BAKMAK.....	111
3. “ANTI-POLİTİKA” VE “DİSPOSİTİF”LERİ: YENİ BİR POLİTİK EPİSTEMOLOJİ?.....	115
SONUÇ: AYAKLANMALARIN GEOMETRİK ALANI.....	124
EK 1: MEHDI MEFTAH İLE RÖPORTAJ, 30.01.2009.....	132
EK 2: TARIQ KAWTARI İLE RÖPORTAJ, 04.02.2009.....	139
BİBLİYOGRAFYA.....	145
1. GAZETELER.....	145
2. KİTAPLAR VE MAKALELER.....	150
3. ELEKTRONİK KAYNAKLAR.....	156

GİRİŞ

2005 yılının Kasım ayında ajanslara düşen “Paris yanıyor”, “Paris alevler içinde” minvalindeki haberler, dünya kamuoyunun gözlerini bir anda merakla Fransa’nın başkentine döndürdü. Haberin *ne* olduğu belliydi: Gerçekten de ajansların biraz da korkutucu bir şekilde bilgilendirdiği üzere, Paris’te ve yalnız başkentte değil, Fransa’nın pek çok şehrinde ateşler yakılmıştı. Olayların faileri gayet görünürdü: Kuzey Afrika’nın çeşitli ülkelerinden (Cezayir, Tunus, Fas) gelmiş Mağrip asıllı gençler, Siyahlar... Haberlerin devamında aslında her şeyin 27 Ekim 2005 tarihinde başladığı ve Kasım ayına gelindiğinde olayların şiddetinin doruk noktasına ulaştığı görülüyordu. Zaman belliydi. Paris’in küçük bir banliyösünde başlayan olaylar zamanla diğer banliyöleri etkisi altına almış ve olaylar neredeyse bütün Fransa’ya yayılmıştı. Yer de belliydi.

Gazeteciliğin temel düsturu olan altı soru zarfının dördüne (Kim?, Ne?, Nerede?, Ne zaman?) cevap bulmak çok kolaydı. Bunların ardından biraz daha zor bir soru geldi: Nasıl? Olayların nasıl geliştiği de kimi zaman dezenformasyon nedeniyle tahrip edilse de, en sonunda bir şekilde yanıtlandı. Ergenlik yaşlarında olan iki genç, polis takibatından kaçmak isterlerken bir yüksek gerilim hattına sığınmışlar ve ölmüşlerdi. Ardından bu olay öğrenilince yaşıtı olan gençler öfkeyle ayaklanmışlar ve tepki göstermişlerdi.

Ancak en zor soru, en sona saklanmıştı: Neden? Bu sorunun cevabını, en azından “tatmin edici” cevabını ajanslar asla veremedi. Fransa kamuoyu olaylar süresince bu konuyu enine boyuna tartıştı. Olaylara taraf olan veya tarafsız eleştirel gözlerle inceleyen üçüncü kişiler için hep bir takım nedenler vardı. Fakat nedenler yelpazesi o kadar geniş ve bazı durumlarda o kadar “ideolojik”ti ki, “haber”e ilişkin sorulan bu altıncı soru ortalıkta uçuşan kanaatlerin yarattığı kargaşada pek sağlıklı bir şekilde tartışılmadı. Daha sonraları olaylar hızını kesti ve “yatıştı”; artık ajansların ilgilenmesi gereken başka haberler vardı. Olay güncelliğini kaybetmedi

ama gündelik niteliğini kaybetti. Bu noktadan sonra “nasıl” sorusuna verilecek cevaplar özgün çalışmaların, kitapların, makalelerin, sempozyumların, konferansların konusu oldu.

Kişisel olarak benim bu olaylara, ayaklanmalara olan ilgim tam da ajansların dünya kamuoyunu bilgilendirdiği Kasım 2005 tarihine rastlar. Herhangi bir izleyici olarak ajansların düştüğü habere ilişkin beş soruya cevap bulmak pek de güç bir iş sayılmaz. Ancak “Neden?” sorusuna alınamayan cevabın yaşattığı tatminsizlik, bu herhangi bir izleyiciyi bir araştırmacı statüsüne götürebilir. Bu konuyla ilgili bir çalışma yapmak istemememin sebebi de tam olarak bu tatminsizlikle açıklanabilir. Ortalıkta uçuşup duran kanaatler silsilesi arasında özgün bir yol yaratıp, nedenleri kendi gözlerimle saptayabilmek beni bu çalışmayı yapmaya itmiştir.

Bu çalışmayı başlatırken kafamdaki en kurcalayıcı soru, ortalıkta uçuşup duran kanaatler silsilesi arasında yeni bir söz söyleyebilmenin ne kadar mümkün olduğu üzerineydi. Ben ne bir Fransız’dım, ne de Fransa’da yaşayan bir göçmen. Dolayısıyla, içinde olmadığım bir düzleme ilişkin tutarlı analiz yapmak ve yeni sözler söylemek başlangıçta hem iddialıydı, hem de zorluydu. Bütün bu olan-biteni çok daha yakından, üstelik içinden takip edenlerden ne gibi bir ayrıcalık sahibi olunabilirdi? Bu sorunun cevabı da gecikmedi. Olayların yaşandığı düzlemin içinde değil, dışında duran, bu sebeple bağımsız olan bir kişi, pekâlâ o düzlemin içine giriş-çıkışlar yaparak belirli bir bilgi düzeyine erişebilirdi; böylelikle hem içeride yaşananlara tanık olabilir, hem de kendini dışarıya atarak bağımsızlığını koruyabilirdi. Bu yüzden söz konusu kurcalayıcı sorunun işaret ettiği dezavantaj, aynı anda avantaja dönüşmüştü.

Fransa’nın üç ayrı şehrinde (sırasıyla Montpellier, Toulouse, Paris) geçirmiş olduğum vakit, bu düzlemin içerisine girebilmem ve içeride olan-bitene tanıklık edebilmem hususunda büyük bir yardımda bulundu. En son 2008 Ekim – 2009 Şubat tarihleri arasında Paris’te dört ay boyunca araştırma yaptım, bu araştırmalarımı nispeten olgunlaştırarak Türkiye’ye döndüm ve çalışmamı tamamladım. Bu anlamda, o topluma ait olmadan o toplumun içerisine girebilmiş olmam ve gerektiğinde birkaç

adım geri atarak kendimi dışarı atabiliyor olmam, sözünü ettiğim bağımsızlık konusunda önemli bir imkân oldu. Aksi hâlde, “saha”ya adımını atmadan dışarıdan “ahkâm kesmek”, bağımsızlığı zedelemese de sahilliği yerle bir edebilirdi. Bu sebeple, bir araştırmacı olarak olabildiğince “doğru” bir mevzide konumlanmaya çalıştım.

Burada, çalışmam boyunca kullandığım metodolojik araçlara değinmek istiyorum. Ampirik bilginin, bilimsel bilginin üretiminde oynadığı belirleyici rolün önemine binaen, problematiğimi ilgilendiren “saha” ile doğrudan bir ilişki kurmak gerektiğini düşündüm. Bu nedenle özellikle Paris’in banliyölerine, “sorunlu” yerleşim bölgelerine geziler yaptım. Yine bir Paris banliyösü olan ve şehrin batı yakasında kalan Nanterre’de yaşadım. Gittiğim banliyölerde çeşitli toplantılara, organizasyonlara katıldım. 2009 Ocak ayında İsrail’in Filistin politikasını protesto eden ve çalıştığım sahayı ilgilendiren kitlelerin geniş katılım gösterdiği yürüyüşleri inceleme ve bunlardan sonuç çıkarma şansım oldu. Bunları yaparken, ünlü Fransız sosyolog Pierre Bourdieu’nün çok sayıda araştırmacıyla beraber gerçekleştirdiği anıtsal eseri “La Misère du Monde”¹ (Dünyanın Sefaleti) isimli kitapta rastlanacak temel kaygıyla hareket etmeye çalıştım: Ayaklanmaları gerçekleştiren insanların kendi dünyaları, algıları, meseleleri kavranamazsa, problematiğe ilişkin geliştirilecek hiçbir teorinin ayakları yere basmayacaktır.

Nitekim çalışmamdaki bölümleri sıralarken önce olguyu, sonra da sahayı öne çıkartarak teoriyi bunların arkasına yerleştirmemdeki neden, böylesi bir konuyu incelerken düşülebilecek bir “kanaat teknisyenliği” kolaycılığından kaçınma ihtiyacı oldu. Zira bu çalışmada şunu göstermeye ve unutmamaya çabaladım: Her türlü pratik, teoriyi öncelemelidir. Aslolan pratiktir, teori pratikte yaşanan olgusalılıkları belirli bir bakış açısıyla yorumlama anlamına gelir. Teorinin pratiği öncelemesi demek, yaşamsal alanla bağlantısını kuramamamış düşüncenin, eylemi belirli bir şablon içerisine sokması anlamına gelir. Halbuki “canı yanmış” bir kitlenin “kendiliğinden” hareketi hiçbir teoriyle kendini sınırlamayacak kadar dizginlerinden boşanmıştır. Bu açıdan teori, pratikten sonra gelmelidir ve bu pratik,

¹ Pierre Bourdieu, *et al*; **La Misère du Monde**; Paris: Seuil; 1993.

gerçekleştirildiği “saha”ya dair bir çalışmayla bilinmelidir. Buradan hareketle 2005’teki ayaklanmalarda bulunmuş ve şu anda örgütsel faaliyetlere devam eden iki kişiyle röportaj gerçekleştirdim. Bunun yanı sıra, çalışmamı zenginleştirmesi için gazete arşivlerine girip, buradaki haberleri eleştirel bir şekilde ele alarak 27 Ekim’de başlayan ve takip eden Kasım ayının sonlarına kadar devam eden ayaklanma sürecinin “günlüğünü” yazdım.

Çalışmam felsefi olarak iki klasik düşünürün eserlerine dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, siyasal ilişkilerin çözümlemesini müthiş bir gözlem yeteneğiyle yapmış olan ve aslen bir “siyasal filozof” olarak görülen, siyaset felsefesi için çok önemli bir başyapıt olan “Prens”² kitabının yazarı, İtalyan düşünür Niccolo Machiavelli olmuştur. Machiavelli’nin insan ilişkilerini aslen siyasal bir ilişki, bir güç ilişkisi olarak değerlendiren felsefesi ve buradan hareketle öznel arasındaki çatışmaları olanca çıplaklığıyla ortaya koyma konusundaki ustalığının öğrettikleri, yapmış olduğum çalışmanın birinci felsefi temelidir. Benim de bu çalışmanın her aşamasında yapmaya çalıştığım şey, şahit olunan bütün karşı-karşıya gelişleri bir güç ilişkisi olarak göstermek ve mümkün olabilecek en tarafsız biçimde bu güç ilişkilerinin neticelerini ortaya koyabilmek olmuştur.

Çalışmamın ikinci felsefi temelini ise Hollandalı büyük düşünür Baruch Spinoza teşkil etmektedir. Spinoza’nın “Etika”³ isimli başyapıtıyla birlikte kavramlara ilişkin ortaya koyduğu geometrik felsefesi, bu çalışmada ele aldığım konuları “cisimleştirebilmek” adına bana büyük bir yardımda bulundu. Spinoza’nın düşüncesinin vermiş olduğu ilhamla problematiğimi “üç boyutlu” bir cisim hâline getirmeye, ona uzamsal bir hacim katmaya çalıştım ve bu yolla argümanımın elle tutulabilir, somut bir yaklaşım olmasına çabaladım. Böylece çalıştığım sahaya yabancı olan okuyucunun karşısına gözle görünür, nesnel bir cisim sunmak istedim.

Çalışmamı oluştururkenki teorik temelimi de iki ekseninde değerlendirmek mümkün olacaktır. Bunlardan birincisi, 2005 Ayaklanmaları’nı bir “sistem-karşıtı hareket” olarak incelemem açısından, bu tür hareketleri belli bir tarihsellik

² Niccolo Machiavelli; **Prens**; İstanbul: Oğlak Yayınları; 2007; çev. Rekin Teksoy.

³ Spinoza; **Éthique**; Paris: Seuil; 1999; trad. Bernard Pautrat.

çerçevesine yerleştiren ve dünya-sistem teorisini savunan düşünürlerin ortaya koyduğu bakış açısıdır. Bu düşünürlerin üçü, Immanuel Wallerstein, Terrence K. Hopkins ve Giovanni Arrighi'nin ortaklaşa yazdığı “Sistem-Karşıtı Hareketler”⁴ isimli kitapta geliştirilen tarihsel perspektif, çalışmamdaki teorik argümanın önemli bir kilometre taşı olarak yer almıştır. Bu tarihsel perspektifi tamamlayan teorik temelimin ikinci eksenini ise, Michael Hardt ve Antonio Negri'nin 2000 yılında tamamladıkları “İmparatorluk”⁵ isimli kitaplarında geliştirdikleri argüman oluşturmaktadır. Bu bağlamda, küresel kapitalizmin dönüşümüyle birlikte modern döneme ilişkin paradigmanın da altüst oluşuna dair yazarların ortaya attığı tez, çalışmam esnasında tarafımda da dile getirilmiş ve referans gösterilmiştir.

Bu yüksek lisans tezi çalışmasında “giriş” bölümü dışında beş ana bölüm, bir sonuç bölümü, bir de ek kısmı mevcuttur. İlk bölümde (Ekim – Kasım 2005: Düşmekte Olan Bir Toplumun Hikâyesi), 2005 Ekim ve Kasım aylarında cereyan eden ayaklanmaların günbegün gelişimi takip edilmiştir. Bunu yaparken başta Fransız basını olmak üzere daha çok yazılı basında yer alan haberler ekseninde bir gazete arşiv çalışmasından faydalanılmış ve ayaklanmaların “hikâyesi” aktarılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında çeşitli bilimsel nitelikli ve gazetelerde yer almış makalelerle de desteklenmiştir. Ayaklanmaların süreci anlatıldıktan sonra, süreç ertesinde Fransız kamuoyunu meşgul eden bazı tartışmalara da yer verilmiş ve bölüm bir istisna olarak Marsilya örneği işlenerek tamamlanmıştır.

İkinci bölümde (Ülke ve Deniz-Aşırı: Ekonomi, Tarih, Söylem) Fransa'nın kolonyal geçmişi, kolonyalizm/emperyalizm tarihiyle ilişkilendirilerek işlenmiş ve bu geçmişin iktisadi, siyasi, askeri ve söylemsel arka planı ele alınmıştır. Fransa'nın Üçüncü Cumhuriyet'le birlikte devlet politikası hâline gelen kolonyalist siyasetinin temelleri incelenmiş, bunun nasıl harekete geçirildiği de özellikle iktisadi nedenlere dayandırılarak takip edilmiştir. Bu bölümde, tez boyunca başvurulacak olan “ülke”

⁴ Giovanni Arrighi, Terrence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein; **Sistem Karşıtı Hareketler**; İstanbul: Metis Yayınları; 2004; çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen.

⁵ Michael Hardt, Antonio Negri; **İmparatorluk**; İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 2003; çev. Abdullah Yılmaz.

ve “deniz-aşırı” kavramları da yer bulmuş, bu iki kavram arasındaki çatışmalı ilişkinin ana hatları verilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde (Ülkedeki Deniz-Aşırı (1): Özneler, Mekânlar, Süreçler) ayaklanmalara mekân olarak ev sahipliği yapmış olan Fransız banliyöleri ele alınmış, bu yaşam alanlarının tarihçesi verilmiş, buralarda yaşayan öznelerin çeşitli süreçler içerisinde nasıl dönüştükleri ve yaşadıkları mekânı nasıl dönüştürdükleri gösterilmeye çalışılmıştır. Göç ve göçmenlik olgularının modern Fransa tarihindeki yeri ve gelişmesi izlenmiş, bir önceki bölümde ele alınan “ülke” ve “deniz-aşırı” kavramlarının kazanmaya başladığı yeni boyut adım adım takip edilerek, bu ikisi arasındaki gerilimin kaynakları tartışılmıştır.

Dördüncü bölümde (Ülkedeki Deniz-Aşırı (2): Gündelik Yaşam, Kodlar, Yöntemler) “ülke” ve “deniz-aşırı” arasındaki boşluğun gündelik yaşamdaki göstergeleri üzerine yoğunlaşmış, banliyölerdeki kültürel üretim ve tahribatlar, toplumsal yaşayış gibi meseleler, konu hakkında yapılmış sosyolojik çalışmalarla desteklenerek ortaya güncel toplumsallığı yakalamayı amaçlayan bir tablo çizilmeye çalışılmıştır. Banliyölerin şehirden soyutlanmasından Fransızcanın banliyölerdeki konuşulma biçimine ve hip-hop kültürünün anlamına kadar, çeşitli alanlarda baş gösteren toplumsal sorunların güncel kaynaklarına eğilerek, ayaklanmaların nasıl bir kültürel çatışma ortamından da beslendiği gösterilmiştir.

Beşinci bölümde (Ülke versus Deniz-Aşırı: Pratikten Sonra Teori) ise, elde edilen bilgiler ışığında teorik bir bakış açısı geliştirilerek problematiğin teşhisine çalışılmıştır. “Tersine çevrilmiş kolonyal savaş” olarak adlandırılan bu teşhisle birlikte, ayaklanmaların yeni bir çağın göstergesi olan toplumsal hareketler olduğunun altı çizilmiş, bu hareketlerin siyasal açıdan “anti-politika” olarak anılan ve modern siyaset algısının dışında kalan bir siyaset yapma biçimi olduğu savunulmuştur.

Sonuç bölümünde ise (Sonuç: Ayaklanmaların Geometrik Alanı) ise çalışmada ele alınan hususlar kısaca aktarılarak, problematiğin geometrik bir cisim

olarak görülebileceği iddia edilmiş, böylelikle ayaklanmaların analitik kavranışına yönelik bir model sunularak çalışma tamamlanmıştır.

Ek kısmında Mouvement des Indigènes de la République (MIR) örgütünden Mehdi Meftah ve Association de Forum Social des Quartiers Populaires (FSQP) örgütünden Tariq Kawtari ile yapmış olduğum röportajların Fransızca orijinalleri yer almaktadır.

I.

EKİM – KASIM 2005:

DÜŞMEKTE OLAN BİR TOPLUMUN HİKÂYESİ

*When the souls of the oppressed
Fight in the troubled air that rages, who can stand?*

William Blake

2005 yılının 27 Ekim Perşembe günü, Paris'in kuzeydoğusundaki küçük bir banliyöde, akşamüstü saatlerinde yaşanan trajik bir olayın, son zamanların en büyük toplumsal "kalkışma"larından birine sebebiyet vereceğini çok az kişi tahmin edebilirdi. Clichy-sous-Bois adındaki bu küçük banliyöde 15-16 yaşlarındaki iki çocuğun ölümü, üç hafta sürecek bir tepki dalgalanmasına neden olacak, burada ortaya çıkan olaylar bir domino etkisi yaratarak önce Paris'in diğer banliyölerini ve tüm şehri, daha sonra da Fransa'nın diğer şehirlerini etkisi altına alacaktı.

Olayların sürdüğü üç hafta boyunca, çoğu insanın zihninde yer ettiği hâliyle Paris, o "büyülü" ve "ışılmalı", yerleşik kültürün bir romantik halenin içinde imgelemimize sunduğu şu efsanevî şehir, Mağribî ve Afrika asıllı binlerce göçmenin, genç erkek ve kadınların, kimi zaman da "has" Fransızların yanıcı-patlayıcı maddelerle oynadığı bir oyunun zemini ve mekânı oldu.

Dünyanın 21. yüzyılda içine girmiş olduğu gözle görülür dönüşüm bağlamında değerlendirilmesi gereken bu olaylar, aynı zamanda oldukça özgün bir sistem-karşıtı "tepkiyi" ifade etmesi bakımından da ayrıca ilgiyi hak ediyor. Dört haftalık bu baş döndürücü edimler silsilesi, şiddet ve örgütlenme biçimi, tepeden bakarak ele alınamayacak kadar kafa karıştırıcı bir görünüme sahip. Dolayısıyla, bu özgün durumun olabildiğince minör bir izlemesini gerçekleştirmek, söz konusu "hikâyeyi" mümkün olduğunca detaylı incelemek ve bu dört haftalık sürecin

güncelliğini mümkün olduğunca aksatmadan işlemek son derece mühim bir vazife olarak karşımızda duruyor.

Toplumsal olayların, gündemimizi işgal etmek için zaman ve mekânın dışında bir yerden dünyaya gönderilmiş metafizik nitelik taşıyan pratikler olmadığı ortadadır. Dolayısıyla bütün bu pratikler aslında belirli bir toplumsallığın, zamansallığın ve mekânsallığın, aynı zamanda öznelliklerin şartlarında üretilir; gündelik hayatın içinde öznelere tarafından yaratılır ve öznelere tarafından devindirilir. Tam da bu yüzden, yani gündelik hayatın içinden çıkıp gelmiş bütün bu öznelliklere yaklaşılması gerektiği gibi, gündelik hayatın akışlarına tanıklık ve şahitlik ederek, mümkün olabilecek en “doğrudan” anlatım yoluyla olaylar sunulmalıdır.⁶

Şu hâlde, bu dört haftalık özneliğin uzun gecelerine ve kısa sabahlarına geçelim ve hikâyeyi mümkün olduğunca anlatalım.

1. ÖZNELİĞİN SUNUMU: UZUN GECELER – KISA SABAHLAR

Modernlik tarihinin etkisi en yüksek toplumsal olaylarından biri olan ’68 hareketlerinde Paris’te bulunan Amerikalı fotoğraf sanatçısı William Klein, olayların başlamasından birkaç gün sonra 16 milimetrelik kamerasıyla Paris’in çeşitli merkezlerinde çekimler yapar ve bu çekimleri daha sonra montajlayarak filmleştirir: “Grands Soirs – Petits Matins” yani “Uzun Geceler – Kısa Sabahlar”.

Bu kayıtlar, hareketi yaratan özneliğin (özellikle de öğrencilerin özneliğinin) içinden gerçekleştirilmiştir ve bu yüzden büyük ölçüde sahih bir niteliğe sahiptir. Kamera oradan oraya Klein’la birlikte hareket eder, yönetmen gördüğü küçük bir topluluğun yanına giderek yaptıkları tartışmayı dinler, sonra oradan ayrılarak

⁶ Burada, “tarih yazımı”yla “doğrudan anlatım” arasındaki ilişkinin sorunlu bir ilişki olduğunu hatırlamak gerekir. Özneliğin sunumu çerçevesinde minör bir tarih yazımı gerçekleştirilecekken, bunun ne derece sahih ve doğrudan olacağı da doğal olarak soru işareti doğuracaktır. Tarih yazımına ilişkin en güncel tartışma konularından biri olan bu sorunsal, bu çalışmada aşmak gibi bir iddiada değiliz. Ancak olabildiğince farklı kaynaklardan beslenerek belirli bir sahihlik düzeyine ulaşmak mümkün olabilir. Bu problematikle ilgili iyi bir eleştirel çalışma için bkz: Alun Munslow; **Tarihin Yapısökümü**; İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 2000; çev. Abdullah Yılmaz.

başkalarının yanına gider. Böylelikle biz de yönetmenle birlikte hareket etmiş oluruz, tarihin o döneminde yaşanan güncelliğin içinde buluruz kendimizi; özneliliğin sunumu vasıtasıyla olaylara tanıklık ederiz ve bu, analiz kabiliyetimizi güçlendirir. O dönemi orada yaşayamamış olan her izleyici, yıllar yılı rivayet edilerek efsaneleştirilmiş ve ayakları yerden kesilmiş şu tekil deneyimin ayaklarının *tekrar* yere basmasına ve cisimleşmesine şahit olur.

2005 yılının sonbaharına geri dönecek olursak, bu hareketi derli toplu bir biçimde anlatmış ve dünyaya özneliliğin içinden bakmış (yani devletin iktidar odağı olarak medyaya servis edilmiş haber görüntüleri dışında) bir görsel kayıttan söz etmek pek mümkün değil. Elbette bu dijital çağda, cep telefonlarının bile kamera işlevlerinin olduğu bir dönemde, birçok irili ufaklı kayıt mevcut ama bunu hikâyeleştirmiş bir montaj henüz ortaya çıkmadı. Bu anlamda, özneliliğin sunumu daha çok yorum ve daha az sahilik tehlikesi içeren yazıya ve fakat bunu bir parça dengeleyebilecek tanıklıklara – yani söze ve eldeki bölük pörçük görüntülere – dayanmaktadır.

Bütün bunların ışığında, olayları aktarırken kullanacağımız bölümlleme, yani Clichy-sous-Bois’da başlayıp önce Paris’e ardından da bütün Fransa’ya yayılan bu isyan dalgasını üç aşamada izlemek⁷, olayları anlamak açısından oldukça yararlı bir bölümlleme olacaktır.

⁷ Burada doğrudan doğruya, Laurent Mucchielli’nin makalesindeki bölümllemeyi kullanıyorum. Laurent Mucchielli; “Les Émeutes de Novembre 2005: les raisons de la colère”; *in.* (ed.) L. Mucchielli, V. Le Goaziou; **Quand les Banlieues Brûlent...: Retour sur les Émeutes de Novembre 2005**; Paris: La Découverte; 2007; s.17-9.

2. CLICHY-SOUS-BOIS: PATLAMA

Clichy-sous-Bois, Paris'in kuzey-doğusunda yer almakta olan yaklaşık 30.000 nüfuslu⁸ bir komündür*. Fransa'daki "Zone Urbaine Sensible"^{**} (ZUS) tanımına sahip bir banliyö oluşu, özellikle de işsizlik oranının⁹ ve genç nüfusun yoğunluğu¹⁰, kritik bir yerleşim birimi olduğunu daha en başından ortaya koyar.

Nitekim böyle bir bölgede, yetkili ağızların "dinamizm" olarak tanımladığı potansiyelin, umulanın aksine, sorun yaratması sıkça karşılaşılan bir olgudur. Bu yüzden, 27 Ekim günü Clichy-sous-Bois'nın komşusu olan Livry-Gargan'daki bir kulübede meydana gelen hırsızlık vakasından¹¹ bahsetmemiz, bu bölgenin "hassas" statüsü hakkında fikir edinebilmek bakımından kavrayıcı olabilir.

Saat 17:20 sularında bir grup polis memuru, konuyla ilgili soruşturma yapmak amacıyla bölgeye gelir ve saat 17:50'de, yaşları 15 ilâ 18 arasında değişen 6 genç soruşturma için gözaltına alınır.¹² Aslında o gün oldukça sıradan bir gündür ve gençler genelde her öğleden sonra yaptıkları gibi, Livry-Gargan'da futbol oynamışlardır ve geri dönmektedirler. Onlar geri dönmek için yürürlerken, bahsi geçen polisler, Livry-Gargan karakolundan gelen çağrıyla gençlerin peşine düşer,

⁸ 1999'daki sayımlara göre bu rakam 28.274 kişi olarak belirlenmiştir. Bkz: http://www.clichy-sous-bois.fr/jsp/site/Portal.jsp?page_id=96. Tahmini olarak bölgede, 2006 yılı itibariyle, 28.700 kişinin yaşadığı belirtilmektedir. Bkz: http://cassini.ehess.fr/cassini/fr/html/fiche.php?select_resultat=9726#.

* "Commune française" orijinal adıyla geçen bu idari birimler, Fransa'daki yerel yönetim diyagramının en alt kademesidir.

** (Fr.) Hassas kentsel bölge.

⁹ Yine 1999 verilerine göre, tüm Fransa'da işsizlik oranı %12,90 iken, bu komündeki oran %23,50 seviyesindedir. Bkz: http://www.clichy-sous-bois.fr/jsp/site/Portal.jsp?page_id=96.

¹⁰ Bu konuda net bir rakam bulunmasa da, banliyönün resmî internet sitesinde, bölgedeki genç nüfusun dinamizminin, "50.000 kişilik bir kente eşdeğer" olarak tanımlanmış olması fikir verici olabilir. Bkz: http://www.clichy-sous-bois.fr/jsp/site/Portal.jsp?page_id=8.

¹¹ "Nuit d'émeute à Clichy-sous-Bois après la mort de deux adolescents"; **Le Monde**; 29 Ekim 2005.

¹² Dönemin İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy, olaylar hakkında ertesi gün (28 Ekim) yaptığı açıklamada sözkonusu gençlerin hırsızlık işine karıştıklarını söylerken, daha sonra l'Inspection Generale de la Police Nationale (IGS)'in yapmış olduğu araştırmada, hırsızlık vakasıyla ilgili bir bağlantı bulunamadı. Bkz: "Un procès pour Zyed et Bouna"; **Le Journal du Dimanche**; 25 Ocak 2008. Nitekim gözaltına alınan 6 genç de aynı gün serbest bırakıldı. Bkz: "Deuxième nuit de violences"; **Le Monde**; 30-31 Ekim 2005.

zira şüpheliler ilk elde onlardır. Nitekim bu yaklaşık 10 kişilik genç grubundan 3 tanesi, panik hâlinde kaçmaya başlar ve saklanmak için bir trafoya sığınır. ¹³

Zyed Benna (Tunus asıllı, 17 yaşında), Bouna Traoré (Moritanya asıllı, 15 yaşında) ve Muhittin Altun (Türk asıllı, 17 yaşında), bu üç genç, aralarından ikisinin öleceği, birisinin de yaralı olarak kurtulacağı bu kararı verirlerken nasıl bir paniğe kapılmış oldukları ortadadır. Daha sonra gelecek olan polis ve savcı beyanatlarında polisten kaçan bu üç gencin takip edilmedikleri ifade edilse de, ¹⁴ onları bir şekilde korkutan bir polis varlığını gözden kaçırmamak gerekir. ¹⁵

Olayın devamında, trafoya saklanan bu üç gençten ikisi, Benna ve Traoré, yüksek gerilime kapılıp çarpılarak yaşamlarını yitirirler. Biraz daha şanslı olan Altun ise ağır derecede yanar ancak hastaneye kaldırılarak tedavi altına alınır. ¹⁶ Bu haberlerin Clichy-sous-Bois’da duyulması ise bütün olayları tetikleyecektir.

Aynı günün akşamında, Chêne Pointu Yolu’na çıkan bir grup genç, “arabaları yakmaya ve binaları tahrip etmeye” ¹⁷ başlarlar. İtfaiye erlerine ve polise de saldıran grup tam anlamıyla bir “kargaşa tiyatrosu” ¹⁸ ortaya koyar. Olaylar sadece Clichy-sous-Bois ile sınırlı kalmaz, Perşembe’yi Cuma’ya bağlayan bu gece, komşu komün Montfermeil’deki olaylarla birlikte toplamda 23 araba ateşe verilir. Ayrıca, İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy’nin 25 Ekim’de ziyaret ettiği Argenteuil’in belediye

¹³ “Nuit d’émeute à Clichy-sous-Bois après la mort de deux adolescents”; **Le Monde**; 29 Ekim 2005. Ayrıca bkz. Thomas Crampton; “Behind the Furor, the Last Moments of Two Youths”; **The New York Times**; 7 Kasım 2005.

¹⁴ “Deuxième nuit de violences”; **Le Monde**; 30-31 Ekim 2005. Ayrıca olaydan sağ kurtulan M. Altun’un ifadesine göre de “tam anlamıyla polis takibi” yoktu. Bkz: “Nuit d’émeute à Clichy-sous-Bois après la mort de deux adolescents”; **Le Monde**; 29 Ekim 2005.

¹⁵ Yine de polis takibine dair çelişkili açıklamaların olduğu söylenmelidir. Olaydan sağ kurtulan Altun’un ve resmi makamların polis takibine dair iddiaları inkâr etmesine rağmen, olay hakkında tanıklık yapan başkaları polis takibinden söz ediyorlar. Gazeteci Charles Onana’nın Clichy’li birkaç gençle yaptığı röportajları bir araya getirdiği kitapta, tanıklardan Boris Gamthety polis takibinin altını özellikle çiziyor. Bkz: Charles Onana; **Pourquoi la France Brûle: La Racaille Parle**; Paris: Éditions Duboiris; 2006; s. 78-9.

¹⁶ “Nuit d’émeute à Clichy-sous-Bois après la mort de deux adolescents”; **Le Monde**; 29 Ekim 2005.

¹⁷ A.y. Ayrıca bkz: “Nuit d’émeutes”; **L’Humanité**; 29 Ekim 2005.

¹⁸ A.y.

başkanının arabası da, gençlerin kendisine söylediklerine göre, bu ziyarete “bağlı olarak” yakılır.¹⁹

Bu bir anda kıvılcım gibi parlayan şiddet sekansı, komünün Sosyalist Partili (Parti Socialiste - PS) belediye başkanı Claude Dilain’in açıklamalarına bakılacak olunursa, sadece “cité”^{*} sakini gençlerin gerçekleştirdiği bir durum değil: “Ne olursa olsun, üzücü bir şey gerçekleşti: neredeyse her yandan gençler Clichy’ye geldiler ve *kurumsal simgeleri* tahrip etmeye başladılar.”²⁰

Gece 02:00 sularında olaylar *yalnızca o geceliğine* yatışsa da, Maurice Audin Sokağı’ndaki caminin²¹ imamı Dhaou Meskine, kendi ifadesiyle durumun “istisnaîliğinin” farkındaydı: “21 yıldır bu mahallede görev yapıyorum, bu türden bir durumu hiç görmedim. (...) Durum polis kontrolünden çıktı. Tutuklamalar hep zor geçer ve gençler kendilerini küçük düşürülmüş hissediler. Hiç şüphe yok ki bu yüzden kaçtılar.”²²

Meskine’in, ölen çocukların belki de hiçbir tehdit olmadan, yani polis takibatı bile olmaksızın kaçmış olabileceklerinin nedenini çok net bir biçimde ortaya koyduğu bu sözler, Fransız banliyölerindeki durumun “hassaslığını” da yansıtır. Bunun yanı sıra, Perşembe’yi Cuma’ya bağlayan bu ilk gece yaşananların, söz konusu hassaslık bağlamında düşünüldüğünde, ilerleyen günlerde ne gibi olayları domino taşı etkisiyle devam ettireceğini görebilmek, Meskine için pek de kâhinlik sayılmamalı. Nitekim tam da bu istisnaîlik, 4 hafta sürecek olayların “ruhu” sayılabilir.

¹⁹ “Les maires de banlieue critiquent Nicolas Sarkozy”; **Le Monde**; 3 Kasım 2005; s.12. Sarkozy’nin bu ziyarette banliyölü gençleri hedef alarak “racaille” kelimesini kullandığı, 27 Ekim’de olaylar başladıktan sonra Azouz Begag tarafından kamuoyuna açıklanacak ve Sarkozy büyük tepki çekecekti.

^{*} Türkçe’de de “site” olarak geçen bu kelimenin, Türkiye’deki lüks yerleşim merkezleri için kullanılıyor oluşunun aksine, Fransızca’da çok daha nötr bir anlama sahiptir. Çoğunlukla banliyöler için de bu kelime kullanılır.

²⁰ “Trois questions à Claude Dilain”; **Le Monde**; 29 Ekim 2005. (İtalikler bana ait.)

²¹ Haberlerde çoğunlukla cami olarak geçse de, Clichy Belediye Başkanı Dilain’in yazdığı ve sitesini anlattığı kitabında, Clichy’deki Müslüman nüfusun yoğunluğuna karşın hiç cami bulunmadığını, sadece mescit olarak adlandırabileceğimiz ve Fransızca “salle de prier” diye geçen ibadet odalarının var olduğunu okuyoruz. Claude Dilain; **Chronique d’une Proche Banlieue**; Paris: Stock; 2006; s.164.

²² “Nuit d’émeute à Clichy-sous-Bois après la mort de deux adolescents”; **Le Monde**; 29 Ekim 2005.

Gerçekten de bu ruh, ertesi gece, yani Cuma'yı Cumartesi'ne bağlayan gece tekrar ortaya çıkar. Bu sefer Clichy'deki gençlerin karşısına çıkan polis, CRS* timleridir; olaylar ilk geceğine göre daha da şiddetlenir. Örneğin, Seine-Saint-Denis Kamu Güvenliği Dairesi Başkanı Jacques Méric'in ifadesine göre, "CRS'leri taşıyan bir araca ateş edilmiştir, ama karoseri delip geçen kurşun kimseye isabet etmemiştir."²³ Gecenin polis tarafındaki bilançosu, fırlatılan cisimler ve Molotof kokteylleri sebebiyle 7 polisin hafif yaralanmasıyla kapanırken, diğer tarafta yaklaşık 400 yaralı ve 9 gözaltı bulunmaktadır.²⁴ Olaylar esnasında 300 CRS'nin görev yapmış olması, önemli bir detay olarak düşünülmelidir. Zira sitelerinin ancak böyle kritik günlerde "hatırlanması" ve oradaki devlet varlığının oldukça fazla sayıda CRS ile *temsil edilmesi*, banliyö sakinlerini ve özellikle de göstericileri provoke etmiş olmalıdır.

Ancak asıl provokasyon, Cumartesi günü TF1 kanalının akşam haberlerine konuk olan Sarkozy'nin açıklamaları olur. Fransız politik yaşamının sağ-kanat partilerinden olan UMP'nin (Union Mouvement Populaire – Halkçı Hareket Birliği) başkanı ve İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy, olaylardan birinci derecede sorumlu kişi olarak kendisine de dünya çapında şöhret getirecek ve gerek Fransa'da, gerekse de yabancı kamuoyunda yoğun biçimde eleştirilmesine neden olacak tutumunu sergiler. Yaşanan şiddet olayları karşısında gösterilen "sıfır tolerans" politikasını öven²⁵ Sarkozy, özellikle de üslubu ve olaylara karışmış yabancı uyruklu göçmen gençlere yönelik aşağılayıcı sözleri sebebiyle büyük tepki çeker. Bu sözlerin arasında en çok bilineni de, artık ironik bir tepkiyle sahiplenilen "racaille"* kelimesi olur.²⁶ İçişleri Bakanı, banliyölerde "huzursuzluk" yaratanları bu kelimeyle tanımlar ve kamuoyu önünde mahkûm eder.

* Tam adı "Compagnies républicaines de sécurité" olan ve zorluk derecesi yüksek toplumsal olaylarda görev yapan, Türkiye'deki "Çevik Kuvvet" polisine eşdeğer, iyi eğitilmiş Fransız polisi.

²³ "Deuxième nuit de violences à Clichy-sous-Bois"; **Le Monde**; 30-31 Ekim 2005.

²⁴ A.y.

²⁵ "Emeutes de Clichy-sous-Bois: les interventions de Nicolas Sarkozy sont contestées, même à droite"; **Le Monde**; 1 Kasım 2005.

* Fransızca "serseri", "ayaktakımı" anlamlarına gelen argo kelime.

²⁶ A.y. Ayrıca 19. dipnota bakınız.

Aslında Sarkozy'nin bu tip çıkışları çok sık olmuştur. Daha öncesinde yine 2005 yılında, bu sefer Haziran ayında, 11 yaşındaki bir çocuğun ölümüne sebep olan bir çete kavgasının ardından yaptığı açıklamada, “eğer gerekecekse, buraları (yani sorunlu “cité”leri) Kärcher’lerle* temizleriz”²⁷ dediğinde, Azouz Begag’ın** tabiriyle “semantik bir savaş”ın²⁸ örneğini sergilemişti. Bu semantik savaşta, iktidar söylemini inşa eden figür olarak Sarkozy'nin bilhassa basın-yayın organlarında “racaille” – “Kärcher” dikotomisini kurması ve bir televizyon programında banliyölerinde “gerçek gençlerinden”²⁹ bahsetmesi, yaşanan şiddet olaylarının nedenleri hakkında da bilgi verici niteliktedir. Zira bu “gerçek gençler”, Sarkozy'nin diliyle kendini ifade eden hâkim söylem tarafınca “kabul edilmiş”, entegre olabilmiş, özellikle de kapitalist piyasa içerisinde bir aktör konumuna geçebilmiş, iş sahibi, belki de bir aile kurmuş gençler olarak kodlanır. Bu şartları haiz olmayanlar ise, yani kurulu toplumsal düzen tarafından “içerilememiş” diğerleri, ayakta durmak ve yaşamlarını devam ettirebilmek için yapıp-ettikleri sebebiyle ayaktakımı olarak vasıflandırılır.

Liberal siyasetçi Dominique de Villepin'in başbakanı olduğu hükümetin popülist damarını temsil eden Sarkozy, İçişleri Bakanı olarak konumu itibariyle Villepin'den daha ön plandadır. Villepin olaylar karşısında daha yumuşak bir tutumu benimserken, Sarkozy etkin bir kriz yönetimi peşindedir.³⁰ Sarkozy'nin hırslı ve etkin bir “sıfır tolerans” politikası vardır ama “bunun cevabı sokaklardadır.” Zira ““sıfır tolerans’ çift yönlü çalışır!”³¹

* Temizlik ekipmanı makineleri üreten Alman firması. Fransa’da yollar, sokaklar, vs. bu firmanın ürünleriyle temizleniyor.

²⁷ “Au secours, revoilà Sarkozy”; **L’Humanité**; 23 Haziran 2005. Aynı tarihli l’Humanité gazetesinde, Sarkozy’nin bu sözüne yönelik siteli gençlerin tepkisi için, bkz: “Le ‘Kärcher’ passe mal à la Courneuve”; **L’Humanité**; 23 Haziran 2005.

** Fransız politikacı, sosyolog, yazar. 2005-2007 yılları arasında Dominique de Villepin hükümetinde Promotion de l’Egalité des Chances Bakanlığı’nda (Fırsat Eşitliğinin Artırılmasından Sorumlu Bakanlık) görev yaptı.

²⁸ Stéphane Beaud, Michel Pialoux; “La ‘racaille’ et les ‘vrais jeunes’: critique d’une vision binaire du monde des cités”; *in. Banlieue, lendemains de révolte*; Paris: La Dispute/Snédit et Regards; 2006; s.19.

²⁹ A.y. Sarkozy, Fransızcasıyla tam olarak “vrais jeunes” diyor, biz de kelimesi kelimesine çevirdik.

³⁰ Étienne Balibar; “The Uprisings in the Banlieues”; **Constellations**; v.14; no.1; 2007; tran. James Ingram; s. 49-50.

³¹ Mathieu Kassovitz; “Working Class France”; **The Guardian**; 10 Kasım 2005.

Kassovitz'in dediği gibi, sıfır toleransa verilen cevap gerçekten de sokaklarda kurulan şu "kargaşa tiyatrosu" olur. Olaylar Cumartesi ve Pazar geceleri de devam eder ve yavaş yavaş Clichy merkezli olmaktan çıkar. Bu sefer Clichy'yle Montfermeil arasındaki bir mahalle olan La Forestière'de de sergilenir bu tiyatro. Sadece bu mahallede, Pazar gecesi 8 araba ve 16 çöp konteynırı ateşe verilirken, hafta sonu bilançosu Fransız hükümeti için 38 arabanın yakılmasından³² ibaret değildi elbette. Azouz Begag'ın ılımlı çağrılarının³³ İçişleri Bakanlığı'nda karşılık bulmadığı olayların asıl bilançosu, gitgide artan gerilim ve daha çok şiddet olarak belirliyordu.

Artan gerilimi ve daha çok şiddeti körükleyen bir başka ve belki de en önemli olay, Clichy Camisi'ne atılan göz yaşartıcı bomba olur.³⁴ 31 Ekim akşamı, tam da Müslümanların kutsal ayı Ramazan'ın Kadir Gecesi'ne denk gelen gecesinde, Clichy Camisi, CRS güçlerinin attığı göz yaşartıcı gaz bombasıyla sarsılır. Saat 21:30'da meydana gelen olay sırasında, cami ibadet etmekte olan insanlarla doludur.³⁵ Özellikle bu ana kadar banliyö gençlerinin ortalıkta görüldüğü olaylar, bundan sonra çok daha geniş bir yaş aralığının en azından desteğini de kazanacak ve söz konusu ayaklanmanın kayda değer karakteristiklerinden bir diğerini de ortaya koyacaktı: Fransa'daki İslam gerçeği.

Aslında bombalama olayı duyulmadan önce dengeler biraz daha farklıdır. Clichy-sous-Bois'da büyük çoğunluğu Müslüman olan bir grup yetişkinin kurduğu emprovize düzen, polisle gençler arasındaki kargaşayı yatıştırılmayı hedef alır ve gençleri sakinleştirerek evlerine yollamaya çalışır.³⁶ Bu tür "büyük ağabeyler", sadece bu tür ayaklanma olaylarında ortaya çıkmaz; devletin kolluk güçlerinin

³² "Emeutes de Clichy-sous-Bois: les interventions de Nicolas Sarkozy sont contestées, même à droite"; **Le Monde**; 1 Kasım 2005.

³³ "Azouz Begag, principal opposant à Nicolas Sarkozy"; **Le Monde**; 2 Kasım 2005; s. 5. Söz konusu gençleri küçük düşürmemek ve onlara hakaret etmemek; onları kıskırtacak söylemlerden kaçınmak gerektiğini belirten Begag şöyle ekliyor: "Onlara, teskin edici bir iradeyle yaklaşmalı."

³⁴ Bkz: Bu çalışmanın sonundaki "Ek 1: Mehdi Meftah ile Röportaj".

³⁵ A.y. Ayrıca ertesi günün Le Monde'unda çıkan habere göre, Bakan Sarkozy de olayı doğrular. "La colère des banlieues"; **Le Monde**; 2 Kasım 2005; s. 1. Ancak daha sonra yapılan bir açıklamayla, polisin camiye hedef almadığı, bombanın bir yanlışlık sonucu camiye bulduğu belirtilmiştir. "La grenade lacrymogène des policiers ne visait pas la mosquée de Clichy-sous-Bois"; **Le Monde**; 10 Kasım 2005; s. 12.

³⁶ "Clichy-sous-Bois cristallise les tensions politiques et sociales"; **Le Monde**; 2 Kasım 2005; s.5.

giremediği bu kurtarılmış bölgelere her zaman hâkim olan ve sağduyuyla hareket ederek tarafları yatıştıran bir grup, ortalama 30-40 yaşlarını yaşayan site sakininin varlığıdır sözü edilen.³⁷

Burada bir parantez açarak, sitelerdeki İslam unsurunun etkisi üzerine kısaca bir değinme yapmak gerekiyor. Devletin düzen güçlerinin pek fazla etki gösteremediği hassas bölgelerde, Müslümanların kurdukları ve sitenin güvenliğini sağlayan bu “büyük ağabey” grupları, çatışmaların olmadığı dönemlerde özellikle de uyuşturucuya karşı mücadeleyi yürütürler. Aynı şekilde, ABD’deki siyah hareketi sırasında Black Muslims Society de benzer bir rolü üstlenerek, devlet iktidarının giremediği yerde “hatır” ilişkileri vasıtasıyla bir tür düzen sağlama yoluna gitmişti.³⁸ Bu da bir anlamda hem devlete yardım etmek, hem de karşılığında göreceli bir özerklik sağlamak manasına geliyor. Seine-Saint-Denis gizli polisinden birisinin yaptığı açıklama oldukça nettir: “Bu mahallelerde, Müslüman cemaatlerinin temsilcileri olmaksızın, belediye başkanları hiçbir şey yapamaz.”³⁹

Bu yüzden, 2 Kasım günü *Le Monde*’a yansıyan, yaşanan şiddete pek sıcak bakmadığı anlaşılan Smaïn isimli 20 yaşlarındaki bir gencin “İslam şiddete karşıdır; arabaların yakılmasına da, camiye yapılan saldırıya da”⁴⁰ sözleri sadece şiddet karşıtı bir ahlâkî tavrı göstermez; aynı zamanda sitelerdeki İslamî cemaatlerin hâkimiyetiyle, devletin bürokratik baskı aygıtı arasında sıkışan “isyancıların”, kurulu düzenden yana, hareketlerinden vazgeçmeleri gerektiği yönünde yapılmış bir hatırlatma olarak algılanmalıdır. 50 yaşındaki Hassini Adef de İslam unsurunun ortalığı sakinleştireceğine inanarak “1980’lerde buralar çok daha karışıktı. Bugün ise, gençlerle konuştuğumuz zaman bizi dinliyorlar”⁴¹ diyor ve kamuoyuna bir nevi güven veriyordu.

³⁷ Konuyla ilgili önemli bir tanıklık için bkz: Gilles Kepel; *À l’Ouest d’Allah*; Paris: Éditions de Seuil; 1994; s.289. Buradaki tanıklık, Paris’in görece “rehabilité” edilmiş banliyölerinden olan Nanterre’de yaşayan 25 yaşındaki genç bir Müslümanın (Cezayir asıllı Fransız vatandaşı) ağzından, bölgede iktidar kurumlarının yetersizliği karşısında takınılan “sivil” tavrı çok iyi yansıtır.

³⁸ A.g.e.; s.104.

³⁹ “Quand les ‘frères’ musulmans tentent de ramener le calme”; *Le Monde*; 3 Kasım 2005; s.12.

⁴⁰ “Clichy-sous-Bois cristallise les tensions politiques et sociales”; *Le Monde*; 2 Kasım 2005; s.5.

⁴¹ A.y.

İşte, Clichy Camisi'nin bombalanması, tam da bu güveni boşa çıkaracak olay olur. "Camiye dokundular, artık bir şey yapamayız"⁴² diye konuşur bu ağabeylerden bir tanesi. Banliyönün güvenliği bağlamında İslamî cemaatlerle devlet arasındaki şifahi anlaşma polisin göz yaşartıcı bombasıyla kırılır, bunun yerine artık dengeleri bozacak bir *potentia* dizginlerinden boşanır,⁴³ sıkışmışlığının yarattığı statik enerji kinetikleşir ve 31 Ekim'den⁴⁴ 1 Kasım'a geçerken isyan dalgalar halinde başkente yayılmaya başlar. Clichy Camisi'ne yapılan bu saldırı sonrasında ayaklanmanın ikinci safhasına geçilir: artık sadece Seine-Saint-Denis değil, bütün Paris alev alacaktır.

3. SEINE-SAINT-DENIS VE PARİS: YAYILMA

1 Kasım Salı'yı 2 Kasım Çarşamba'ya bağlayan gece, Clichy-sous-Bois'daki olaylar Paris'in ve Île-de-France'ın diğer banliyölerine sıçrama yapar. Olayların bu denli öneme sahip olmasında belirleyici bir kırılma noktasıdır bu durum; zira ayaklanmaların çok küçük bir bölgesel tepkinin ötesinde bir anlam ve bağlam kazanabilmesini böyle bir yayılmaya borçludur. Ayaklanma Seine-Saint-Denis departmanı genelinde yayıldıkça biçim değiştirmeye de başlar ve gitgide kontrol edilemez bir hâl alır.

⁴² A.y.

⁴³ Basına yansıyan haberlere göre, Müslümanları devlet nezdinde temsil etmesi için kurulmuş örgütlerden biri olan Conseil Français du Culte Musulman'ın başkanı Dalil Boubakeur, göz yaşartıcı bomba saldırısına uğrayan Clichy Camisi'ni ziyaret etmek için siteye geldiğinde, arabasına çeşitli cisimler fırlatılır. Burada da simgesel olarak, siteli gençlerin kendilerini "temsil eden" örgütlerden birinin başkanına karşı tepkilerini görmemiz mümkün: "Quand les 'frères' musulmans tentent de ramener le calme"; **Le Monde**; 3 Kasım 2005; s.12. Bu olay Le Monde'da "görgü tanıklarına göre" ifadesiyle verilmiştir.

⁴⁴ Pazartesi gecesinin bilançosu şöyle: 18 taşıtın ve Montfermeil'deki polis karakolunun garajının yakılması, 14 gözaltı. Yapılan resmi açıklamada isyancılar "tahribat yapan 10-15 kişilik küçük gruplar" olarak niteleniyor. Fransa genelinde 100'e yakın araç yakılırken, bunun sadece 70'i Seine-Saint-Denis'de gerçekleştirildi. "Clichy-sous-Bois cristallise les tensions politiques et sociales"; **Le Monde**; 2 Kasım 2005; s.5. Yine aynı haberde, hayatını kaybeden iki çocuğun ailelerinin, İçişleri Bakanı'yla görüşürülmesi teklifini reddettiler de veriliyor. Buna karşın 1 Kasım'da, Salı günü, Başbakan Villepin'in isteği üzerine Sarkozy, Villepin ve kurbanların aileleri bir araya geleceklerdi. "Après cinq jours de silence, M. de Villepin reçoit les familles de Clichy-sous-Bois, avec M. Sarkozy"; **Le Monde**; 3 Kasım 2005; s.12.

Ayaklanmanın “biçimi” ya da ayaklanan kitlelerin eylemlerini yaptıkları biçim, genelde küçük gruplar hâlinde hareket etmelerine dayanmaktadır. Böylece çok daha hızlı ve mobilize bir şekilde polis müdahalesinden kurtulma şansına sahip olarak olayların yaşandığı alanlarda dağınık ve dağılmış bir görüntü sergilerler.⁴⁵ Kütlesel bir kalabalığın polis gücü tarafından daha kolay çevrelenmesi ve kontrol altına alınması ihtimalinin tersine, böylesi bir görüntü bu durumu engellemiştir. O yüzden tıpkı bir gerilla savaşında olduğu gibi, daha organize bir güç olan polisin karşısına çok çeşitli mecralarda “olaylar çıkarıcı” küçük çeteler çıkmıştır. Bu sebeple, bu küçük çeteleri oluşturanların bir şekilde yakalanmaları durumunda mevcut olan ayaklanma da gücünden çok bir şey kaybetmeden sürebilmiştir.

Diğer taraftan, daha da önceden değindiğimiz, hükümetin olaylar karşısında Villepin ve Sarkozy ekseninde yaşadığı iki kutuplu çatışmasını ortaya çıkışına rastlanır. Başbakan Villepin olayları yatıştırmak için ılımlı bir tavır takınır ve sorunlu banliyölerde yeni bir düzenlemeye gidileceğini açıklar. Sarkozy cephesinde ise deyim yerindeyse, taviz vermek ve ılımlı bir söyleme gitmek pek söz konusu değildir.⁴⁶ Zira Sarkozy şimdiye dek zaten ayaklanmayı yaratan kitleler tarafından tepki görmüştür ve bu durum artarak devam etmektedir. Seine-Saint-Denis’in bir başka sorunlu sitesi Aulnay-sous-Bois’den yükselen sesler “Bu daha başlangıç, Sarkozy istifa edene kadar devam edeceğiz” şeklinde yansımaktadır ajanslara.⁴⁷ Ancak Sarkozy’nin görünürde çektiği bütün tepkiye rağmen daha sonradan Villepin’le aralarındaki üslup farkı gitgide Sarkozy lehinde kapanmaya başlar. Bu durum özellikle ilginçtir çünkü Sarkozy’nin olaylar karşısındaki iki sloganı “fermeté” (sertlik) ve “justice” (adalet) daha sonra Villepin’in de geleceği nokta olacaktır.⁴⁸ Villepin ise Sarkozy’nin öyle veya böyle “etkin” politikasının uzağında

⁴⁵ “Les violences s’étendent en Seine-Saint-Denis et changent de forme”; **Le Monde**; 3 Kasım 2005; s. 12.

⁴⁶ “Les divisions du gouvernement sur les banlieues exaspèrent la droite”; **Le Monde**; 4 Kasım 2005; s. 8. Bu durumla ilgili olarak Le Monde gazetesinin “éditorial”inden de mevzu bahis çatışmanın yaşanan olayları da körüklediğini ve bu iki siyasetçinin “sorunu ciddiye almaları” gerektiği çağrısı yapılıyor. Le Monde Éditorial; “Dérivoires zizanies”; **Le Monde**; 4 Kasım 2005; s. 15.

⁴⁷ “Un jeune à Aulnay-sous-Bois: ‘Ce n’est qu’un début, on va continuer jusqu’à ce que Sarkozy démissionne’”; **Le Monde**; 4 Kasım 2005; s. 9.

⁴⁸ “Rappelés à l’ordre par l’Élysée, M. de Villepin et M. Sarkozy s’affichent désormais ‘unis’”; **Le Monde**; 5 Kasım 2005; s. 7.

kalmış olmasından dolayı, başlarda her ne kadar ılımlı bir tavır almış olsa da yapılan kamuoyu yoklamalarında Fransızların güvendiği isim olmanın ötesinde kalmış ve biraz da bu sebeple söylemini sertleştirmiştir.

Diğer yandan olaylar da tüm hızıyla devam etmektedir ve CRS yetkililerinden bir tanesi şöyle bir açıklama yapmaktadır: “Çok hızlılar ve çok hareketliler, her şeyi sistematik bir biçimde tahrip ediyorlar ve bütün bunları çabucak durdurmak neredeyse imkânsız!”⁴⁹ Ayaklanmanın düzeni korumakla görevli birimleri ne derece zora düşürdüğünün de ifadesi olarak görülebilecek bu sözlerin işaret ettiği durumun, Fransız aşırı-sağının da olaylar karşısında söz söylemesini beraberinde getirmesi bu sebeple beklenmedik bir şey değildir. Nitekim Front National’ın (Ulusal Cephe – FN) Başkan Yardımcısı Marine Le Pen ve Mouvement pour la France’ın (Fransa için Hareket – MPF) Başkanı Philippe de Villiers’den alınan tedbirlerin çok daha sıklaştırılması gerektiği yönünde açıklamalar gelmeye başlar. Fransız sağının bu iki milliyetçi ve “egemenlikçi” (souverainiste) partisinden yükselen seslerin isteklerinin başında “sokağa çıkma yasağı”, “acil durum kararı” ve “ordu müdahalesi” gelmektedir.⁵⁰

Sağın bu “otoriter” isteklerini temellendirdikleri gerekçeler ise gün geçtikçe artarak devam etmektedir. 4 Kasım Cuma’yı 5 Kasım Cumartesi’ye bağlayan gece olaylar Île-de-France’ın da dışına taşmaya başlamıştır. Gecenin bilançosu şöyledir: 563’ü Île-de-France’ta, 191’i taşrada olmak üzere toplamda 754 araç yakılmış (ki bir önceki gece bu sayı 519’dur), 203 kişi gözaltına alınmış ve çok sayıda kamu binası ve ticari bina tahrip edilmiş ve yakılmıştır. Yakılan binalar arasında ilkokul, kolej gibi eğitim kurumlarının yanı sıra Opel’e ait bir bina, bir tekstil antreposu ve bir polis karakolunun dış cephesi de bulunmaktadır. Seine-Saint-Denis sınırları içinde yer alan Stains’de iki otobüs taşlanmış olduğu için, 4 Kasım akşamı bu departmandaki

⁴⁹ A.y.

⁵⁰ “M. de Villiers, Mme Le Pen et les souverainistes réclament un couvre-feu et l’envoi de l’armée”; **Le Monde**; 6-7 Kasım 2005; s. 6.

hatlarda sefer yapan araçların yarısı seferden alınır; SNCF de RER trenlerinin güvenliği için vagonlarda polis bulundurma uygulamasına başlar.⁵¹

Diğer yandan, ayaklanmalar karşısında uzlaştırıcı bir işlev görmesi beklenen İslami gruplardan da çeşitli açıklamalar gelmektedir. Ramazan Bayramı sebebiyle camilerde verilen vaazlar da bu anlamda olayların son bulması için sükûnet çağrıları yapmaktadır. Ayaklanmaya katılan kitlelerin içinde çok sayıda Kuzey Afrika orijinli Müslüman olduğu hatırlanacak olursa, hem Fransız idari kurumlarınca, hem de bu İslami cemaatlerce – özellikle de daha fazla zor duruma düşmemek için – bu çağrılarının yerini bulması hedeflenir. Örneğin Yvelines’deki Mantes Camisi imamı Abdelali Mamoun yaptığı açıklamada Ramazan Bayramı’nın olayların soğumasını sağlayacağını söylüyor ve “İslam’ın entegrasyonun bir unsuru olduğunu” belirtiyor. Bu noktada imamların pozitif bir rol oynayabileceğini vurgulayan Mamoun’a göre “gençler devlete saygı duymasa bile en azından dine saygı duyuyorlar. Suç işleyen ve hiç kimseyi dinlemeyen gençlere peygamberden bahsetmek yeterlidir ve böylece başını egecektir. Bütün gençler böyle. İslam’a olan bu saygıları eğitimlerinden geliyor”.⁵² Bununla da kalmayıp şöyle devam ediyor: “CRS kordonları, saygı duyulan yaşlı ve dindar insanların oluşturdukları kordonlarla değiştirilmeli. Bu bir defasında olmuştu, Mureaux’da. Bir ayaklanma vardı. Kaymakam oranın camisinin sorumlularını çağırmişti. Onlar da dışarı çıktılar. Bir diyalog kurulmasını sağladılar. Gençler de evlerine döndü.”⁵³

İmam Mamoun’un bu sözleri iki anlamı göz önüne çıkartır. Bunlardan ilki ortada var olan güç mücadelesi bağlamında sivrilmeye ve öne çıkmaya, Fransa topraklarında kendisine ait bir otonomi kazanmaya çalışan İslam cemaat(ler)inin, devletle güvenlik ve asayiş gibi konularda işbirliği içerisine girerek kendine daha rahat bir alan sağlamak olarak okunabilir. Onlara göre bunun için yapılması gereken şey, önemli bir kısmı Müslüman olan veya Müslüman ailelerden gelen bu gençleri vaazlarla, aile ve cemaat içi telkinlerle, kimi zaman dini referanslarla yapmakta oldukları eylemlerden vazgeçirerek ortalığın tekrar sakinleşmesini sağlamaktır.

⁵¹ “Les incendies de voitures ont progressé”; **Le Monde**; 6-7 Kasım 2005; s. 6.

⁵² “Dans les mosquées, les prêches appellent au calme”; **Le Monde**; 6-7 Kasım 2005; s. 15.

⁵³ A.y.

Bunun başarı sağlaması hâlinde Fransız devletinin gelecekte olması muhtemel olaylar karşısında ilk elde kendi “düzen güçleri”nden çok bu cemaatlere bel bağlama ihtimali de ortaya çıkmaktadır. Bu da İslami cemaatler için kazanılabilecek çok önemli bir politik güç tedarik edecektir. Mamoun’un konuşmasında zikrettiği “CRS’lerin yerine dindar ve yaşlılar” formülü, devletin göç/göçmenlik ve “sorunlu banliyöler” bağlamında yürüttüğü siyaseti artık tek başına değil, İslami cemaatlerle ortaklaşa yapmak zorunda kalması durumuna işaret etmektedir. Eğer cemaatlerin çabası başarılı olursa, kazanacakları güç onları Fransa gibi laikliğin konumunun hassas düzeyde olduğu bir ülkede din-dışı bir otoriteye ortak olan dinî referanslı bir aktör konumuna getirecektir.⁵⁴ Ancak başarılı olamazlarsa devlet nezdindeki güvenilirliklerini sarsmamak için gitgide söylemlerini şiddetlendireceklerdir. Buna daha sonra tekrar değineceğiz.

Mamoun’un sözlerinden çıkarılabilecek ikinci anlam ise devletin kurumlarının yetersizliğinin altı çizilerek ve bu yetersizliğe çarenin reçetesinin “kendilerinde” olduğu söylenerek durumun kamuoyu nezdinde gösterilmesi ve “devlete yardımcı olmak” kisvesiyle Fransız entegrasyon biçiminin ve Fransız devletinin doğrudan muhtaç konumda ifade edilmesidir. Bu bakımdan “gençler devlete saygı duymasalar bile en azından dine saygı duyuyorlar” sözü, mevzu bahis devletin, Fransa’nın gençler gözünde saygı duyulmamasını da bir yerde teyit ederek bunu olgusal duruma getiren, bunun üzerinden devam eden sözlerle de Fransa’yı işbirliğine girilecek “aciz” durumdaki – ama yine de hâlâ – bir güç odağı olarak gören, oldukça provokatif bir imadır.

Öte yandan Sarkozy, hükümetin gösteriler karşısındaki sert tutumunun ve tavizsiz “sıfır tolerans” politikasının doğru olanı yapmak olduğu konusunda kamuoyunu bilgilendirmek üzere bir makale yazar.⁵⁵ Sarkozy, bilhassa çok

⁵⁴ Böylesi bir “hassas”lığın pek söz konusu olmadığı İngiltere’nin Irksal Eşitlik Komisyonu Başkanı Trevor Phillips, Fransız entegrasyon modeliyle Anglo-Sakson modeli arasında bir denge kurulması gerektiğini söyleyerek “Fransızlar bizim pragmatizmimizden yararlanmalı” diye yorumda bulunuyor. “Trevor Phillips: ‘Les Français pourraient emprunter un peu de notre pragmatisme’”; **Le Monde**; 12 Kasım 2005; s. 10.

⁵⁵ Nicolas Sarkozy; “Notre stratégie est la bonne”; **Le Monde**; 6-7 Kasım 2005; s. 15.
http://www.lemonde.fr/opinions/article/2005/11/05/notre-strategie-est-la-bonne-par-nicolas-sarkozy_706906_3232.html

eleştirildiği “söylemi” ve kullandığı saldırgan tabirler açısından düşünülecek olursa bu konuda oldukça “bilinçlidir”; zira daha önce yaşanmış bir takım olaylarda da benzer bir dili kullandığı ve Sarkozy’nin bunu özellikle seçtiği görülmektedir. Mesela 2003’te Halles’de bir milletvekiline şöyle diyor: “Senin korkmadığımı gördüklerinde sana daha çok saygı duyuyorlar.”⁵⁶

Yaşanan bu olaylarda ise, uygulamalar açısından bakılacak olursa, Sarkozy’nin tavrı yine nettir. Yapılan eleştirilere ve istifasının istenmesine karşılık,⁵⁷ makalesinde, 2002’den beridir (yani kendi görev süresi boyunca) gelinen noktanın, suç işleme istatistiklerinde belirgin bir düşüş olduğunu gösterdiğini belirten İçişleri Bakanı, bunu sorunlu bölgelerde ortaya çıkmış çetelere, mafya gruplarına ve çeşitli illegal gruplara karşı yürütülmüş olan kararlı mücadeleye bağlayarak şimdiye kadarki politikasını över. Yazısını dikkate değer bir şekilde “güvenlik” mefhumu üzerinden kuran Sarkozy, “her Fransız vatandaşının güven içinde yaşama hakkı olduğunu” söyleyerek, Cumhuriyet düzenini ve barışını koruyan güç olarak polisin bu yaşam alanlarında, “yalnızca güzel mahallelerde değil, bütün Fransız topraklarında” bulunmasının gerekliliğine işaret eder.⁵⁸

Bütün bu gelişmeler yaşanırken, olaylar da bir yandan genişlemesini gerçekleştirmiş ve ayaklanma önce Clichy’den başlayıp sonra Seine-Saint-Denis’ye, Paris’e ve Île-de-France’a yayılmıştır. Bunlar olurken diğer şehirlerde de

⁵⁶ “La banlieue et ses électeurs, vus par Nicolas Sarkozy”; **Le Monde**; 8 Kasım 2005; s. 16.

⁵⁷ İstifa sesleri özellikle de sol siyasetin çeşitli cenahlarından (Sosyalist Parti, Komünist Parti, Devrimci Komünist Birliği, sendikalar, vs.) yükselmektedir. “Une partie de la gauche demande la démission de Nicolas Sarkozy”; **Le Monde**; 6-7 Kasım 2005; s. 7.

⁵⁸ Nicolas Sarkozy; a.g.m. Sarkozy bu makalesinde bir dönem yürürlükte olmuş ve 2003’te yine kendisi tarafından kaldırılan ve “police de proximité” adı verilen polis gücünden bahseder. “Devletin hizmetinde değil vatandaşların hizmetinde” diye tanımlanmış olan, asıl amacı bu tür olayların hiç yaşanmamasını sağlamak olan ve yaşam alanlarının her yerinde görev yapan bu polis gücünün tekrar geri gelmesine taraftar olduğunu söyleyen Sarkozy, daha önceden yaşanan sorunun bu polisin istihbarat teşkilatıyla olan uyumsuzluğu olduğunu belirtir ve biri olmadan diğerinin başarısız olacağını yazar.

Bu polis gücü tekrar geri gelmiştir; bu yüzden iktidarın, toplumun her alanında görev yapabilen ve sivil hayatın içinde kolluk gücü olarak yer bulabilen bu birimleri tekrar geri getirme konusunda gelişmiş bir refleksinin olması ve bunu hayata geçirme açısından hızlı oluşu kayda değerdir. “Police de proximité” ve diğer “güvenlik” politikalarının Amerika’dan (ve Kanada’dan) gelişleri hakkında bir yazı için bkz. Loïc Wacquant; “Sur quelques contes sécuritaires venus d’Amérique”; **Le Monde Diplomatique**; Mayıs 2002. <http://www.monde-diplomatique.fr/2002/05/WACQUANT/16519> Konuyla ilgili çıkmış haber için bkz: “L’orientation répressive de la police est remise en question”; **Le Monde**; 5 Kasım 2005; s. 6.

kıyırdanmalar başlamış ve ufak tefek olaylar taşrada da büyük boyutlara ulaşmıştır. Buradan sonra, hareketin en yüksek noktasını ve geri çekilmesini, tabii aynı zamanda yaşanan diğer gelişmeleri izleyeceğiz.

4. FRANSA: ZİRVE VE GERİ ÇEKİLME

Ayaklanma taşraya ve – Marsilya dışında – bütün Fransa topraklarına yayıldığında olayların da zirve noktasına ulaştığını görürüz. Hafta sonunun (5-6 Kasım) gelmesiyle birlikte olaylar hem taşrada yoğunluk kazanır, hem de hâlihazırda sürmekte olan bölgelerde daha da kritik boyutlara ulaşır. Özellikle de Pazar’ı Pazartesi’ye bağlayan gece (6-7 Kasım) en yoğun şiddetin yaşandığı moment olur. Sadece taşrada yakılan araç sayısı bir önceki gece 554 iken, bu sayı Pazar gecesi 982’ye ulaşır. Toplamda ise 1408 araç yakılmıştır ve bir önceki günün bilançosu ise 1295’tir. Fransa çapında da gözaltına alınanların sayısı Cumartesi gecesi 349 iken bu sayı Pazar gecesi 395’e çıkar.⁵⁹ 35 polis yaralanmıştır ve bir kişi de hayatını kaybetmiştir.⁶⁰ Grigny’de (Essonne) bir ilkokula akşam saatlerinde Molotof kokteyli atılmıştır.⁶¹

Olaylar bu raddeye gelince iktidar odağı yahut kavramsal ifadesiyle konuşacak olursak “potestas”, daha da sert bir tutum içerisine girmek ister. Öncelikle Cumhurbaşkanı Jacques Chirac suskunluğunu bozup ilk kez bir açıklama yaparak “mutlak önceliğin güvenliğin ve düzenin sağlanması olduğunu” söyler. Öte yandan Fransa İslami Örgütler Birliği (L’Union des organisations islamiques en France – UOIF) “genç Müslümanlara” sakinleşme çağrısı yapar.⁶² Yine de “arabuluculuk” görevini yapan “büyük ağabeylerden” birine, Mehdi Bigadarne’a göre, Clichy

⁵⁹ “Violences et vigilance, le face-à-face des banlieues”; **Le Monde**; 8 Kasım 2005; s. 1.

⁶⁰ Hayatını kaybeden kişi Jean-Jacques Le Chenadec adındaki 61 yaşında, emekli, sosyalist bir Stains (Seine-Saint-Denis) sakinidir. 4 Kasım Cuma gecesi olaylar esnasında gençlerden biri yüzüne ağır bir darbe vuruyor ve ağır yaralı hâlde hastaneye kaldırılıyor. Darbeye bağlı olarak beyinde ödem oluştuğu için de 6-7 Kasım gecesi hayatını kaybediyor. Bu trajik olay medyada çok yankı bulmuştur. “Stains choquée par le ‘geste gratuit et prémédité’ qui a causé la mort d’un homme”; **Le Monde**; 9 Kasım 2005; s. 13.

⁶¹ “À Grigny, les habitants se mobilisent la nuit pour protéger les lieux publics”; **Le Monde**; 8 Kasım 2005; s. 14.

⁶² A.y.

özelinde olayların daha kötü olmasını engellemişlerdir. Kendisinin ifadesiyle gençler bu öfkelerinde “samimi”lerdir: “Gençler bu iki ölümü bir adaletsizlik, bir kusur olarak algılıyorlar. Öfkelerinde samimilerdi zira iki arkadaşlarını kaybettiler. Onlarla konuşmaya çalıştığın zaman, söyleyecek söz bulmak çok zor.”⁶³

Le Monde gazetesinin iki muhabiri Yves Bordenave ve Mustapha Kessous’un ayaklanmaya katılan birkaç gençle yaptıkları röportaj, belki de onların yaptıkları eylemler esnasında nasıl bir “dünyada” olduklarına dair bize ipucu verebilir. 7 gençle yapılmış bu röportajdan çıkan en agresif sözlerin “Eğer bir gün örgütlenirsek, el bombalarımız, patlayıcılarımız, kalaşnikoflarımız olacak... Bastille’de buluşacağız ve bir savaş olacak!” şeklinde ortaya çıktığını görüyoruz. Bu aslında yaşanan olayların onların gözünde “daha hiçbir şey” olduğunun bir iması gibidir. Ama yine onlara göre bütün bu yaşananlar asla sebepsiz değildir. Aralarından Youssef adlı bir gencin sözleri şöyledir: “Mademki biz serseriyiz (racaille), bu ırkçıya Kärcher’le temizleyeceğimiz şeyi vereceğiz. Kelimeler, tekmelerden daha çok yaralar. Sarko istifa etmeli. O özür dilemedikçe devam edeceğiz.” Youssef şöyle devam ediyor: “Bilirsin, bir Molotof kokteyli salladığımızda herkes imdat der. Bizim hissettiklerimizi ifade edecek kelimelerimiz yok; [bir yerleri] ateşe vererek konuşmayı biliyoruz sadece.” Aralarından Bilal ise olayların sürmekte olduğu zaman yaşanan polis baskısından şikâyetçi oluyor ve bunu olayları tırmandıran nedenlerden biri olarak görüyor: “Bugün iki defa kontrol edildim. Polisler çeneme flashball’la vurarak beni yere yatırdılar ve bana hakaret ettiler.”⁶⁴

Bu röportajda ifade edilen düşünceler, bakış açıları, ayaklananların öfkeleri, açıktır ki sadece röportajda yer alan 7 gençle sınırlı değildir; elbette bütün ayaklanan gençler aynı şekilde düşünüyor da değillerdir ama çok büyük bir kesimin paylaştığı ve ifade edebileceği sözlerdir. Bu açıdan bakıldığında bir takım önemli şifrelerle karşılaştığımız açıktır. Özellikle de binaların, arabaların, cadde ve sokakların, kısacası her yerin ateşe verilmesi konusunda Youssef’in kelimeler yerine Molotof

⁶³ “Clichy revendique une colère ‘sincère’, dix jours après la mort des deux adolescents”; **Le Monde**; 8 Kasım 2005; s. 17.

⁶⁴ Yves Bordenave, Mustapha Kessous; “Une nuit avec des ‘émeutiers’ qui ont la ‘rage’”; **Le Monde**; 8 Kasım 2005; s. 12.

kokteyllerine sahip olduklarını söylemesi, karşı karşıya olduğumuz şiddet örgüsünün nedenleri hakkında da büyük bir ipucu sunar bize. Yaşanan ayaklanma, şu hâlde, en basit açıklamasıyla bir “kendini ifade etme” meselesinin gerçekleştirilmesidir; şiddet, başka bir deyişle bu deneyimin “biçimi” ise, kendini ifade edenlerin sarf ettikleri “sözler”dir.

Ayaklananların bu “sözler”ine karşılık, kurulu iktidar sahip olduğu o büyük güç enstrümanları içerisinde birini seçerek olayların önüne set çekmek ister. Bu da tutumunu tıpkı Sarkozy gibi sertleştirmek isteyen Başbakan Villepin’in ve aynı zamanda Chirac ve Sarkozy’nin iradesiyle imzalanan “état d’urgence” (acil durum) kararnamesinin çıkarılması (8 Kasım 2005) olur.⁶⁵ *État d’urgence* temel olarak valilere ve kaymakamlara (préfet) gerekli görüldüğü anlarda olağanüstü yetkiler kullanabilmeleri imkânını sağlayan ve “1955 kanunu” olarak bilinen kanunun bir uygulamasıdır. 1955’te ilk defa çıkarılan bu kanunun özelliği ise Cezayir Savaşı döneminde hâlen Fransız sömürgesi olan Cezayir topraklarında çıkarılmış olması ve bununla birlikte bu topraklardaki Fransız idarecilerin olağanüstü yetkilerle donatılarak zamanın savaş ortamında hareket etme konusunda serbesti tanınmasıdır.⁶⁶ Le Monde Genel Yayın Yönetmeni Jean-Marie Colombani de duruma değinerek yasanın nasıl bir “tehlike” taşıdığını belirtir ve bu kararın “Başbakan Villepin’in bir devlet adamının sahip olması gereken soğukkanlılığa sahip olmadığını gösteren bir tercih” olarak tanımlar.⁶⁷ Zira bu yasa, olayın faili olan gençlere gönderilmiş açık bir tehdit ve Colombani’nin sözleriyle “insanın kanını donduracak bir vahşet mesajı”ndan başka bir şey değildir.⁶⁸

Sivil yaşamı geçici bir süreliğine de olsa açıkça tehdit eden bu türden bir uygulama, gelişmiş demokrasilerin “güvenlik” ve “düzen” argümanları arasında demokrasi-dışı uygulamalara nasıl çabucak geçiş yapabildiğini gösteren önemli bir örnektir. Gitgide “gündelikleşen” ve “sıradanlaşan” ölümlü bir trajedinin ardından gelinen nokta, 1955’teki savaş şartlarında ve daha da önemlisi savaşın yaşandığı

⁶⁵ “Dominique de Villepin choisit l’état d’urgence”; **Le Monde**; 9 Kasım 2005; s. 10.

⁶⁶ Michel Tubiana; “État d’urgence: qui sont les ennemis?”; **Le Monde**; 10 Kasım 2005; s. 20.

⁶⁷ Jean-Marie Colombani; “Febrilité”; **Le Monde**; 9 Kasım 2005; s. 1.

⁶⁸ A.y. Hükümet ve meclis tarafından alınan bu kararın banliyölerdeki yansımaları birinci ağızlardan görmek için, bkz: “Ek 1: Mehdi Meftah ile Röportaj” ve “Ek 2: Tariq Kawtari ile röportaj”.

ülkede, 1955'ten bu yana Cezayir dışında yalnızca 1984'te Yeni Kaledonya'da uygulamaya konulmuş bir kanunun, Cumhuriyet'in kendi "öz" topraklarında yaşanan toplumsal gerilimi "bastırmak" adına geri getirilmesi olmuştur. Şu durumda literal olarak bir savaştan bahsetmek hiç de abartı olmayacaktır, zira iktidarın aldığı önlem savaş önlemidir. Ancak bu aynı zamanda bu iktidarın toplum üzerindeki zayıflığının da bir göstergesi sayılmalıdır: İktidarın "normal şartlarda" düzeni korumak için koyduğu yasalar ve görevlendirdiği kolluk güçleri, bu düzeni korumakta aciz kaldığı için başvurulan bir savaş dönemi yasasının tekrar yürürlüğe girmesinden çıkarılacak anlam bu olmalıdır.

Bu noktada Fransız siyasetinin sağından ve solundan gelen tepkileri incelemek faydalı olacaktır. Yukarıda da değinildiği gibi, iki aşırı-sağ partiden yapılan açıklamalar çok daha sert tedbirlerin alınması yönündeydi. Nitekim "état d'urgence"ın imzalanmasıyla birlikte hem FN'nin, hem de MPF'nin durumdan memnun olduğunu⁶⁹ görmek şaşırtıcı sayılmaz. Ancak şaşırtıcı ve "kafa karıştırıcı" olan iki şey vardır. İlk olarak aşırı-sağın politik üslubu ve önerileri dâhilinde gayet uçlarda sayılabilecek kimi önerilerin, doğrudan hükümetin iradesiyle yürürlüğe konması ve bunun politik yelpazenin merkezinde yer alan bir iktidar tarafından yapılmış olmasının yarattığı şaşkınlık ve kafa karışıklığıdır. Demek ki kimi zaman ırkçı ve faşizan söylemleri üreten FN gibi bir partinin "hassasiyetleri" ve önerileri, politik yelpazenin merkezi tarafından paylaşılıp uygulamaya geçirilebilmektedir. Bu da özellikle de sağın ve solun aşırı partilerinin söylemlerinin ciddiye alınmaması yönünde var olan bir kanının geçersizliğini gösteriyor. Diğer taraftan, ikinci şaşkınlık ve kafa karışıklığı vesilesi ise solun olaylar karşısında hiçbir siyaset üretememesi ve kimi zaman – merkez sağ – iktidarın uygulamalarını "şerh düşerek" de olsa onaylar konuma gelmesidir. Örneğin PS Genel Sekreteri François Hollande, *état d'urgence* kararının uygulanışı açısından "tetikte olacaklarını" söylüyor ama "önceliğin düzenin ve güvenliğin yeniden sağlanmasında" olduğunu da ekleyerek⁷⁰ hem iktidarı kerhen de olsa destekler konuma geliyor, hem de ayaklanmaların başladığı andan itibaren

⁶⁹ "Le Front National et Philippe de Villiers comptent sur un afflux d'adhésions"; **Le Monde**; 9 Kasım 2005; s. 11.

⁷⁰ "Le PS n'est pas hostile à une mesure 'limitée'"; **Le Monde**; 9 Kasım 2005; s. 10.

iktidar odaklarının her kademesinden yükselen “güvenlik” ve “düzen” önceliklerinin arkasında duruyor. Solun bu tavrının sebeplerine ilerleyen sayfalarda eğileceğiz.

İslami örgütler/cemaatler tarafında ise, ayaklanmaların en şiddetli anına ulaşmasıyla birlikte, yeni bir söyleme geçildiğini görürüz. Öncelikle UIOF’den bir “fetva” gelir ve bu fetvaya göre bütün Müslümanlar için bu tür eylemlere girmeleri “yasaklanır” ve “bu olaylara katkıda bulunmanın günah olduğu (illicite)” belirtilir.⁷¹ UIOF’nin Rosny-sous-Bois’daki çalışanlarından Bachir Guerrad’ın sözlerine göre ise isyancılar “dinle olan bağlantıları çok zayıf olan şaşkınlardır” ve “birçoğu Müslüman değildir.” Şöyle devam ediyor Guerrad: “Onlara ‘selamün aleyküm’ dediğinizde ‘iyi akşamlar’ diye cevap veriyorlar. Bunların arasında Mağripliden çok Afrikalı var. İsyanlarında dinle alakalı hiçbir şey yok. Çoğunluğu şu köşede bir cami olduğunu bile bilmez. Tek istedikleri polisle boğaz boğaza gelmek.”⁷² Birkaç gün önce İslami cemaatlerin, örgütlerin sorunun çözümünde tek çarenin kendileri olduğunu belirten açıklamaların yerini, sorunun kaynağı olmaktan kendini kurtarma arayışı içinde bir söylemin alması ilginçtir. Bu aslında, politik anlamda, Fransa’daki İslam faktörünün manevra alanının ve Fransız iktidar kurumlarınca sorun kaynağı olarak muhatap olmama siyasetinin bir yansımasıdır. Diğer yandan ayaklanma ve onu gerçekleştiren özneler açısından bakılacak olursa, bu öznelerin hem bu açıklamalar bağlamında İslami cemaatlerden, hem de solun suskunluğu bağlamında politik sol hareketlerden bağımsız olduğu, dolayısıyla bu gruplara/politikalara angaje olmamış bir hareketle karşı karşıya olduğumuz sonucu ortaya çıkmaktadır.

İktidar cephesine geri dönecek olursak, ilginç bir mücadele yönteminin de uygulamada olduğuna şahit oluruz. İnternet, toplumsal hareketler tarihinin 2000’li yıllarda yaşanan bu ilklerinden birinde, örgütlenmenin ve haber akışının yoğun olarak sürdürüldüğü mecraların başında geliyordu. Bu yüzden Sarkozy’nin partisi UMP, arama motoru Google’da yer alan reklamları gösteren GoogleAdwords’e bir takım ödemeler yaparak, olaylar hakkında arama motorunda anahtar kelimeleri kullananların karşısına Sarkozy’nin ve UMP’nin politikalarını destekleyen reklam

⁷¹ “Des religieux musulmans organisent des patrouilles de nuit pour tenter d’arrêter la violence”; **Le Monde**; 9 Kasım 2005; s. 14.

⁷² A.y.

linkleri çıkarmaya başlar.⁷³ Böylelikle sokaklardaki “savaş”ı internete de taşımış olur. Bu yöntem, özellikle de parasal güç kaynağı olan kurum/kişi açısından vazgeçilmez bir propaganda yöntemi olarak görülmektedir.

Sokaklara tekrar dönecek olursak, olayların 6-7 Kasım gecesinde tepe noktasını bulmasından sonra düşüşe geçtiğini görürüz. Nitekim 7-8 Kasım gecesi yaşanan olaylarda 1173 araç yakılmıştı ve bu, önceki gecenin bilançosundan %16 daha düşük bir sayıya işaret etmektedir.⁷⁴ Bunun akabinde, 9 Kasım Çarşamba gecesi 25 departmanda gece yarısından itibaren sokağa çıkma yasağı uygulanmaya başlanır ve toplantı yapmak ve bir araya gelmek yasaklanır. Bu uygulamanın etkisi çok açıktır: 9-10 Kasım gecesi toplamda 394 araç yakılmış ve 169 kişi gözaltına alınmıştır. Ondan önceki gece ise bu sayılar 558’e 204 şeklinde verilmiştir.⁷⁵ Dolayısıyla ortada gözle görülür bir düşüş söz konusudur. Bunda “acil durum”u uygulamaya sokan yasanın yürürlüğe girmesinin de etkisinin olduğu söylenebilir. *État d’urgence* uygulamasına ayaklanmalar boyunca Fransa çapında 5 departman haricinde⁷⁶ hiçbir vali tarafından başvurulmamıştır⁷⁷ ancak bunun önünün açılmış olması bile başlı başına bir tehdit olarak isyancıları etkilemiş gibidir. Bunun yanı sıra polisin sayısal olarak etkinliğinin artması da zikredilmelidir. Ayaklanmaların başlamasından bu yana sadece Paris departmanında bulunan görece problemlili *arrondissement*larda (17., 18., 19. ve 20. *arrondissement*lar) 1150 polisin mobilize olması bu konuda bir fikir verebilir.⁷⁸ Diğer yerlerdeki olaylar da artık gün geçtikçe azalacaktır ancak 10-11 Kasım itibariyle olayların yaşandığı yer sayısı 160 olduğu için durum bir müddet daha kritik olmayı sürdürecektir.⁷⁹

⁷³ “L’UMP enrôle Google dans le soutien à Nicolas Sarkozy”; **Le Monde**; 9 Kasım 2005; s. 21.

⁷⁴ “Préconisé par les renseignements généraux, le recours au couvre-feu laisse dubitatifs nombre de policiers”; **Le Monde**; 9 Kasım 2005; s. 11.

⁷⁵ “Baisse de la violence, selon la police nationale”; **Le Monde**; 11 Kasım 2005; s. 12.

⁷⁶ Bu departmanlar şunlardır: Le Loiret, La Somme, L’Eure, La Seine-Maritime ve Les Alpes-Maritimes. Olayların en şiddetli yaşandığı yer olan Seine-Saint-Denis’de bu uygulamaya rastlanmamaktadır. “Aucun couvre-feu en Île-de-France”; **Le Monde**; 11 Kasım 2005; s. 13.

⁷⁷ Bunun uygulanma ihtimaline tepki olarak, Blanc-Mesnil’in (Seine-Saint-Denis) PCF’li belediye başkanı Daniel Feurtet, eğer valiler böyle bir uygulamaya giderse istifasını sunacağını açıklıyor ve ekliyor: “Hükümet yoksullukla savaşmak yerine yoksullarla savaşmayı tercih etti.” “Au Blanc-Mesnil, le maire menace de démissionner en cas de couvre-feu”; **Le Monde**; 10 Kasım 2005; s. 12.

⁷⁸ “1150 policiers mobilisés à Paris”; **Le Monde**; 10 Kasım 2005; s. 11.

⁷⁹ “Violences urbaines: l’inconnue du week-end”; **Le Monde**; 12 Kasım 2005; s. 1.

Solun tavrına tekrar dönülecek olursa, özellikle de Sosyalist Parti içerisinde oldukça pasif bir bekleyişle karşılaşılacaktır. Bunun temel nedenlerinden biri, 18-20 Kasım 2005 tarihlerinde yapılmış olan PS'nin kendi içindeki Mans Kongresi'nin "telaşının" etkili olduğu söylenebilir.⁸⁰ Bu yüzden de parti ilkesel bir duruş sergilemek yerine, üyelerine durum hakkında özgürce konumlanma şansını bıraktı. Bu da etkili bir sosyalist muhalefetin önünü kesmiş oldu. Solun diğer partilerinde ve örgütlerinde durum biraz daha ciddiye alınıyor olsa da, çok güçlü bir muhalefetten söz etmek pek mümkün sayılmaz. PCF, Yeşiller, LCR (Ligue Communiste révolutionnaire), sendikalar ve bazı sivil toplum kuruluşları ortak bir bildiri yayınlarak "kolonyal dönemden miras kalmış istisnai bir yasayla verilmek istenen sembolik mesaj"ı vurguladılar ve "banliyölerin adalete, saygıya ve eşitliğe ihtiyacı" olduğunu belirttiler.⁸¹ Öte yandan kitlesel bir gösteri yapmak fikrinden vazgeçmişlerdi, çünkü böyle bir gösterinin aşırılıklara sebebiyet verebileceğinden çekiniyorlardı.⁸² Yalnızca LCR, sokağa çıkma yasağına karşı itaatsizlik çağrısı yapıyor ve göstericilere yasağı delmeye davet ediyordu.⁸³

Solun bir diğer güçlü partisi PCF de tıpkı PS gibi etkin olmayan bir tutum içerisinde görülmektedir. Bunun en büyük sebeplerinden biri, olayların yaşanmakta olduğu "sorunlu banliyölerin" belediyelerinin genelde PCF (ve PS) tarafından yönetilen belediyeler olması gösterilebilir. Bir yandan düzeni korumakla ilgili endişeleri varken, diğer yandan yaşanan "kargaşa ortamını" desteklemek arasında çelişkili bir durum söz konusudur ve bu yüzden de etkin bir siyaset yürütmüş olmaktan uzaktırlar. Örneğin Clichy'nin Sosyalist Parti üyesi Belediye Başkanı Claude Dilain, komünlerinde polis karakolu olmamasını bir eksiklik olarak tanımlıyor ve şöyle diyor: "Gençler tarafından kabul görecektir, suda balık olacak bir günlük polis gerekiyor. Clichy'de bir karakolun bulunması, polisin bu mahallelerde var olduğuna dalalet edecek çok güçlü bir sembol olacaktır."⁸⁴ Bu açıklamaların sol

⁸⁰ "Partagée sur l'état d'urgence, la gauche ne sait pas de quelle façon s'opposer au gouvernement"; **Le Monde**; 10 Kasım 2005; s. 11.

⁸¹ A.y.

⁸² A.y.

⁸³ A.y.

⁸⁴ "La répartition des commissariats remise en question"; **Le Monde**; 13-14 Kasım 2005; s. 7. Polis karakolunun olmadığı tek yer, ayaklanmaların başlangıç noktası Clichy de değildir; örneğin bir başka

eğilimleri olan belediye başkanlarından gelmesi, polisle genel olarak “husumet” içinde bulunan sol açısından düşünüldüğünde çelişkili gelse de, belediye başkanlığı makamının da bir tür iktidar odağı olması açısından aslında oldukça tutarlıdır.

Toplumun genelinde ise, hükümetin etkin ve sert politikasının destek bulduğu söylenebilir. Araştırma ve kamuoyu yoklamaları yapan CSA (Conseils-Sondages-Analyses) Enstitüsü’nün 8 Kasım’da gerçekleştirdiği ve 9 Kasım’da Le Parisien-Aujourd’hui gazetesinde yayınlanan araştırmasına göre, Fransızların %73’ü sokağa çıkma yasağını ve *état d’urgence*’a ilişkin kararı olumlu karşılamaktadır.⁸⁵ Bu verilere göre, halkın büyük kesiminin ciddi bir şekilde “korkmuş” olduğu sonucunu çıkarmak yanlış olmayacaktır. Yine de zorlu süreçlerde sivil toplumun herhangi bir savaş dönemi yarasını olumlu karşılamış olması düşündürücüdür. Bununla birlikte sorunun belki de asıl kaynağının daha derinlerde olduğunu da düşünmektedir Fransızlar: Banliyölerde barınma yardımı ve eğitim yardımı konuları üzerine çalışan kuruluşların finansmanının sağlanması ve artırılması hususunda %89 gibi bir olumlu görüş ortaya çıkmıştır.⁸⁶ Bu da dikkate değer bir başka veri olarak sayılmalıdır.

9 Kasım 2005 akşamı yaşanan bir gelişme, gücünün sarsıldığı anda iktidar kurumlarının başvurmak isteyebileceği hamle çeşitliliğini gözler önüne seren bir örnekle yüzleştirir bizi. İçişleri Bakanı Sarkozy, 9 Kasım akşamı valilere ve

sorunlu komün Montfermeil’de de polis karakolu yoktur. Buna karşılık, çok daha iyi şartlara sahip olan Le Raincy’de polis karakolu bulunur ve bir durum olduğunda polisin olay yerine gelmesi en az 10 dakika almaktadır. Belediye başkanları da bu sebeple durumdan şikâyetçi olmaktadır. A.y.

⁸⁵ “M. de Villepin impose sa stratégie de crise à M. Sarkozy”; **Le Monde**; 10 Kasım 2005; s. 10.

⁸⁶ A.y. Bu türden bir bakış açısı oldukça “merkezci” bir bakış açısı olsa da, özellikle de sivil ve demokratik bir siyasal kültürü haiz toplumlardaki totaliterleşme eğilimleri açısından düşünüldüğünde, yerinde ve faydalı, dolayısıyla da önemli görmek gerekir. Politik durumun merkezinde yer alan kitlelerin sağa veya sola kaymasıyla o toplumlarda bir dönüşümün baş göstereceği kehanet sayılmamalı. Dolayısıyla da merkezin tutumunun “hâlâ” demokrat bir görüntüye sahip olması, yapılacak analizler açısından önem taşımaktadır.

Bir siyah olan ve Yüksek Entegrasyon Konseyi üyesi Fransız futbolcu Lilian Thuram’ın bir televizyondaki tartışma programında ayaklanmalarla ilgili görüşlerini belirtirken de Fransız toplumunun genelini paylaştığı “merkez ideoloji”yi benimsemiştir; “demokrat” ve “sivil” nitelikli açıklamalar yapmıştır. Sıkça kullanılan “güvenlik” temasını eleştiren Thuram bunun birleştirici bir kelime olduğunu ama siyasi tartışmanın başka şeyler de gerektirdiğini söyler: “Nasıl birlikte yaşayabiliriz, nasıl iş verebiliriz, nasıl istihdam yaratabiliriz, işte bunlar gerçek sorular. Çözüm önerileri getirmeden ve *kimliksizleri* (sans-papier) dışlayarak hiç durmadan banliyöler hakkında konuşmak; benim için Fransa bu değil. (...) Birisi “Kärcher’le temizlemek lazım” dediğinde – belki de ne dediğini bilmiyordur Sarkozy – bunu üstüme alıyorum.” “‘L’agressivité n’est jamais gratuit’, juge Lilian Thuram”; **Le Monde**; 10 Kasım 2005; s. 13.

kaymakamlara gönderdiği bir telegramda “olaylara karışmış yabancıların ülke dışına çıkarılması” (expulsion) için çalışma başlatılmasını istediğini yazar.⁸⁷ Yine aynı gün UMP milletvekillerinden Jean-Paul Garaud ise “şehir gerillasına katılan” yabancı asıllıların “Fransız vatandaşlığının düşürülmesi” için kanun teklifinde bulunacağını açıklar. Garaud’a göre bu olayları yapanlar “Fransız ulusunu yok etmeye” çalışmaktadır ve “Fransa’ya olan reddiyelerini” göstermektedirler.⁸⁸ İnsan hakları dernekleri ise bu türden uygulamaların, özellikle de Sarkozy’nin talebini hedef alarak, “aynı suçtan iki kez yargılanma” (double peine/double jeopardy) anlamına geleceğini söyleyerek, bunun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne aykırı olduğunu söylüyorlar. Zira böyle bir durumun “non bis in idem” (aynı suçtan iki kez yargılanmaz) ilkesinin çiğnenmesi anlamına geleceğini belirtiyorlar.⁸⁹

Bu durumla ilgili yapılmış bir habere göre, olayları gerçekleştirenlerin sınır dışı edilebilmeleri için gereken tek bir şartın olduğunu görüyoruz: kamu düzenine yönelik ağır bir tehdit oluşturmak. Örneğin 2003 yılında kabul edilen bir yasayla koşullardan biri ortadan kaldırılmış: kişi eğer en az 1 yıllık bir hapis cezasına çarptırıldıysa sınır dışı edilemiyor, çünkü aksi hâlde “non bis in idem” ilkesi çiğnenmiş oluyor. Haberin devamında 2003’teki yasanın özellikle gençleri koruduğu belirtilerek, uygulamanın hayata geçmesinin zor olduğu anlatılıyor.⁹⁰ Yine de hükümetin böyle bir girişiminin dahi olması daha önceden söz ettiğimiz anti-demokratik uygulamaların bir anda nasıl devreye girebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Bunun yanında, anti-demokratik uygulamalara bir örnek de polis şiddeti görünümüyle sokaklardadır. Haberlerin, kameraların, fotoğraf makinalarının kayıt altına aldığı şiddet, ayaklanmacıların şiddetidir genel olarak; polis şiddeti çok nadiren görüntülenir. Nitekim 6 Kasım tarihinde France 2 televizyonu La Courneuve’de 8 polisin yerde yatan bir genci (Fouad A.) tekme ve yumruklarla dövmesini kayda alır ve yayınlar. Durumun basına yansımaları sonucunda 10 Kasım

⁸⁷ “Nicolas Sarkozy veut expulser les étrangers impliqués dans les violences urbaines”; **Le Monde**; 11 Kasım 2005; s. 12.

⁸⁸ A.y.

⁸⁹ A.y.

⁹⁰ “La loi protège les étrangers contre l’expulsion”; **Le Monde**; 12 Kasım 2005; s. 11.

günü polisler kızağa çekilir ve görevleri askıya alınır.⁹¹ Bir Alman televizyonu da Val-de-Marne’da polislerin bir genci kısıtıp “Bak bakalım Fransa’nın durumuna. Bak bakalım. Güzel değil, değil mi?” diye bağırarak tokat atmalarını yayınlıyor.⁹² Bu durum aslında bize şiddet kullanımının her defasında karşılıklı olduğunun da bir hatırlatması gibidir. Ancak bir taraftaki şiddet açık ve berrak bir şekilde her dakika kayıt altına alınırken, diğer taraftaki şiddet yalnızca bir “tesadüf” sonucu kaydedilebilir ve gösterilebilir durumdadır. Bu yüzden yaşanan bütün bu ayaklanmalar esnasında olayın iki yönü olduğu unutulmamalıdır.

Olayların başladığı tarihten itibaren 11 Kasım 2005’e kadar 457’si yetişkin olmak üzere toplamda 558 kişinin cezaevine gönderildiğini, 2370 kişinin gözaltına alındığını ve 10 kişinin de sokağa çıkma yasağını ihlal ettiğini görüyoruz.⁹³ Bu bir “ara toplam” gibi bir bilanço olarak şimdiye kadar çizilen resmin tamamlanmış kısmına topluca bir göz atmak açısından faydalıdır. Bu yolla nasıl geniş bir katılım yaratılmış olduğu görülebilecektir. Diğer yandan bu resim hâlâ çizilmeye devam etmektedir. 11 Kasım Cuma gecesi Saint-Quentin’de (Aisne) bir polis memuru yanan bir arabanın içinde patlayan Molotof kokteyli sebebiyle ağır yaralanır.⁹⁴ 12-13 Kasım tarihlerine denk gelen hafta sonu, olayların çok olmasa da bir miktar yükselişine tanık oluruz. 12-13 Kasım gecesinin bilançosu yakılan 502 aracın yanı sıra gözaltına alınan 206 kişi olarak karşımıza çıkar.⁹⁵

Bu arada tutuklananların hepsi sokakta bir yerleri ateşe verdikleri için veya sokağa çıkma yasağını deldikleri için tutuklanmamışlardır. Bunların yanı sıra internet üzerinden yayın yapan blog sahibi üç genç de yazılarının içerikleri yüzünden kovuşturmaya tâbi tutulur.⁹⁶ Skyrock radyosuna ait internet alanında blog yayını yapan bu gençlerin bloglarının isimleri oldukça provoke edicidir: “Nike la France” (“Fransa’yı ...” anlamına gelen “Nique la France” cümlesindeki “niquer” fiilini ünlü

⁹¹ “Des policiers de La Courneuve suspendus pour avoir roué de coups Fouad A. à l’issue de sa garde à vue”; **Le Monde**; 12 Kasım 2005; s. 10.

⁹² A.y.

⁹³ “558 personnes écrouées dans le cadre des incidents”; **Le Monde**; 13-14 Kasım 2005; s. 7.

⁹⁴ “Un policier brûlé par un cocktail Molotov”; **Le Monde**; 13-14 Kasım 2005; s. 7.

⁹⁵ “Deux semaines de violences urbaines”; **Le Monde**; 13-14 Kasım 2005; s. 1.

⁹⁶ “La station Skyrock procède à une surveillance renforcée de ses bloguers”; **Le Monde**; 13-14 Kasım 2005; s. 8.

giyim markası Nike şeklinde yazarak yaratılmış bir slogan), “Nique l’Etat” (Devleti ...). Bunlardan birincisi “ayaklanmaya ve polis karakoluna saldırı yapmaya”, diğeri ise “her şeyi”, özellikle de “aynasızları yakmaya” çağrı yaptığı için hem yayından kaldırılır, hem de bu blogların sahibi olan üç genç tutuklanır. İnternet alan sağlayıcısı olan Skyrock kuruluşu da *blogger*lara “yasaların ırkçı temelli, bir kişinin cinsel kimliğini, menşeyini veya dinini yaralayıcı, nefret, ayrımcılık veya şiddet provokasyonu yapmayı yasakladığını” hatırlatır.⁹⁷

Ancak söylemleri oldukça provokatif olan bir lider, Jean-Marie Le Pen (Front National) “sosyal atom bombaları” olarak tanımladığı banliyöler için gerekli müdahalenin vaktinde yapılmadığını ve yetersiz olduğunu belirterek kamuoyunda yer bulur. Alınan önlemlerin gerçek sorunu karşılayamadığını söyleyen Le Pen, gerçek sorunu ise “üçüncü dünyadan gelen kitlesel ve denetlenmeyen göç” olarak tanımlar ve göçün bu durumunun sorumlusu olarak Chirac’ı görür.⁹⁸ État d’urgence kararını olumlu karşılayan aşırı milliyetçi lider, bunun uzatılması gerektiğini ve “alınması gereken önlemleri almak için” yasanın tekrar bir oylama için meclis önüne getirilmesine gerek kalmamasını anlatır.⁹⁹ Sarkozy’nin olaylar karşısındaki tutumuyla Le Pen’in bakış açısı arasında belirgin bir örtüşmenin olduğunu görürüz bir diğer yandan. Le Pen de bunu ifade ederek şöyle söyler: “Seçmenlerimin Sarkozy’yi yakın bulması durumu onları bana oy vermektan alıkoymaz. Aksine, Sarkozy’nin dediği ve yaptığı şeyler bu insanları Le Pen’in haklı olduğuna götürür ve onlar orijinal olanı kopya olana tercih ederler.”¹⁰⁰

Le Pen’in Sarkozy’yi iktidarın diğeri iki önemli figürü Chirac’tan ve Villepin’den ayrı tutmasını, daha önceden de bahsettiğimiz ve merkezdeki bir anlayışın şartlar dâhilinde aşırı sağa (veya sola) kaymasının sonucu olarak değerlendirebiliriz. Ancak tekrar etmeli ki, ne Sarkozy ne de iktidar partisi UMP

⁹⁷ A.y.

⁹⁸ Hatırlanacağı gibi Jacques Chirac ve Jean-Marie Le Pen, 2002’deki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde karşı karşıya gelmişler ve Le Pen ikinci tura kalarak büyük bir sürpriz yaşatmıştı. 2002’deki o seçimlerde cumhurbaşkanlığını kazanan Chirac, biraz da bu sebeple Le Pen’in “tarihsel” rakibi sayılmalıdır.

⁹⁹ “Jean-Marie Le Pen critique Jacques Chirac et épargne le ministre de l’intérieur”; **Le Monde**; 15 Kasım 2005; s. 12.

¹⁰⁰ A.y.

aşırı-sağ unsurları olarak telakki edilebilir ve ayaklanmalar karşısındaki tutumları aşırı-sağın ulusal olmayan kitlelere karşı karakteristikleşmiş ırkçı, faşizan veya zenofobik bir reddiyeyle açıklanabilir. İktidarın ideolojisi merkez sağ ideolojiler çerçevesinde düşünülmelidir; merkezden sağa olan kaymalar ise iktidarların koşullar içerisinde alabildiği şekillerden biri olarak değerlendirilmelidir.

Le Pen'in suçlamalarının hedefindeki kişi olan Cumhurbaşkanı Chirac ise, 14 Kasım 2005 günü televizyonda bir "ulusa sesleniş" konuşması gerçekleştirir ve yaşanan olayları "kimlik krizi" olarak nitelendirerek "bütün bunlara tavizsiz bir şekilde, adilce ve cumhuriyet değerlerine bağlı kalarak cevap verdik"lerini söyler. Chirac konuşmasına şöyle devam eder: "Sorunlu mahallelerin çocuklarına demek isterim ki, menşeleri ne olursa olsun, onların hepsi cumhuriyetin oğulları ve kızlarıdır."¹⁰¹ Bunu da kanıtlamak adına, toplamda 50.000 gencin çeşitli bakanlıkların bünyesinde olmak üzere "sivil hizmet"e alınarak özellikle de eğitim durumu açısından başarısızlık yaşamış ve marjinalizasyon tehdidi altındaki bu gençlerin topluma kazandırılacaklarını ifade ediyor.¹⁰² Ancak diğer yandan, olaylar oldukça hız kesmiş olmalarına rağmen *état d'urgence*'in süresinin uzatılmasını istediğini de belirtiyor.¹⁰³ Nitekim 15 Kasım tarihinde parlamento toplanıyor ve sol partilerin vekillerinin karşı oylarına karşılık (148 oy) UMP ve UDF vekillerinin oylarıyla (346 oy) "acil durum" yasasının süresinin 3 ay daha uzatılmasına karar veriliyor.¹⁰⁴

Sokaklarda olaylar hâlâ devam etmektedir bu sırada, ancak düşüş trendi de sürmektedir. Salı'yı Çarşamba'ya bağlayan 15-16 Kasım gecesi, yani ayaklanmanın 20. Günü, toplamda 163 araç yakılmış ve 50 kişi gözaltına alınmıştır. Bu geceki olaylardan biri dikkat çekicidir: Romans-sur-Isère'de (Drôme) bir kilise çıkarılan yangından dolayı kısmî olarak tahrip olur.¹⁰⁵ Ayaklanmaların sondan bir önceki gecesidir bu ve kriz çok ağır da olsa atlatılmak üzeredir. Olayların başlamasından bu

¹⁰¹ "M. Chirac diagnostique une 'crise d'identité'"; **Le Monde**; 16 Kasım 2005; s. 9.

¹⁰² "50.000 jeunes pour le 'service civil'"; **Le Monde**; 16 Kasım 2005; s. 9.

¹⁰³ "L'état d'urgence prorogé, Jacques Chirac à la télévision"; **Le Monde**; 15 Kasım 2005; s. 1.

¹⁰⁴ "Les députés UMP et UDF votent l'état d'urgence pour trois mois"; **Le Monde**; 17 Kasım 2005; s. 12.

¹⁰⁵ "Diminution des incidents dans la nuit de mardi à mercredi"; **Le Monde**; 17 Kasım 2005; s. 12.

yana, Başbakan de Villepin, Sarkozy'nin aksine, ilk kez sorunlu banliyölerden birine, Aulnay-sous-Bois'ya (Seine-Saint-Denis) ziyarette bulunur.¹⁰⁶ Bu “tuhaf” anekdot, bir kez daha, Sarkozy'yle Villepin arasındaki siyasi etkinliği ve bilhassa dinamizmi görmek açısından ilginçtir.

Başka ilginç olan bir olay ise, hükümet sözcüsü Jean-François Copé'nin Paris'teki yabancı basın mensuplarıyla bir toplantı yaparak, onlardan olayları nasıl geliyorsa öyle anlatmalarını, abartmalardan kaçınmalarını ve elbette tabulara da takılmamalarını rica etmesiyle gelişir. Özellikle de CNN gibi dünya çapında yayın yapan medya kuruluşlarının “Paris ateş altında” sunumuyla olayların verilmiş olmasından hükümet rahatsızlık duymaktadır ve bu konu hakkında böyle bir uyarı yapılır. Yabancı gazeteciler ise bu toplantıyı “ders vermek” amaçlı değerlendirirler.¹⁰⁷ Bu olay hükümetin medya üzerinde belirli bir denetim ve kontrol mekanizması kullanmak istemesinin bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

21 gün süren olaylar artık son bulurken parça parça izlediğimiz tablo ortaya çıkmıştır. Bilanço gerçekten de tüyler ürperticidir. Olaylar esnasında, başlangıç noktasını oluşturan Zyed ve Benna dâhil olmak üzere, toplam 4 kişi hayatını kaybetmiştir. 217 polis ve asker yaralanmış ve bunlardan 10'u raporlu dinlendirilmeye alınmıştır. Fransız Sigorta Şirketleri Federasyonu (Fédération Française des Sociétés d'Assurance) toplam parasal bilançonun 200 milyon avro olduğunu, bunların 23 milyonunun yakılan araçlardan kaynaklandığını tahmin ettiklerini açıklamıştır. Yine Federasyon'a göre, toplam 300 komünde, yakılan veya tahrip edilen 233 kamu binası ve 74 özele ait bina olduğu belirtilmiştir. RATP'nin açıklamasına göre, 140 ulaşım aracı hasar görmüş, bunların arasından 10 otobüs ve RER treni yanıcı maddelerle hedef alınmıştır; bütün bunların toplam faturası 5 milyon avro tutarındadır. Paris Ticaret ve Sanayi Odası'nın çıkardığı tahmini bilançoya göre, 100 civarı şirket ayaklanmalar boyunca hedef alınmıştır. Ayaklanan kitleler içinde 4770 kişiye soruşturma açılmış, 4402 kişi gözaltına alınmıştır. Bunların arasından 100'den fazlası yetişkin-olmayan 763 kişi yargı önüne

¹⁰⁶ “M. Villepin s'est déplacé en banlieue parisienne”; **Le Monde**; 17 Kasım 2005; s. 12.

¹⁰⁷ “Les correspondants étrangers à Paris estiment ne pas avoir de leçons à recevoir”; **Le Monde**; 17 Kasım 2005; s. 3.

çıkarılmıştır. 422 yetişkin hapis cezasına, 45 yetişkin ise hapis dışı cezalara çarptırılmıştır.¹⁰⁸

İşin yargıya intikal eden kısmına değinecek olursak, olaylar sonrasında mahkeme karşısına çıkarılan yetişkin-olmayanların büyük çoğunluğunun ilk kez bir suça karışmış olduklarını görüyoruz. Örneğin Bobigny’de 89 çocuktan 37’si, Créteil’de 77 çocuktan 15’i, Pontoise’da 42 çocuktan 9’unun “protection judiciaire” (yargısal koruma) adı verilen ve suça potansiyeli olan kişileri takip eden sistem tarafından takip edildiğini veya daha önceden herhangi bir suça karışmış olduklarını söyleyebiliriz. Buna karşılık, sözgelimi Nanterre’de ise 41 çocuktan 22’si daha önceden hiçbir suça karışmamış durumdadır.¹⁰⁹ Görüldüğü gibi, bu “isyan” katılanların büyük çoğunluğu için ilk kez sokaklara çıkmak, polisle karşı karşıya gelmek, Sarkozy’nin “racaille” yakıştırmasına muhatap olmak anlamına geliyordu.

Nanterre Mahkemesi’nin yanında bulunan “eğitim servisi” (service éducatif) departmanından Régis Lemierre’in yetişkin-olmayanların olaylarla olan ilişkisini açıklayan teşhisi oldukça önemlidir. Şöyle diyor Lemierre: “Şiddet olaylarına katılanların bir kısmı içlerindeki öfkeyle ve kavga etme arzusuyla motive oldular ama bütün bunların içinde oyun oynama gibi bir başka boyut daha vardı. ‘Game boy’ nesli, sanki sanal bir dünyadaymış gibi hareket etti: arkadaşlarıyla birliktelerdi, her yeri yakıyorlardı ve büyüleyiciydi.”¹¹⁰

Gerçekten de Lemierre’in dediği gibi, sanki bir bilgisayar oyununun içindeymişçesine, “sorunlu banliyölerin” gençleri, çoğunluğu ilk defa, sokakta kamu otoritesine karşı gelerek ve eylemlerinin “aşırılıklarını” kimi zaman göz ardı ederek bu üç haftalık “şiddet tiyatrosunu” sahnelediler. Uzun zamandır dünyayı izledikleri televizyonların ve internetin, aynı zamanda gazetelerin ve kitapların, hatta savaş ve macera filmlerinin tam da içine girdiler ve bir anlamda onlara sunulan bu ışıltılı dünyayı kendi renklerine boyadılar. Bu tür ayaklanmalara çokça katılmış ve hüküm

¹⁰⁸ Burada zikredilen bütün rakamlar için bkz: “Le bilan chiffré de la crise des banlieues”; **Le Monde**; 2 Aralık 2005; s. 3.

¹⁰⁹ “Le majorité des mineurs présentés aux juges étaient ‘inconnus’ des tribunaux”; **Le Monde**; 26 Kasım 2005; s. 12.

¹¹⁰ A.y.

giymiş birisi olan Yazid Kherfi'nin kendisiyle yapılan röportajda dediği gibi, “Küçükler derslerini aldılar: yurttaş olmaya kimsenin ilgi gösterdiği yok, parçalamak daha çok şeye değer. (...) Bize diyorlar ki: ‘Siz, barışçıl gösterilerinizle, hiçbir şey elde edemediniz. Biz, üç ayaklanma gecesinde raconu öğrendik, televizyona çıktık ve banliyölere para verecekler.”¹¹¹ Kherfi'nin kendisine anlatılanların gerçekten de haklılık payı vardır, ilgi gösterilmeyen ve her şey yolundayken umursanmayan bu yerler, ancak şiddet olgusuyla veya başka olumsuz nitelikli durumlarla gözlerin çevrildiği yerler olmaktadır. Kherfi şöyle devam ediyor: “En kötüsü, hakları var. Hem ne yazık ki, hem de ne mutlu ki, bu olanlar bir şeyleri değiştirecek.”¹¹²

5. AYAKLANMALARLA İLGİLİ BAZI TARTIŞMALAR

21 gün süren ayaklanmalar, medyada ve kamuoyunda bazı tartışmalara da doğal olarak yol açtı. Bu tartışmaları iki grupta ele alıp, birini medyanın ayaklanmalar karşısındaki tavrı bağlamında, diğerini ise ayaklanmaların “nedenleri” üzerinde duran ve çoğunlukla özcü yargılardan öteye geçmeyen beyanatlar bağlamında incelemek, ayaklanma sürecinin içine doğduğu ve dönüştürdüğü konjunktürü/atmosferi yakalamak açısından önemli olacaktır.

Ayaklanmalar esnasında olayların medyada yer buluş biçimi, ayaklanmaların şiddetini doğrudan etkilemiş gibidir. Yazid Kherfi'nin yukarıda alıntılanan sözlerinden de görüleceği gibi, özellikle de anlık (instant) iletişim araçlarından biri olan televizyonun olayları kaydetmesi olgusu, aynı anda kameralar vasıtasıyla ekranda görünecek olan bir eylemin aktörü olma isteğini tetikler. Diğer yandan, medyanın iktidar odakları tarafından kullanılabilmesi, hatta kimi zaman iktidar odağının bizzat kendisi olması gerçeği de göz önüne alındığında¹¹³, isyancının kendisini çeken kamera karşısına geçip doğrudan kayıt cihazını hedefe alarak

¹¹¹ “Yazid Kherfi: Docteur ès violences”; **Le Monde**; 8 Kasım 2005; s. 31.

¹¹² A.y.

¹¹³ Burada, kuşkusuz, bir üst-yapısal kurum olarak Louis Althusser tarafından kavramsallaştırılan “Devletin İdeolojik Aygıtları” çerçevesinde işlev gören bir medya örneği tanımlıyorum. Louis Althusser; **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**; İstanbul: İthaki Yayınları; 2003; çev. Alp Tümertekin; s. 199-22.

gerçekleştirmekte olduğu eylemi iktidara yönelik bir meydan okuma biçimine dönüştürmesi önemli bir ayrıntı olarak karşımızda durmaktadır. Medyanın tutumu hakkında Le Monde gazetesinin yapmış olduğu bir habere göre, “bu olaylarla ilgilenen neredeyse bütün gazeteciler”, olayların başlamasıyla birlikte hemen isyancılara karşı “hasmâne” bir tavır sergilediler.¹¹⁴ France 2 televizyonunun röportajcılarında Jacques Cardoze’un tanıklığı şöyledir: “Aracımız Çarşamba’yı Perşembe’ye bağlayan 2-3 Kasım gecesi yakıldı. Bir itfaiye aracını takip ediyorduk. Birden 40 kadar genç ortaya çıktı, içlerinden bazıları “Çekimi durdurun! Tele Sarkozy!” diye bağırmağa başladı. Dışarı çıktık, artık bıkkınlık getiren bir şey, aracı ateşe vermişlerdi.”¹¹⁵

Bu durumu Parti Socialiste’in ulusal sekreteri ve aynı zamanda SOS-Racisme’in eski başkanı Malek Boutih şöyle yorumlar: “Gazetecilerin sorunu şu: Oraya gittiklerinde sanki hayvanat bahçesine gitmişler gibi davranıyorlar.”¹¹⁶ Biraz da bu sebeple, “normal” zamanlarında dahi söz konusu banliyölerde yabancı kalacak gazeteciler, üstelik böyle bir kritik süreçte bu mekânlara gittiklerinde hem nasıl hareket edeceklerini bilmiyorlar, hem de onların buralara gelişi “mahallenin gençleri” için provoke edici oluyor. Aynı şekilde, Rosny-sous-Bois’nın (Seine-Saint-Denis) belediye başkanı Claude Pernès, France 2 televizyonu tarafından ayaklanmaları yakından izlemekle görevlendirilmiş bir “özel ekibi” suçlayarak, isyancıları kayda alırken “sorunu daha da ağırlaştırdıkları, hatta provoke ettikleri”ni söyler.¹¹⁷ France 2 ise bu suçlamayı reddeder hâliyle, yine de canlı yayın arabalarının yakılmış olmaları, Pernès’i dinleyecek olursak pek de sebepsiz sayılmamalı. Zaten bu olaydan sonra kanal da, haber bültenlerinde, “aralarında bir yarış olmasına mahal vermemek için” olayların geçtiği yerlerin isimlerini zikretmeme kararı alır. France 3 haber bültenlerinde yakılan araçların sayısını vermemeye, TF1 televizyonu da yanan araç, bina, taşınmaz, vs. görüntülerini yayınlamamaya karar verir.¹¹⁸

¹¹⁴ “La crise des banlieues interpelle la pratique du journalisme”; **Le Monde**; 13-14 Kasım 2005; s. 16.

¹¹⁵ A.y.

¹¹⁶ A.y.

¹¹⁷ A.y.

¹¹⁸ A.y.

Bunlara karşılık, örneğin Le Monde gazetesi biraz da bu yüzden, ayaklanmalar boyunca, bilhassa özel haber ve röportajlarda, bu yerleri tanıyan, bilen, aşına olan genç gazetecileri görevlendirir. Bir başka örnek ise Capa Ajansı'ndan Adile Farquane'ın söylediklerinden çıkarılabilir. Farquane'a göre "banliyelerde olan bitenler onun için işleri kolaylaştırmıştır." Zira kendisi Val-Fourré'de yaşamaktadır ve radyo yayını yapmaktadır: "Orada çalışmak için gerekli kodları, anahtarları bilirim. Muhabirler için gerekli olan şey, önyargıya kurbanı olmamaları ve sürekli banliyölere giderek, olumlu konular hakkında haber yapmalarınıdır."¹¹⁹

Ayaklanmalara dair tartışmaları ikinci bir grupta, ayaklanmaların sebeplerine dair yapılanlar bağlamında inceleyebiliriz. Ayaklanmalar karşısında devletin en "etkin" siyaset yürütücüsü Sarkozy ve partisi UMP cenahından gelen argümanlar dikkate alınmalıdır. Sarkozy olayların bitimiyle birlikte hiçbir zaman terk etmediği söylemini ve üslubunu korumaya devam eder ve banliyöler ile ilgili "ağır" teşhislerini sürdürür. Sarkozy'ye göre banliyölerdeki şiddetin sebebini işsizlikte, terk edilmişlikte, çaresizlikte, ayrımcılıkta aramak yanlıştır. İçişleri Bakanı, bütün bunları ayaklanmalarla birlikte anar, birbirlerinin neden-sonuç ilişkisi olarak ayırmaz: "İşsizliğin, çaresizliğin, banliyölerdeki şiddetin birinci sebebi ayrımcılık değildir, eğitimdeki başarısızlık değildir. Banliyölerdeki umutsuzluğun birinci sebebi uyuşturucu trafiğidir, çetelerin hükmüdür, korku diktatörlüğüdür ve Cumhuriyet'in buralarda artık bulunamamasıdır."¹²⁰ Dolayısıyla, ayaklanmalara karşı yapılan müdahaleler, Sarkozy açısından bakılacak olursa, devletin yani Cumhuriyet'in bu yerlere tekrar girmesi anlamına gelir. Buralardaki "kurtarılmış bölge" niteliğini silip yerine mutlak bir devlet egemenliğinin tesis edilmesini amaçlamıştır. Bunun için de açıklamalarını yaparken birinci hedef aldığı "sebebe", klişe ifadeyle "kanunsuzluğun kanun olduğu" bir düzenin varlığıdır.

Sarkozy'nin hem teşhisleri, hem de buna uygun olarak yürüttüğü politikası ayaklanmaların başından sonuna dek geçen zamanda bir türlü tutarlı bir politika izleyememiş olan Villepin'in de vardığı nokta olur en sonunda. Başbakan, olaylar

¹¹⁹ A.y.

¹²⁰ "M. Sarkozy durcit son discours sur les banlieues"; **Le Monde**; 22 Kasım 2005; s. 12.

sonrasında Sarkozy'nin kendisinden "çaldığı" oyları geri kazanmak ve tekrar ağırlığını hissettirmek için "göç konusunda bir takım sıkı uygulamalara gitmek istediğini" söyler. Bu anlamda da bilhassa yabancıların Fransızlarla evlilik yoluyla Fransa'ya gelmeleri ve vatandaşlık almaları, göçmen ailelerinin bir araya gelmeleri, yabancı öğrenciler, vs. gibi konularda yeni düzenlemelere gidileceğini kamuoyuna açıklar.¹²¹ Villepin'in tavrındaki dönüşümü sebeplendiren gerekçe de açık ve net bir şekilde kamuoyu yoklamalarından anlaşılacaktır. Yine CSA enstitüsünün yaptığı ve bu kez 17 Kasım 2005 tarihinde Le Parisien-Dimanche'ta yayınlanan araştırmaya göre, Fransızların büyük bir kısmının Sarkozy'yi politikalarından dolayı desteklediği açıklanıyor. Fransızların %68'i *état d'urgence*'in uzatılmasını olumlu bulurken, %56'sı "ailelerin birleşmeleri için gerekli düzenlemelerin çok daha sıkı ve sınırlı bir şekilde tanımlanmasını" istiyor, %55'i ise yabancıların sınır dışı edilmelerini uygun görüyor.¹²²

Bu verileri dikkate alacak olursak, ayaklanmaların Fransız toplumunda ciddi bir şekilde göç ve göçmenlik karşıtı bir tepkiye neden olduğu söylenebilir. Bu tepkiye bir ölçüde iktidarın ve medyanın da katkısının olmuş olması muhtemeldir. Ancak aynı zamanda, tepkinin dönemin konjonktüründe değerlendirilmesi gerekliliği de söz konusudur. Benzer bir kamuoyu yoklamasının bugün bu sonuçları ortaya çıkarma ihtimali düşüktür. Nitekim siyaset bilimciler Ilvo Diamanti ve Fabio Bordignon'un gerçekleştirdiği ve 21 Kasım 2005 tarihinde Venedik'te yayınlanan "Avrupa'da göç ve vatandaşlık" konulu anket çalışmasına göre Fransızlar, araştırmaya katılım gösteren Almanlara, İtalyanlara, Çeklere, Polonyalılara ve Macarlara nazaran daha toleranslı çıkmıştır.¹²³ Bu yüzden de Fransız toplumunun, son yapılan anket bağlamında değerlendirirsek, tepkilerini konjonktürel verdikleri sonucuna varmak mümkün olabilir.

Ancak tartışmaların en ilginç, hiç kuşkusuz, iktidar partisi UMP milletvekillerinden, aynı zamanda İstihdam Bakanı Gérard Larcher'in 15 Kasım

¹²¹ "Le premier ministre durcit sa politique d'immigration"; **Le Monde**; 1 Aralık 2005; s. 12.

¹²² "M. Sarkozy durcit sa politique d'immigration"; **Le Monde**; 22 Kasım 2005; s. 12.

¹²³ "La France est moins anxieuse à l'égard des immigrés que ses voisins européens"; **Le Monde**; 22 Kasım 2005; s. 10. Ayrıca bkz. Ilvo Diamanti; "Immigration et citoyenneté en Europe: une enquête"; **Critique Internationale**; No: 8; 2000, trad. Rachel Bouyssou; s. 73-95.

2005'te yabancı basın mensuplarıyla yaptığı bir söyleşide poligaminin (çokeşlilik) ayaklanmaların temelinde yer aldığını söylemesiyle başlar. Bakana göre iş (emek) pazarında yaşanan ayrımcılığın ve dolayısıyla bir takım nedenlerden dolayı işe alınmayan insanların ortaya çıkarmış olduğu işsizliğin temel nedeni poligaminin yaşandığı ailelere mensup olmalarından kaynaklanmaktadır. İşsizliği ortaya çıkaran poligami, bu yüzden ayaklanmaların da sebebi konumundadır.¹²⁴ Poligaminin tartışma platformuna böyle bir anda girmesinin en önemli sebebi, göçmen ailelerin birleşmesiyle ilgili durumlarda, çokeşli olan göçmenlerin birden fazla eşlerini Fransa'ya getirmeleri ve bundan duyulan rahatsızlık olarak göze çarpmaktadır. Poligami Fransa'da kesin bir biçimde yasaktır ancak bu yasağa rağmen vize ve çalışma izni almış pek çok örnek de bulunmaktadır. Bunların üstüne, bir de işsizlik durumunda sosyal güvenlik yasalarının bu ailelere ödenek sağlaması olgusu düşünüldüğünde, özellikle de merkez sağ ve aşırı sağ siyasetlerin büyük bir tepkisiyle karşı karşıya kalınmaktadır.¹²⁵

Larcher'e benzer bir şekilde, UMP'nin meclis grubu başkanı Bernard Accoyer de "eğer entegrasyonun gerçekleşmesini istiyorsak, göç akışını gözle görülür bir şekilde yavaşlatmalıyız" şeklinde konuşuyor ve aynı Larcher gibi sorunun en çok iki sebepten, ailelerin birleşmelerinden ve poligamiden kaynaklandığını söylüyor. Ayaklanmacıların önemli bir kısmının poligam ailelerin çocukları olduğunu iddia ediyor.¹²⁶ Ancak bu iddiaların karşısında muhalefet eden sivil toplum kuruluşlarının olduğu da hatırlanmalıdır. Özellikle de UMP cenahından yükselen bu iddialar, ırkçılık karşıtı gruplar tarafından eleştirilir. Örneğin, Mouvement contre le racisme et pour l'amitié entre les peuples'ten (MRAP – Irkçılığa Karşı ve Halkların Dostluğu İçin Hareket) yapılan bir açıklamada sorumluların sorunu etnikleştirdiği ve bu sorunun asıl kaynağı olan yoksulluk, işsizlik, Fransız entegrasyon modelinin başarısızlığı gibi olguların görmezden gelindiği bildiriliyor.¹²⁷

¹²⁴ "French minister says polygamy to blame for riots"; **Financial Times**; 15 Kasım 2005.
http://www.ft.com/cms/s/0/d6f1fe0a-5615-11da-b04f-00000e25118c.html?nclick_check=1

¹²⁵ A.y.

¹²⁶ "Regroupement familial et polygamie au banc des accusés"; **Le Monde**; 18 Kasım 2005; s. 11.

¹²⁷ "La polygamie et le regroupement social au centre de la polémique"; **Le Monde**; 18 Kasım 2005; s. 1.

Ancak göç ve göçmenler, ayaklanmalar sebebiyle bu denli suçlanıyorken, hükümet bir yandan da “sorunlu” banliyölerin iyileştirilmesi için planlar hazırlamaktadır. Bunun için de özellikle de bu tür yerlerde faaliyet gösteren dernekler başta olmak üzere, banliyölere “yatırım” yapmayı kararlaştırır. 21 Kasım günü parlamentoda “kent politikası” (politique de la ville) bütçesi konuşulur ve bir sonraki sene, yani 2006 için 193 milyon avroluk ek bir pay ayrılmasına karar verilir.¹²⁸

6. MARSİLYA: AYAKLANMALARIN İSTİSNASI

Bütün bu olayların akışı içinde, ayaklanmaların Paris dışında Lyon, Toulouse veya başka şehirlere, departmanlara sıçramış olduğunu gördük. Ancak göçmen nüfusunun yoğun olduğu bir şehir olan Marsilya'nın bu olayların dışında kalmış olmasında bir tuhafılık bulunmakta mıdır, yoksa bunun tamamen mantıklı gerekçeleri var mıdır?

Bu sorunun cevabını arayan Michel Samson, yazmış olduğu araştırma yazısında, “Marsilya'nın neden patlamadığını”nın sebeplerini ortaya koyarak, ayaklanmaların istisnaîliğini gözler önüne sermektedir. Buna göre ilk olarak “caïd”^{*} diye adlandırılan liderlerin uyuşturucu trafiğinin sekteye uğramaması için polisleri bölgelerinin içine çekmemek için gösterdikleri özel bir gayretin varlığına işaret eder.¹²⁹ Ancak bu iddia tam olarak kanıtlanabilmiş ve kesin bir olguyu ifşa etmez.

Bundan çok daha önemli nedenlerden birisi, Marsilya'da göçmenlerin hayatlarını kolaylaştıracak ve özellikle iş imkânlarına daha rahat ulaşmalarını sağlayacak uygulamaların geliştirilmiş olmasında yatar. Marsilya'nın “sorunlu” bölgelerinden olan 15. ve 16. arrondissement'larda “zone fraiche urbaine”(ZFU) adı verilen pazarlar kurulmuştur. Buralardaki temel prensip gümrük vergisinin veya

¹²⁸ “Le gouvernement rétablit les crédits aux associations des quartiers sensibles”; **Le Monde**; 22 Kasım 2005; s. 13.

^{*} Caïd: Kuzey Afrikalı kabilelerde çeşitli idari görevleri olan, bazen de “kabile şefi” olarak bilinen, Fransa'da ise sokak çetelerinin liderleri için kullanılan tanımlama.

¹²⁹ Michel Samson; “Pourquoi Marseille n'a pas explosé?”; **Le Monde**; 15 Aralık 2005; s. 20-1.

herhangi bir verginin alınmadığı malların satıldığı bir alan oluşturmaktır. Bu bölgelere 1997'den beri – 2005 itibariyle – yaklaşık 2000 şirket gelmiş ve bunlar 10600 kişilik istihdam yaratmıştır. ZFU'ya başkanlık yapan Hassan Bouod'un söylediğine göre, bu mahallelerdeki işsizlik oranı %37'lerden %16'lara kadar düşmüş durumdadır.¹³⁰ Dolayısıyla, görüleceği gibi, iş imkânlarının yaratıldığı ve şehrin kendi dinamikleri içinde sorunların çözüme kavuşturulmaya çalışıldığı bir uygulamayla karşı karşıyayızdır.

Bir diğer sebep ise, Samson'un gösterdiği gibi, Marsilya'nın kuzeydeki 4 “sorunlu” mahallesinde çok geniş ve kolektif kullanıma açık bir ekipman ağı bulunmaktadır. Örneğin bu kolektif ekipmanların sayısı bu 4 mahallede 78 iken, Toulouse şehrinin sorunlu bölgelerinden Mirail'da bu sayı yalnızca 2'dir. 78 ekipman 225000 kişiye hizmet verirken, Mirail'daki 2 ekipman 50000 kişiye hizmet vermektedir.¹³¹ Bu bakımdan, Mirail gibi yerlerde bu tür krizler çok daha ağır geçerken, Marsilya'da bir tür sivil toplum oluşturulmuş durumda olduğu için, buradaki gençler aşırılıklara gitmekten kendilerini alıkoyabilmişlerdir.

Plan d'Aou sitesinden Nasser isimli bir gencin aktardıkları da özellikle Paris'te yaşananlarla kıyaslama yapıldığında önemli bir ayrımı ortaya koyar: “Bir sitede herkes birbirini tanır. O yüzden bir kuzen veya bir arabulucu sayesinde (...) karmaşa önlenir. Ama Paris'te, A Blok'tan birisi C Blok'takini tanımaz, '9-3'te yaşayan '9-4'tekinden* nefret eder. Burada kimse birbiriyle kavga etmez.”¹³² Plan-d'Aou'nun yerel meclis başkan yardımcısı Samia Ghali de, bu şehrin Paris'ten farklı olarak daha kaynaşmış bir insan topluluğuna sahip olduğunu şöyle anlatır: “Bizim ebeveynlerimiz nesiller önce buraya geldiler, birbirlerini sanki bir köyde yaşıyorlarmış gibi tanırlardı. Babam Lafarge Çimentoları'nda çalıştı, amcam Sucrière'de, onların arkadaşları Tuileries'de ve herkes olduğu yerde kaldı: bu da

¹³⁰ A.y.

¹³¹ A.y.

* 9-3 ve 9-4: 93 ve 94 numaralı departmanların sokak dilindeki ifadesi. 93 Seine-Saint-Denis'nin numarasıyken, 94 Val-de-Marne'in numarasıdır.

¹³² A.y.

inanılmaz bir ađ kurulmasını sağladı. Paris ve banliyölerinde böyle bir geçmiş ve ortak yaşam durumu yok.”¹³³

Yann Moulier-Boutang, ayaklanmalar hakkında yazdığı kısa kitabında şöyle söyler: “Onları harekete geçiren nedenler, patlama anlarını asla açıklamaz.”¹³⁴ İlerleyen bölümlerde “onlar”ı harekete geçiren nedenleri inceleyeceğiz; bu bölümde ise patlama anları ve patlamalarının nasıl geliştiği açıklanmaya ve anlatılmaya çalışıldı. Belki de patlamalarını en iyi açıklayan şey, Marsilya’nın neden patlamamış olduğudur.

¹³³ A.y.

¹³⁴ Yann Moulier-Boutang; **La Révolte des Banlieues ou Les Habits Nus de la République**; Paris: Éditions Amsterdam; 2005; s. 25.

II.

ÜLKE VE DENİZ-AŞIRI: EKONOMİ, TARİH, SÖYLEM

*“Les races supérieures ont un droit
vis-à-vis des races inférieures.
(...) Parce qu'il y a un devoir pour elles.
Elles ont le devoir de civiliser les races inférieures.”*

Jules Ferry

1. KOLONYALİZMİN RUHU: JULES FERRY VE KOLONYALİST MANTIK

Jules Ferry (1832-1893) modern Fransa açısından büyük öneme sahip tarihsel bir figürdür. III. Napoléon'un iktidarı altında geçen İkinci İmparatorluk'un yıkılmasının ardından kurulan Üçüncü Cumhuriyet'te (1870-1940) politika yapmıştır, milletvekilliği ve bakanlık görevlerinde bulunmuştur. Kendisinin Fransız tarihi açısından birinci derecede taşıdığı önem de Milli Eğitim Bakanı (Ministre de l'instruction publique) sıfatıyla eğitim alanında gerçekleştirdiği dönüşümlerden kaynaklanır. Bu dönüşümler nelerdir peki?

19. yüzyıl, Fransa'da özellikle Aydınlanma Çağı'nın filozoflarınca büyük oranda benimsenen ve 18. yüzyıl Fransız düşünsel yaşamında gitgide rağbet görmeye başlayan sekülerleşme anlayışının, diğer bir deyişle kamusal alanın dinsel motiflerden arındırılıp dünyasallaşması fikrinin artık proje olmaktan çıkıp uygulamaya geçtiği bir yüzyıldır. 1789'daki devrim, ardından gelen uzunca bir devrim – karşı-devrim süreci, Napoléon ve İmparatorluk dönemi, tekrar geri dönen Krallık ve ardından yeni bir İmparatorluk... Fransa'da tarihin çizgisinin hiçbir

şekilde lineer akmadığı bu yaklaşık yüzyıllık zamansal kesitin ardından kurulan Üçüncü Cumhuriyet, günümüzde beşincisi yaşanan Fransız cumhuriyet deneyimlerinin en uzun soluklusu olmuştur ve 1940'ta kurulan faşizan Vichy Rejimi'ne dek sürmüştür.¹³⁵

Bu 70 yıllık cumhuriyet deneyimi sürecinde, günümüz modern Fransız kimliği de büyük ölçüde inşa edilmiş, Fransız Devrimi'nin meşhur üç ilkesi olan “özgürlük”, “eşitlik” ve “kardeşlik” kavramları ve bu kavramlar vasıtasıyla oluşturulan Fransız milliyetçiliği ve “ulus bilinci”, yeni bir noktaya taşınmıştır. Bu yeni nokta, ulusun özgürce, eşit bir biçimde ve kardeşçe yaşayabileceği bir “alan” yaratma ihtiyacının işaret ettiği noktadır. Dolayısıyla monarşilerin ve imparatorlukların ardından kurulan cumhuriyet bu alanın bizatihi kendisi olmalıdır. Demek oluyor ki, Üçüncü Cumhuriyet, devrimin kazanımları olan bu “erdemleri” (virtue) güvence altına alacak bir kamusallık inşa etmelidir; bununla birlikte bu kamusallığın sürekliliğini sağlayabilmek için yeni rejime, yani cumhuriyete uygun, onu benimsemiş ve özümsemiş yurttaşlar ve kimlikler yaratmalıdır.

Dünya modernleşme tarihine bugünden bakıldığında oldukça karakteristik bir yöntem olarak gözüken bu türden bir girişim; bir kimlik yaratma fikri ve yeni kurulmuş iktidarın söylemini toplumsallaştırma anlayışı, söz konusu örnek Fransa olunca çok daha belirgin bir biçimde görülmektedir. Nitekim bu kimlik inşasının belki de en tipik örneği Fransa'da gerçekleştirilmiştir. Bunu da en başta sağlayan şey, eğitim alanında atılmış adımlardır: yeni kimlik ve yeni yurttaş, yeni cumhuriyetin kendisine ait yeni bir müfredattan geçirilmeden, halkın eski rejimlerle ve o eski rejimlere duyulabilecek özlemle arasına bir engel konulamaz. Jules Ferry ve onun temsil ettiği Üçüncü Cumhuriyet ideolojisi¹³⁶ tam da bu noktada en kritik

¹³⁵ Dünya genelinde faşizmin savaşı kaybetmesiyle ve Fransa özelinde Résistance (Direniş) Hareketi'nin başarıya ulaşmasıyla birlikte çöken Vichy Rejimi'nin ardından 1945'te Dördüncü Cumhuriyet kurulur. Bu dönemde yaşanan politik tıkanmayla birlikte, 1958'de Charles de Gaulle'un iktidara gelmesiyle günümüzde de devam eden Beşinci Cumhuriyet süreci başlar.

¹³⁶ Annales Ekolü'nden gelen ünlü tarihçi Marc Ferro'nun geniş kapsamlı “Fransa Tarihi” kitabında da Jules Ferry'nin bu önemli tarihsel rolü teslim edilir ve kendisi “Cumhuriyet'in kurucuları” (fondateurs de la République) arasında Adolphe Thiers, Léon Gambetta ve Victor Hugo'yla birlikte zikredilir. Bkz. Marc Ferro; **Histoire de France**; Paris: Odile Jacob; 2003; s. 412-8.

hamlelerinden birini gerçekleştirir ve kilisenin eğitimdeki rolünü sona erdirerek “laik, parasız ve zorunlu eğitim” anlayışını¹³⁷ yürürlüğe koyar.¹³⁸

Ferry'nin bu hamlelerinin ardında yatan düşünce yapısından bahsetmek bu noktada büyük önem taşımaktadır. Ferry'nin Chevallier'ye göre “bir yandan tam anlamıyla hukukçu olması, diğer yandan ise tam anlamıyla pozitivist olması tartışma kabul etmeyecek”¹³⁹ bir durumdur. Burada dört temel çıkış noktası, Ferry'nin düşünce yapısının açıklanmasında bize yardımcı olmaktadır.¹⁴⁰ İlk olarak Aydınlanma'nın mirası, eğitimin “bilimsel” bir temel üzerinde gerçekleştirilmesi gereksinimini ortaya çıkarır. İkinci olarak Auguste Comte'un düşüncesi ve onun “*Ordre et Progrès*”¹⁴¹ ilkesinin Marc Ferro'nun deyişiyle “Bilim ve Endüstri” biçiminde karşılık bulması, bir taraftan eğitim alanındaki dönüşümün yönünü, diğer taraftan Cumhuriyet'in ekonomik alanda tutması gereken yolu gösterir. Üçüncü olarak, daha sonraları Weber'in “kapitalizmin ruhu” olarak göstereceği Liberal Protestanlık gelir ki bu anlayış kamusal alanda ahlaki referansların dinsel olandan alınarak meta üretiminin ve kâr döngüsünün sağlanmasını tesis edecek olan maddi hayata kaydırılmasıdır. Dolayısıyla bu türden bir Protestanlık dinsel bir motif olmaktan ziyade üretim ilişkilerini ve üretim biçimlerini doğrudan etkileyen toplumsal bir ahlak tasarımıdır. Son olarak da Fransız Devrimi köklerine dönüş yaparcasına vurgulanan “eşitlik”, özellikle de fırsat eşitliğine yönelik ilke gelir. Zaten eğitimin parasız ve zorunlu kılınmasında da amaçlanan budur. Bunun sayesinde ekonomik sistem her ne kadar eşitsiz ve sınıflara bölünmüş bir toplum yaratsa da, zengin ve fakir aynı okulda (yasanın ilk yürürlüğe konulduğu dönemde

¹³⁷ Ferry, eğitimin sekülerleştirilmesi yönündeki fikirlerini daha Cumhuriyet kurulmadan, İmparatorluk'un çöküşünden birkaç ay önce Paris'teki bir konuşmasında belirtmiştir. A.g.e.; s. 416.

¹³⁸ 16 Haziran 1881 tarihli yasa ilkokulların parasız olmasını sağlarken, 28 Mart 1882 tarihli yasa ilköğretimde parasız eğitimin yanı sıra, laiklik ve zorunluluk ilkelerini de getirmiştir. Pierre Chevallier; **La Séparation de l'Église et de l'École: Jules Ferry et Léon XIII**; Paris: Fayard; 1981; s. 283-341.

¹³⁹ A.g.e.; s.283.

¹⁴⁰ Marc Ferro; **Histoire de France**; s. 416.

¹⁴¹ Fransızca'da “Düzen ve İlerleme” anlamına gelen ünlü Comte ilkesi. Comte'un bu ilkesi Fransa dışında özellikle de geç modernleşme yaşayan ülkelerde de kimi zaman resmi ideolojinin dayanak noktalarından biri olmuştur. Brezilya bayrağındaki “ordem e progresso” yazısı ve yine aynı ilkenin Meksika'ya nüfuzu bu anlamda zikredilmelidir. Eric J. Hobsbawm; **Sermaye Çağı 1848-1875**; Ankara: Dost Yayınları; 2005; çev. B.S. Şener; s. 137.

söz konusu olan ilkokuldur) bir arada olacaklar, aynı eğitim sürecinden geçeceklerdir. Fırsat eşitliğine sahip oldukları için geleceklerini yaratmaları konusunda toplumun sınıfsal yapıları onların önlerini tıkayan kötü bir “talih”* (fortuna) olmayacaktır.

Ferry'nin düşünce yapısı ve hayata geçirdiği ilkeler, sadece eğitim-öğretimi düzenlemez tabii ki; eğitimden yola çıkarak Üçüncü Cumhuriyet'in Fransız yurttaşının kimliğine ve toplumsal yaşama da içkinleşir. Tam da bu yüzden, tarihçi Ferro'nun Cumhuriyet'in kurucularından birisi olarak Jules Ferry'yi sayması çok doğru bir teşhistir.

Burada Jules Ferry'nin tek başına, topyekûn bir Fransız kimliği yaratmış olduğu iddiasında değiliz. Ama Ferry'nin önemi bunca açık görülürken ve günümüzde dahi Fransa'nın ve birçok ülkenin eğitim sisteminin bu *pozitivist üçleme*¹⁴² üzerine kurulmuş olduğu ortadayken, böylesi bir figürün tarihsel bir “tip”e dönüşmeye olan elverişliliği gözden kaçırılmaz. Üstelik genç Cumhuriyet'in bu başrol politikacısı başka tarihsel bağlamlarda da açıklayıcı bir “tip” olma görevini hiç zorluk çıkarmadan üstlenir.

Jules Ferry'nin tarihsel önemi yalnızca eğitim alanında gerçekleştirmiş olduğu dönüşümlerden ve bu dönüşümler vasıtasıyla yeni bir Fransız kimliğinin oluşmasına yaptığı katkıdan kaynaklanmaz. Onu daha da önemli kılan nokta, Fransa'nın sömürgecilik politikaları bağlamındaki görüşleri ve bu politikalara dair bizim de çalışmamızı tam kalbinden vuran söylemi ve etkisidir. Ferry'nin 1880'lerin Versaille'ından çıkıp 21. yüzyılın *zone urbaine sensible*'lerine, Paris'in “sorunlu” banliyölerine yapmış olduğu zamanlar-arası yolculuk da kaynağını bu özelliğinden alır.

Bu açıdan, Ferry'nin Fransız Parlamentosu'nda yapmış olduğu 28 Temmuz 1885 tarihli konuşma, kendisinin cumhuriyetçi erdemleriyle kolonyalist mantığı

* Özellikle de Avrupa Ortaçağı düşünce yapısının iki önemli temeli olan erdem (virtue) ve talih (fortuna) kavramlarının dengesi, sekülerleşmeyle birlikte bozulmaya uğrar: Bireyin iradesinin gücünü ortaya koyan erdem, ona *a priori* olan ve belirleyici bir kudrete sahip gözüken talihten kurtulmaya çalışır.

¹⁴² Pierre Chevallier; *La Séparation de l'Église et de l'École: Jules Ferry et Léon XIII*; s.283.

arasında sağlam bir köprü kurar. Kürsüde yapmış olduğu konuşmada,¹⁴³ Fransa'nın sömürgecilik politikasının üç temelde ele alınması gerektiğini ifade eder: ekonomik, insanî ve siyasal.¹⁴⁴

Ekonomik temel bağlamında, Ferry'nin fikri aynı zamanda emperyalizmin iktisadî mantığını da yansıtır: “Zengin ülkeler için, koloniler, sermayenin daha avantajlı bir şekilde değerlendirilmesidir.”¹⁴⁵ Bu avantaj(lar), iki biçimde ortaya çıkar: (i) sermaye birikiminin daha hızlı ve efektif gerçekleşmesini sağlayacak olan ucuz iş gücü bağlamında, (ii) üretilen metaların tüketilmesi için gerekli olan yeterli alanın yaratılması bağlamında. Birincisi için, özellikle Afrika'daki kolonilerden sağlanacak olan “yerli” (indigène) iş gücü kullanılabilir, diğer taraftan Asya'daki – Çinhindi'ndeki ve Uzakdoğu'daki – koloniler sayesinde Fransa'da üretilmiş metaların tüketimi için pazar gereksinimi sağlanacaktır.¹⁴⁶

Aslında bu ikili avantaj düzeni, bir *tercih* olmanın ötesinde bir *zorunluluk* ve Ferry'nin dönemin politik konjonktüründeki başarısı da bu zorunluluğun farkında olmuş olmasıdır. Zira “sermaye için tek etkili çözüm dışarıya açılmak ve metalarını mübadeleye sokacak ve değerlerini gerçekleştirecek kapitalist-olmayan pazarlar bulmaktır. (...) Sermaye, gözünü sürekli kendi sınırları dışına dikmeksizin, dış çevresinden beslenmeksizin yaşamını sürdüremeyen bir organizmadır. Sermaye için dışarıyı vazgeçilmez bir şeydir.”¹⁴⁷ Hardt ve Negri'nin bu kritik tespitlerinin ışığında, Ferry ve onun şahsında cisimleşen kolonyalist mantığın eylem planının neden bu kadar net bir biçimde kolonileştirilecek bir “kapitalist-olmayan ülkeler/alanlar” ihtiyacı hissettiğini daha da açık görürüz.

¹⁴³ Jules Ferry'nin mecliste kolonizasyon politikası hakkında yapmış olduğu konuşmalar ve muhalefet cephesinden gelen yanıtların geniş bir derlemesi için, bkz: **1885: Le Tournant Colonial de la République: Jules Ferry contre Georges Clemenceau, et Autres Affrontements Parlementaires sur la Conquête Coloniale**; Paris: La Découverte; 2007.

¹⁴⁴ Jules Ferry; “Discours au sujet de la colonisation”; **Journal Officiel**; 28 Temmuz 1885.

¹⁴⁵ A.y.

¹⁴⁶ Marc Ferro; “Le colonialisme, envers la colonisation”; *in.* (ed. Marc Ferro); **Livre noir du colonialisme: XVIe – XXIe siècle: de l'extermination à la repentance**; Paris: Éditions Robert Laffont; 2003; s. 21.

¹⁴⁷ Michael Hardt, Antonio Negri; **İmparatorluk**; İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 2003; çev. Abdullah Yılmaz; s. 239.

Ancak burada ne Ferry'nin söylemi, ne de 19. yüzyıl kolonyalizminin mantığı, sadece “kapitalist-olmayan” adıyla tanımlanan ekonomik alanın göstereni değildir. *Kapitalist-olmayan*, Ferry'nin yukarıda sözü edilen konuşmasında değindiği kolonizasyonun başka bir temelini daha işaret eder: insanî (humanitaire) temeldir söz konusu olan:

“(...) Baylar, bir ikinci nokta var ki, (...) bu da sorunun insanî ve uygarlaştırıcı kısmıdır. Açıkça söylemek gerekir ki, üstün ırkların aşağı ırklar karşısında bir hakkı vardır... çünkü bunların bir görevleri vardır. Aşağı ırkları medenileştirme görevleri vardır.”¹⁴⁸

Sömürgeciliğin maddi/ekonomik temelli rasyonel mantığı tam da bu noktada ikinci bir mantık tarafından çevrilmeye başlanır. Bu çevirme işini ise kolonizasyonu ahlâki anlamda meşrulaştırma arayışı üstlenir. Bu arayış doğrultusunda ele alındığında, Ferry'nin bahsettiği ekonomik nedenlerin varlığı bir takım “normatif” değerler aracılığıyla meşrulaştırılabilir. Bu normatif değerler de Fransız modernliğinin, kapitalizminin, yaşam biçiminin ve Cumhuriyet'in erdemlerinin bir hülâsasıdır.

Bu sebeple, Ferry, “onları”, sömürgeleştirilecek ülkelerin halklarını, yani “aşağı ırkları” medenileştirme görevinden bahsederken aslında sadece o dönem için alışıldık bir ırkçılık yapmış olmakla kalmaz, aynı zamanda “kolonyal ahlâki” ve “kolonyalizmin ruhunu” da kurmuş olur. Bu üst üste yapılanmış iki mantık örgüsü sayesinde bu ülkelere elde edilecek ucuz iş gücü, kapitalist-olmayan pazar arayışı ve kolonileştirilmiş ülkelerin artı-değerinin Fransa'ya akışı hem maddi, hem de manevi, hatta metafizik bir rasyonel temel üzerine oturmaktadır. Modernlik-öncesi bir toplumsal, siyasal ve ekonomik alana sahip olan kolonileştirilmeye elverişli ülke, kolonizasyon süreciyle birlikte kolonyalist olana hem maddi güç sağlar hem de onun bu artı-değere el koyma işlemine, sahip olduğu bu “aşağı” yaşama biçimi nedeniyle normatif değerler atfedilmesine zemin hazırlar. Sömürge insanı, modernliğin belli başlı üst-anlatılarıyla ya da başka bir deyişle normatif Batı değerleriyle “aydınlanması” gereken ve özgürleşme şansına sahip olmuş bir öteki olarak

¹⁴⁸ Jules Ferry; a.g.m.

karşımıza çıkar.¹⁴⁹ Medeniyet kelimesi bile başlı başına sömürgeci olanın tekeline indirgenir ve özellikle de entelektüel bağlamda bu biçimde kodlanır.

2. KOLONİYAL YAYILMA (1): KAPİTALİZM VE EMPERYALİZM

Kapitalizm, ulusal sınırlarını zorlama ihtiyacını zaman geçtikçe daha da ağır bir biçimde hisseder: Aslında bu durum 19. yüzyıla özgü bir durum sayılmaz; kapitalizmin ilk dönemlerinde de sermayenin ulusal sınırlarının ötesinde bir dışarı ihtiyacı olduğuna yönelik bir bakış açısını Immanuel Wallerstein’de görebiliriz. 19. yüzyılın özgüllüğü bunun bir “ticaret” mefhumunun da dışına taşıp merkez ülkenin kendine ait kapitalist-olmayan dışsal bir alan (Wallerstein’in ifadesiyle *external arena* – Hardt ve Negri’de bu ifade “dışarı” kavramına tekabül eder) yaratma ihtiyacının ortaya çıkmasında yatmaktadır. Wallerstein’e göre 16. yüzyıldan itibaren, (kendine göre) merkezde yer alan Avrupa dünya-ekonomisi (yani kapitalist üretim biçimi), etrafında bir periferiyle (Polonya gibi Doğu Avrupa ülkeleri) ve periferinin de dışında kalan ekonomilerle (Rusya, Osmanlı Devleti, vs.) bir arada var olmuştur.¹⁵⁰

Dolayısıyla, sermaye kendine ait kolonilerle 19. yüzyıl konjonktürü çerçevesinde hayatta kalmaya çalışarak ve üstüne üstlük güçlenerek Avrupa-merkezli bir dünya sisteminin kurulmasını sağlarken, en başta ihtiyaç duyduğu harici alanı periferi-dışı ekonomilerde ve aynı zamanda kültürel bakımdan *ötekiliklerin* yaşandığı ülkelerde bulmuştu. Buraları, modernliğin ve kapitalizmin bir nevi yaşam destek

¹⁴⁹ Edward W. Said; “Sömürgecinin Temsili: Antropolojinin Muhatapları”; in. Edward W. Said; **Kış Ruhu**; İstanbul: Metis Yayınları; 2000; çev. Tuncay Birkan; s. 43-68. Said, bu makalesinde, özellikle de antropolojinin ve antropologların sömürgeciliğin/emperyalizmin düzeninde oynadıkları rollerin önemini ve karşı karşıya kalınan kimi çelişkileri çok net ortaya koyar.

¹⁵⁰ Immanuel Wallerstein; **The Modern World System, Vol 1: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century**; New York: Academy Press; 1974; s. 301-2. Bu konuda özellikle Marksist cenahtan gelen eleştiriler de dikkate değerdir. Örneğin Ellen Meiksins Wood’un tezine göre, 16. yüzyılla birlikte anılan kapitalizm aslında basit bir ticaret mefhumundan başka bir şey değildi. Kapitalizmin ilk varoluşu, onun bir burjuva sınıfı ve burjuva kurumlarıyla birlikte ortaya çıkmış üretim ilişkilerinin tarihte ilk defa ortaya çıkışıyla eş zamanlıdır. Dolayısıyla 17. yüzyıldaki İngiliz Devrimi bunun için bir başlangıç sayılabilir. Bundan başka bu kurumların – en azından – Avrupa dünya-ekonomisi oluşturması için daha ilerideki tarihlere ihtiyaç duyulacaktır. Bkz: Ellen Meiksins Wood; **The Origin of Capitalism: A Longer View**; New York: Verso; 2002; s. 73-94.

ünitesidir. Kapitalizmin yaşam destek ünitesidir, çünkü sermaye birikimi yoğunlaştıkça özellikle de iç piyasadaki rekabet sebebiyle patlayacak konuma gelir ve ortaya çıkan “sermaye fazlasını” ihraç etmek ister.¹⁵¹ Aynı zamanda modernliğin yaşam destek ünitesidir, çünkü modernlik de ihraç edildiği ölçüde kolonyal genişlemenin ahlâki savunusu ve *kolonyalizmin ruhu* dediğimiz fenomen mümkün olacak ve modernliği ayakta tutmaya yarayacak olan maddi yapılar (ekonomik, kurumsal, politik, vs.) koloni ülkesinde kurulacaktır.

Böylelikle, bağımlılık yaratacak denli yaşamsal olan bu alanlar, ne merkezin içerisinde yer alarak içeriden bir “potansiyel tehlike” olur, ne de tam anlamıyla ilgi ve etki alanı dışında kalarak merkeze yaşamsal destek verme özelliğinden mahrum kalır. Bu anlamda şurası da açıktır ki, ulusal sınırların zorlanmasıyla ülke dışında dolaşıma çıkan yalnızca sermaye olmaz, aynı zamanda değerler de sermayeyle birlikte hareket eder. Sömürgeciliğin mantığında da bu değerler akışı, tıpkı Ferry’nin konuşmasında görüldüğü gibi, üstün ırkların aşağı ırkları medenileştirmesi gibi bir söylemle ortaya konulur.

Buradan hareketle, Ferry’nin de uslamasının üçüncü ayağına gelmiş oluruz: siyasal temel. İkinci İmparatorluk döneminin ağır yenilgilerine uğramış olan Fransa, yeni cumhuriyetle birlikte tekrar güç kazanmalıdır. Zira Fransa’nın Avrupa’daki “rakipleri” hem askeri alanda hem de ekonomik alanda öyle gelişmeler göstermektedir ki,¹⁵² Ferry’nin vurguladığı gibi bu gelişmeyi gösterebildiği ölçüde bir ulus, büyük bir ulus olabilir.¹⁵³ Bu yüzden, bilhassa kolonyal genişleme bağlamında, başta İngilizler olmak üzere diğer Avrupa uluslarının da uygulamakta olduğu bu yöntemi Fransa da mutlak surette izlemelidir – aksi hâlde bu sürecin sonu kesin olarak politik başarısızlığa, Fransa’nın Avrupa ve Dünya siyaset skalasında

¹⁵¹ V.I. Lenin; **Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**; Ankara: Sol Yayınları; 1992; çev. Cemal Süreya; s. 67. Yine Lenin’in deyişiyle “serbest rekabetin tam olarak hüküm sürdüğü eski kapitalizmin ayırt edici niteliği *meta* ihracıydı. Tekellerin hüküm sürdüğü bugünkü kapitalizmin ayırt edici niteliği ise, *sermaye* ihracıdır.” A.g.e; s. 66.

¹⁵² Prusya’nın kazandığı güç ve özellikle de Fransa’yla aralarında yüzyıllardan beridir ihtilaf konusu olan Alsace ve Lorraine bölgelerinin kaybedilmesi, Ferry’nin konuşmasında ve dönemin siyasetinde büyük etkiye sahiptir. Nitekim dönemin etkili siyasetçilerinden Georges Clemenceau, Tunus ve Çinhindi’nin fethinden sonra Jules Ferry’ye yönelik “Ben iki evladımı kaybettim, siz ise bana iki evlatlık veriyorsunuz.” diyerek bunu göstermektedir. Marc Ferro; **Histoire de France**; s. 423.

¹⁵³ Jules Ferry; a.g.m.

dibe vurmasına neden olacaktır. Nitekim Fransa da, tıpkı İngiltere gibi, “dönemin gerektirdiği siyaseti”¹⁵⁴ uygulamaya koymakta gecikmez. Hâlihazırda bir takım kolonilere zaten sahip olan bu devletler için artık yeni bir “kolonyal imparatorluk” dönemi başlayacaktır.

3. KOLONYAL YAYILMA (2): KAPİTALİZM VE KOLONYAL SAVAŞ

Yirminci yüzyılda, J.A. Hobson gibi iktisatçıların, bunun yanı sıra özellikle V.I. Lenin, Rosa Luxemburg gibi Marksist ideologların öncülüğünde ortaya konulan emperyalizm kavramsallaştırmasının da tarih sahnesi olan bu kolonyal imparatorluklar döneminin en önemli karakteristiklerinden birisi, kapitalizmin ve dolayısıyla kapitalin beşiği olan Avrupa kıtasının savaşıdan uzak tutuluyor oluşudur. Karl Polanyi’ye göre, 1815-1914 yılları arasında hüküm süren yüzyıllık barış durumu bu anlamda söz konusu sürecin dikkat çekici bir karakteristiği olarak gözükmektedir.¹⁵⁵ Ancak Avrupa kıtasını sarsmayan bir savaş durumu, dünya üzerinde yok değildir: 19. yüzyılın bilhassa ikinci yarısında savaş yine kapitalist devletlerin eliyle gerçekleştirilmektedir, ama bu sefer farklı coğrafyalarda. Bu coğrafyalar ise, kolonyal yayılmanın gerçekleştiği Kuzey Afrika, Sahra-altı, Asya, Uzakdoğu, Latin Amerika, Okyanusya gibi bölgeler olarak karşımıza çıkar.

Yine Polanyi’nin tezine göre, Avrupa’daki barış durumunu sağlayan en önemli faktör, sermayenin (19. yüzyılın ortalarından sonra giderek finans-kapitale dönüşecektir) hem ulusal hem de uluslararası biçimleriyle, savaş olgusundan zarar görme eğilimiydi. Bunun da sebeplerinin en başında, “dünya ekonomisinin eşi

¹⁵⁴ Hannah Arendt ünlü “Totalitarizmin Kaynakları” isimli kitabında, emperyalizmi bu kaynaklardan biri olarak işlerken bu “dönemin gerektirdiği siyaseti” çok doğru biçimde teşhis eder: “Öyle görünüyordu ki, (...) emperyalizme karşı olan veya onu göz ardı edenler, gerçeklikle ilişkilerini yitirmişler ve dünya siyasetinde ticaret ve ekonominin her ulusu çoktan içine almış olduğunu anlamamışlardı.” Hannah Arendt; **The Origins of Totalitarianism: Imperialism**; New York: Schocken Books; 2004; s. 169.

¹⁵⁵ Karl Polanyi; **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**; İstanbul: İletişim Yayınları; 2003; çev. Ayşe Buğra; s. 37-8. Polanyi, barış durumunun bu yüzyıllık süreçte küçük istisnaları olduğuna da değinerek şerh koyar: Kırım Savaşı, 1870-71 Fransa-Prusya Savaşı ve küçük çapta toplamda 18 ay sürmüş savaşlar dışarıda tutulacak olursa. Bunun dışında, Polanyi’nin Avrupa kıtasını belirtirken kapitalist üretim biçimine sahip Avrupa’yı kastettiğini de belirtmek gerekir.

görülmemiş bir biçimde örgütlenmesini sağlayan uluslararası altın standardı”¹⁵⁶ gelmekteydi. Ulusal ve uluslararası sermayenin zarar görmemesi için kapitalist devletler, sahnesi Avrupa kıtası olan bir savaştan kaçınırlarken, aynı durum deniz- aşırı koloniler için pek de geçerli sayılmazdı. Kolonyal yayılmalar neticesinde kendine fayda sağlayan bir ulusal sermayenin, bu anlamda kendinden uzak bölgelerde savaflara girmesi de aynı ölçüde kaçınılmazdı. Her ne kadar Polanyi bunun da uluslararası sermayeye zarar getirdiğini söylüyor olsa da, kimi olağanüstü durumlarda ulusal sermayeyi besliyor olduğu için ve bu olağanüstü durumlar da “sıklıkla” gerçekleşmiş olduğu için, onlarca kolonyal savaşın bu yüzyıllık barış sürecini baltalaması durumu söz konusu değildi: Elbette yerel niteliklerini kaybetmemeleri ve yayılmamaları hâlinde.¹⁵⁷

Tarihte görüldüğü üzere, kolonyal genişleme kendine iki tür yöntem bulmuştur. Birincisi, sömürgeleştirilecek ülkenin sömürgeci tarafından doğrudan ilhakı şeklinde karşımıza çıkar. Bir diğer yol da, yine sonunda genellikle ilhakin gerçekleştiği, ama öncesinde sömürgeleştirilecek ülkenin Avrupa kapitalizmine bağımlılaştırılmasını sağlayan ekonomik dönüşüm yöntemidir. Bu süreç, koloni ülkesinde kolonyal devletin yaptığı yatırımlar; bu yatırımların uzantısı olarak oradaki üretim aşamasının neticesinde üretilen metaların kapitalist pazarda dolaşıma sokulması; eş zamanlı olarak koloni ülkesinin geçerli yasal mevzuatlarındaki düzenlemelerin teşviki; son olarak da koloninin kapitalist pazara bağımlılaştırılması aşamalarıyla ortaya çıkar.

Örneğin, Mısır’ın sömürgeleştirilmesinde ikinci yöntem söz konusu iken, Hindistan’ın sömürgeleştirilmesi daha çok birinci yönteme dâhil edilebilir. Hindistan’daki İngiliz kolonyalizmi, bilhassa birinci safhasıyla, bu alt-kıtanın doğrudan İngilizler tarafından yönetimine sahne olmuştur. Doğu Hindistan Şirketi’nin yönetimi altında 1857-8’deki Hint İsyanı’na kadar süren bu fiili hâkimiyet, ancak bu tarihten sonra değişen İngiliz politikaları neticesinde farklı bir

¹⁵⁶ A.g.e.; s. 35.

¹⁵⁷ A.g.e.; s. 51.

biçime bürünmüştür.¹⁵⁸ Mısır’da ise doğrudan bir ilhak ilk başlarda gerçekleşmemiş, Mısır’ın bir tarım ülkesi olarak kapitalist dünyaya bağımlı kılınmasından sonra, 1880’lerde İngilizler Mısır’ın yönetimini doğrudan ellerine almışlardır.¹⁵⁹

Görüldüğü gibi, her iki yöntem arasında bir geçişlilik söz konusudur. Kolonyal yayılma sürecinde başvurulmuş ilhak yönteminin ve koloni ülkesini doğrudan yönetme anlayışının ardında yatan en önemli sebeplerden ikisi Hobsbawm’ın vurguladığı gibi, kapitalist nitelikli “ekonomik nüfuzun yerel yapıları zayıflatması” ve dolayısıyla “Avrupalı yönetimlerin kurulmasını gerektiren bir gelişme olan yerli yerel iktidarın dağılması olgusu”¹⁶⁰ olarak görülmektedir. Kolonyal gücün durdurulamaz bir sermaye enerjisiyle merkez ekonomilerin dışarısında giriştiği faaliyetlerin yerel iktidara ve kurumlarına uyguladığı rekabet edilemez¹⁶¹ baskı, bir yandan koloni ülkesini merkeze bağımlı kılarken, diğer yandan oradaki statükonun da sonunu hazırlamaya yardım eder.

Öte yandan işgali kimi zaman “kaçınılmaz” kılan bir başka durum da, sömürgeci ülkenin özgül şartları olmaktadır. Bu bağlamda, çalışmamızı doğrudan ilgilendiren Fransa’nın uyguladığı ilhak politikalarının “meşru” gerekçelerinin başında, bir takım yetersizliklerin telafi edilmesi amacı göze çarpmaktadır. İkinci İmparatorluk serüveninden yaralı çıkan Fransa’nın yaşamakta olduğu askeri ve demografik yetersizlikler, bu anlamda kolonilerin mülk ve ilhak edinilmesinin sebeplerini de ortaya koyar.¹⁶² Ancak bu yol sayesinde Fransa tekrar eski gücünü kazanabilecek, kendini bu kolonyal faaliyetler aracılığıyla “ispatlayabilecek” ve Ferry’nin işaret ettiği güçlü devlet konumuna ulaşabilecekti. Fransa ve İngiltere’de yaşanan çifte devrim (politik devrim ve teknolojik devrim) Avrupa devletlerine savaş teknolojileri alanında, Avrupalı-olmayanlar karşısında büyük avantajlar sunuyordu.¹⁶³ Bu avantajın özellikle de Napoléon Bonaparte döneminde apaçık

¹⁵⁸ Eric J. Hobsbawm; **Sermaye Çağı: 1848-1875**; s. 141.

¹⁵⁹ A.g.e.; s. 143-4.

¹⁶⁰ Eric J. Hobsbawm; **İmparatorluk Çağı: 1875-1914**; Ankara: Dost Yayınları; 2003; çev. B.S. Şener; s. 81.

¹⁶¹ “Resmi retorik ne olursa olsun, sömürgelerin ve gayri-resmi bağımlı ülkelerin işlevi, merkez ekonomileriyle rekabet etmek değil, onları tamamlamaktır.” A.g.e.; s. 76.

¹⁶² A.g.e.; s. 88-9.

¹⁶³ A.g.e.; s. 24.

biçimde görülmesi ve 19. yüzyılın sonuna doğru gelindiğinde, güç dengesi açısından bu iki coğrafya arasında gittikçe açılan fark, Fransa'nın kolonyal genişleme hususunda almış olduğu kararları teşvik edici nitelikte olmalıdır.

Dolayısıyla Fransa, Mağrip olarak da bilinen Kuzey Afrika, Sahra-altı ve özellikle Afrika'nın batısı, Uzakdoğu ve Pasifik'te yer alan ada-ülkeler başta olmak üzere, dünyanın dört bir yanında sömürgeler edinmek için gerekli motivasyonu kazanmış ve bunu askeri pratiğe dökerek kendine bir "koloni imparatorluğu" kurmuştur. Şimdi bu koloni imparatorluğunun tarihine kısaca bir göz atalım.

4. FRANSA VE KOLONİLERİ: TARİH VE SÖYLEM

Kolonyalizm tarihinin en önemli evresi olan 1870-1914 arasında kalan dönemin, bir başka deyişle emperyalizm çağının, tarihçi Jacques Thobie'yi izleyecek olursak, Fransa açısından üç temel aşaması bulunmaktaydı: (i) 1871-1879 "düşünüm" (réflexion) aşaması, (ii) 1879-1900 "fetih" (conquête) aşaması, (iii) 1900-1914 "teşkilatlanma" (organisation) aşaması.¹⁶⁴ Birinci aşamada devletin karar alma mekanizmaları içerisinde yaşanan ve kolonyal imparatorluğun "gerekliliği" üzerine yapılan düşüncüler yer alır. Bu aşama, bir anlamda toplumun kolonyalist kimliğe doğru hazırlanışını sağlar, "ulusal çıkarlar" bağlamında edinilmesi lazım gelen "bilinci" inşa eder. Koloni ülkesinde gerçekleştirilmesi planlanan mülkleştirmenin ekonomik, ahlaki ve politik argümantasyonu oluşturulur.

İkinci aşama, birinci aşamayla gelinen noktanın gerçeğe dönüştürülmesi, uygulanması sürecine işaret eden askeri fetihleri söz konusu kılar. Fransa, sömürgeci bir güç olarak daha evvelden de belirtildiği gibi deniz-aşırı kolonilere eskilerden beri sahip olmuştur. Ancak bu dönemdeki fetihlerle sağlanan şey, o kolonilerdeki egemenliğin mutlak tesisi ve devletin koloni ülkesindeki doğrudan yönetimidir. Bir diğer husus da, 1871'e kadarki süreçte yaşanan yenilgilerin sadece Fransa'da, yani ana topraklarda değil, aynı zamanda kolonilerde de bir iktidar boşluğuna sebebiyet

¹⁶⁴ Jacques Thobie; "La France coloniale de 1870 à 1914"; *in.* Jean Meyer, *et. al.*; **Histoire de la France coloniale: Des origines à 1914**; Paris: Armand Colin; 1991; s. 553-747.

vermiş olmasıdır. O yüzden kolonyal yayılma, bu iktidarın tekrar kurulmasına, deniz-aşırı ülkelerdeki egemenliğin yeniden tesis edilmesine yaradığı için benzersiz bir tarihsel öneme sahiptir. Nitekim bu yayılmanın birinci dalgası (1879-85) Tunus, Nijer, Dahomey (şimdiki adıyla Benin), Gabon, Kongo, Madagaskar, Cibuti, Tonkin (Vietnam'ın kuzey kısmı) gibi ülkelerin fethiyle sonuçlanır.¹⁶⁵

Bunun yanı sıra Mısır toprakları üzerinde dönemin en büyük kolonyal gücü İngiltere'yle birlikte etki alanına sahip olan Fransa, zaman geçtikçe buradaki etkisini yitirecektir. Aslında Thobie'nin de belirttiği gibi, Fransa'nın Mısır'a olan ilgisinin gerisinde, sözgelimi Tunus'a olan ilgisinden çok daha güçlü (başta finansal, ekonomik ve kültürel) nedenler bulunmaktaydı.¹⁶⁶ Ancak çağının birinci değil de ikinci büyük kolonyal gücü olma vasfının getirdiği dezavantajları yaşamış olması nedeniyle, Fransa buradaki kolonyal güç mevcudiyetini tek başına İngiltere'ye bırakmak zorunda kalmıştır. Bu gerçek göz önünde tutulacak olursa, görülecektir ki “kolonyal yayılma” dönemi, kolonyal güçlerin birbirleriyle yaşadıkları çatışmalara da sahne olmuştur,¹⁶⁷ bu güçlerin koloni ülkelerinde karşılaşılabilecek direnişler ve kendi ülkelerinde karşılaşılabilecek muhalefet gibi.

Nasıl ki Jules Ferry kolonyal yayılmanın mantığını üç alanda, yani ekonomik, insanî ve politik alanlarda açıkladıysa, Fransa dâhilindeki muhalefetin argümanları da bu üç alanda kendini göstermiştir. 1885 yılında zirve noktasını bulan bu tartışma ortamı bilhassa *Assemblée Nationale* bünyesinde gerçekleşmiş olduğu için, tartışmanın özünü takip edebilmek adına bu çatı altındaki taraflara göz atmak açıklayıcı olacaktır. Mecliste kendine yer bulmuş olan üç grup da bu kolonyalizm tartışmalarında taraf olmuştur. Bunların içinde açıkça kolonyal bir politikayı destekleyen ve aralarında Jules Ferry'nin de bulunduğu ılımlılar, monarşist geleneği temsil eden (aşırı-) sağ ve kısmen sol siyaseti temsil eden radikaller yer almaktaydı.

¹⁶⁵ A.g.e.; s. 579-610.

¹⁶⁶ A.g.e.; s. 585.

¹⁶⁷ Kolonyal yayılmanın bu evresinde büyük kolonyal güçler arasında yaşanan hegemonya gerilimi, doğrudan kolonileştirilemeyen ancak kolonyalizmin bir şekilde etki alanı içinde kalan kimi ülkelere de manevra kabiliyeti ve otonomi sağlıyordu. Örneğin İran, Osmanlı Devleti, Çin gibi bölgesel güçler bu hegemonya gerilimi sürecinde modernleşmelerini hızlandırıp, bir denge politikası sayesinde ayakta durabildiler. W. Reinhard bu ülkeleri “yarı-sömürge” olarak tanımlar. Wolfgang Reinhard; **Petite Histoire du colonialisme**; Paris: Éditions Belin; 1997; trad. A. Tananka, G. Planges; s. 218-9.

Bu son ikisi çeşitli nedenlerle kolonyal politikalara muhalefet etmekteydi ancak yine de, özellikle de radikallerin homojen bir topluluk olmadığını eklemek gerekir.

Her iki taraftan da yönelen itirazlar bağlamında başlıca kullanılan argüman, Fransa'nın kolonyal yayılma gibi bir politika izlemek yerine, kolonyalizme yapılacak yatırımların doğrudan Fransa sınırları içerisinde kullanılması olmuştur. Dolayısıyla karşı karşıya kaldığımız ilk argüman, ekonomik bir itirazdan ya da bir başka deyişle "korumacılık" (protectionnisme) anlayışından doğmuştur. Bu argümanın kolonyal yayılma karşıtı her iki grup tarafından da kullanılmış olması da önemli bir ayrıntıdır. Bunun doğrudan uzantısı olarak görebileceğimiz itirazlardan bir diğeri ise kolonyal yayılmayla birlikte kaybedileceklerin, ya da *ülke dışına* çıkacak değerlerin sadece ekonomik değil aynı zamanda hem teçhizat hem de insan anlamında askerî bir alanda da olacağı yönündeydi.¹⁶⁸

İkinci temel argüman politik itirazdan kaynaklanmaktaydı. Buna göre, Fransa'nın kolonyal faaliyetleri Avrupa'daki siyaset dengesinde geriye düşmesine ve özellikle Almanya ilişkileri bağlamında zaten gerilim içinde olan ülkenin iyice gücünden kaybetmesine ve askeri tehdit altında kalmasına sebep olacaktı. Kolonyalizmi savunanlar ve ona karşı çıkanlar olarak her iki cenahta da Fransa'nın "büyük güç" olmasına yönelik arzuyu gösteren söylemlere rastlarız ancak bu iki söylemin farklı politik programları vardır. Ferry'nin söylevindeki programı daha önceden görmüştük, buna göre Fransa'nın dünya politikasında kolonyalizm sayesinde sahip olacağı güçlü devlet pozisyonu, çok daha etkin olmak ve dünyanın diğer halkları üzerinde belirleyici aktör konumuna gelmekle mümkün olacaktır.¹⁶⁹ Diğer cenahın programı ise daha çok kendini izole etmiş ve böylece güç kazanmış bir Fransa'yı öngörmektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Jacques Thobie; a.g.e.; s. 613-4.

¹⁶⁹ Jules Ferry kendi kitabının önsözünde şöyle yazıyor: "Coğrafi konumu, çıkarları, hayalleri bütün bir Avrupa hareketini ister istemez etkileyen, sadece kıtasal değil aynı zamanda Akdeniz çapında bir güç olan büyük bir ülke, kendini tehlikeli bir yalıtılmışlıkla, sistemli bir hareketsizlikle kapatmayı düşünmez." *akt.* Thobie; a.g.e.; s. 616.

¹⁷⁰ A.g.e.; s. 616-7.

Üçüncü temel argüman ise, insanî bir itirazdan yola çıkılarak oluşturulmuştur ve daha ziyade radikallere ait olan bir itirazdır. Ferry'nin meşhur üstün ırk – düşük ırk dikotomisinin ve bu dikotominin yarattığı kolonyalizm ahlâkının meşruiyetini sorgulayan bu itiraz, radikallerin lideri konumundaki Clemenceau'dan yükselmiştir. Almanya-Fransa arasındaki savaş esnasında Almanların kullanmış olduğu söyleme dikkat çeken Clemenceau, onların da “Almanların Fransızlara göre üstün ırk olduğunu” vurguladıklarını ve kendilerini bu şekilde meşru kıldıklarını hatırlatarak,¹⁷¹ böylesi bir dikotominin daha en başından ne tür bir çelişki içerdiğini göstermişti. Irkçılık düşüncesinin en temel yapısal çelişkesine dikkat çeken bu karşı çıkış, bir adım ötesinde, ahlaki motivasyonların güç mücadeleleri sonucunda ortaya çıkan manzara çerçevesinde *kendini gerçekleştirdiğini* de ima etmektedir. Zira Alman-Fransız Savaşı'nı Almanlar kazanmıştı ve üstün ırk olma hakkı onların olmuştu; Fransız gücü üstünde üstünlük kuran Alman gücü, kendi ahlaki motivasyonuna bu şekilde meşruiyet kazandırmıştı. Ferry de Bismarck'tan öğrenmiş olması muhtemel bu metodolojiyi koloniler üzerinde uygulamak istiyordu.

Bu noktada Fransa'nın bazı sömürge ülkelerindeki varlığı üzerinde odaklanmak, çalışmamız açısından büyük önem taşımaktadır. Bu önem, hem Fransız kolonyal gücünün koloni ülkesinde yarattığı etki anlamında, hem bu kolonyal güce karşı geliştirilen bölgesel tepki anlamında, hem de çalışmamızı doğrudan ilgilendirmesi açısından günümüz Paris banliyölerinin toplumsal dokusunu oluşturan göçmenlerin ulusal kimlikleri bağlamında belirir. Bu yüzden bir örnek olarak Cezayir'in durumuna göz atmak birçok bakımdan açıklayıcı olabilir.

Cezayir, coğrafi olarak Fransa'ya olan yakınlığının dışında bir başka açıdan daha stratejik bir konum arz etmektedir. Fransa'nın üzerinde bir türlü hegemonya kuramadığı ve İngiltere'yle sürekli karşı karşıya kalmasına neden olan Mısır'dan vazgeçmiş olduğunu yukarıda belirtmiştik. Akdeniz'deki ticaret açısından düşünülecek olursa, Fransa'nın ticaret gemilerini ve genel olarak ticari ve siyasi varlığını koruyup güçlendirecek bir güvenlik sistemine duyulan ihtiyaç, Cezayir'in, tıpkı Tunus gibi, Mısır'dan boşalan yere ikame edilebilecek bir çözüm merkezi

¹⁷¹ A.g.e.; s. 617.

olarak görülmesine neden oldu. Ayrıca bu çözüm sayesinde Fransızlar İngilizlerle karşılaşmak zorunda da kalmayacaktı.¹⁷² Cezayir'in sömürgeleştirilmesi, her ne kadar Mısır'dan vazgeçişinden daha öncesine dayansa da, özellikle de kolonyal imparatorluk döneminde bu güvenlik mekanizmasına daha da fazla ihtiyaç duyan Fransa, Cezayir ve diğer Mağrip ülkelerindeki kolonyal faaliyetlerini artırmış ve yöntemlerini modernleştirmiştir. Zira 1871'e, yani emperyalizm çağına kadar Fransa'nın bölgedeki kolonizasyon politikası, *ancien régime*'in ideolojisiyle ("romanesk hafıza", dinsel tutku, onur ve zafer mefhumlarına vurgu gibi modernlik öncesi söylemler) biçimlenmiştir.¹⁷³

Bu açıdan bakıldığında, kolonyal imparatorluk döneminin söylem, içerik ve uygulama açısından da modernlik fenomeninin dışında değerlendirilemeyeceği açıktır. Cezayir'e Fransa ile birlikte giren sadece kapitalizm ve askeri güç olmaz; koloni ülkesinin modern söylemle tanışmasının da ötesinde, o söylem tarafından içerilmesine ve koloni ülkesinin söyleminin de sömürgeleşmesine tanık oluruz bu dönemde. 1871'in ardından gelecek her türlü uygulama, reform adı altında tarihin ve kitlelerin karşısına çıkacaktır ve o ana dek var olan sömürgeci modernlik deneyimlerinin çeşitlendirilmesini sağlayacaktır. Sözünü ettiğimiz olgu, modern söylemin, modern askeri donanımların, modern ekonomik gücün topyekûn bir emperyal güç olarak koloni ülkesine girişidir. Bu güç kendini sürekli yenileyerek kolonide tutunmaya çalışacak, onun kendine bağımlılığını sürdürmeye gayret edecek ve yeni taktikler geliştirecektir. Aynı durum Tunus ve diğer Mağrip ülkeleri için de geçerlidir elbette. Kolonyal imparatorluk belirli bir sömürge ülkesine karşı, o ülkenin içsel dinamiklerini göz önünde bulundurarak harekete geçer; ancak temelde, bütün farklılıklarına karşın yöntem *tek* ve *evrenseldir*. (i) Kapital, herhangi bir "ilkel" üretim biçimini dağıtacak denli şiddetli ve buyurgandır; (ii) top, tüfek ve diğer modern askeri donanımlar, herhangi bir kas gücünü eritecek denli gerçektir. Daha sonra modern iktidar biçimlerinin kendini meşrulaştırdıkları nokta gelir: (iii) modernlik herhangi bir Afrika, Arap veya Uzakdoğu kültüründen, yani *ötekinin*

¹⁷² Marc Ferro; "La conquête de l'Algérie"; in. **Livre noir du colonialisme: XVIe – XXIe siècle: de l'extermination à la repentance** (ed. Marc Ferro); Paris: Éditions Robert Laffont; 2003; s. 490.

¹⁷³ A.g.e.; s. 497.

söyleminden yukarıdadır ve gelişmiştir. Bu mantıksal mekanizma sayesinde de, her koloni, sömürgecinin karşısında aynılığa indirgenir; bu aynılık, koloni olmuş olmalarıyla tescil edilmiş aynılıktır. Mevcut şartlarda güç dengesi sömürgeci-olan lehine dönüştüğü ve koloninin kendi özneliği ortadan kaybolup konjonktürel durumda sömürgeci tarafından sömürüldüğü ölçüde, kolonyal imparatorluğun faaliyetleri haklı çıkar. Güç ilişkilerinin Machiavelli tarafından keşfedilmiş doğrudan sonucudur bu. Ferry, Bismarck'ı doğru okumuş ve daha da mühimi, Fransız kolonyalizmi Bismarck'ın Fransızlar üzerinde uyguladığı siyaset metodolojisini doğru biçimde uygulamaya geçirmiştir.

Tarihsel sürece geri döndüğümüzde, 1885-89 yılları arasında bir “koruma ve sağlamlaştırma” dönemi yaşandığını görürüz. Bu dönemde yaşanan bir takım iç ve dış gelişmeler kolonyal genişlemeyi durdurmuş ve Fransa'nın koloniler konusunda bu yeni döneme girmesine neden olmuştur. Yukarıda da bahsettiğimiz 1885'teki tartışmalar, zaten ülkede kolonizasyon karşıtı bir muhalefetin olduğunu göstermekteydi. Bu muhalefetin yapmış olduğu etkinin yanında, yine aynı yıl genel seçimlerde cumhuriyetçilerin yaşadığı oy kayıpları ve monarşist sağın yükselişi, dikkatleri bu konuda yoğunlaştırmıştır. Rejimle ilgili kaygıların, onu ancak ayakta tutmaya yarayacak olan kolonizasyon faaliyetlerinden önce gelmesi oldukça anlaşılır bir durumdur.

Ancak yalnızca bu iç gelişmelerin etkisi görülmez bu siyasette; bunun yanında 1887'nin Nisan ayında Fransa ve Almanya arasındaki ilişkilerin gerilmesine ve neredeyse savaşın eşiğinden dönülmesine neden olan Schbaeblé olayı yine o dönemde gündemi çok ciddi bir biçimde meşgul etmiştir. Yine aynı yılın Şubat-Mart aylarında İngiltere – Avusturya-Macaristan – İtalya arasında yapılan üçlü anlaşma, Fransa'nın Akdeniz'de yaptığı kolonyal faaliyetlere karşı bir pakt oluşturulmasını öngörmüştür.¹⁷⁴ Ardından 1889 başında bu kez rejim bir darbe (*coup d'état*) tehlikesiyle karşı karşıya kalır. General Boulanger'in bir darbe yaparak cumhuriyet yönetimine son verme isteği ortaya çıkar ancak başarılı olamaz. Boulanger Olayı

¹⁷⁴ Bu anlaşmaya 1887'nin sonlarına doğru İspanya da katılacaktır. Anlaşmanın hedefindeki ülke yalnızca Fransa değildir, aynı zamanda Rusya'nın Boğazlar konusundaki politikasına karşı da bir dizginleme amacı taşımaktadır.

(*l'affaire Boulanger*) olarak bilinen bu skandalın da dönemin gündeminde edinmiş olduğu yerin önemi büyüktür. Bu ulusal ve uluslararası baskı ortamında Fransa'nın önceki dönemde olduğu kadar rahat bir hareket alanı olmadığı çok rahat görülmektedir, dolayısıyla politik iktidarın yapması gereken şey, daha birincil sorunların üzerine “yoğunlaşma” ve “birlik sağlama” olmalıdır.¹⁷⁵

Nitekim bu beş yıllık bocalama dönemi atlatıldıktan sonra, Üçüncü Cumhuriyet biraz daha istikrarlı bir yapıya kavuşacaktır; iç ve dış dengeler tekrar kurulduktan sonra kolonyal yayılma döneminin ikinci dalgası gelecektir. Bu istikrarın yakalanmasında rol oynayan çeşitli gelişmelerden kısaca bahsedilecek olursa, bunların en başında kuşkusuz rejim-karşıtlarının düşüşü ve sırasıyla 1889, 1893 ve 1898 seçimlerinde ılımlı cumhuriyetçilerin kazandıkları başarılar gelmektedir. Bu başarılar neticesinde monarşistlerin ve darbecilerin gitgide Fransız siyasal yaşamından kaybolmaya başladığı, etkilerinin büyük ölçüde azaldığı görülmektedir.¹⁷⁶

İçeride yaşanan bu istikrarın yanı sıra uluslararası siyasette yaşanan gelişmeler de kolonyal imparatorluğun önünü tekrar açmaya yardımcı olmuştur. Başta İngiltere olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerince gelişmelerinin önünü almak istedikleri Rusya'yla birlikte Fransa, bu dönemde politik bir ortaklık içerisine girer. Buna ek olarak Almanya ve İtalya'yla olan ilişkilerde de iyileşme sürecine girilmiştir ve bu durum Fransa üzerindeki “komşu ülkeler” baskısının hafiflemesine yol açmıştır.¹⁷⁷

“İlimli” olarak nitelenen cumhuriyetçiler, mecliste ve dolayısıyla Fransız siyasal yaşamında güçlendikçe, bu grubun destek verdiği kolonyal yayılma politikası da devlet politikası anlamında eski ağırlığını kazanır ve kaldığı yerden tekrar uygulamaya geçer. Bu “ikinci dalga” denecek süreçte bir takım kolonyal kurumların da ağırlığı hissedilir: 1890'da kurulan *Comité de l'Afrique française** (CAF – Fransız

¹⁷⁵ Jacques Thobie; a.g.e.; s. 623-4.

¹⁷⁶ A.g.e.; s. 639.

¹⁷⁷ A.g.e.; s. 640.

* Fransa'yla Afrika'daki Fransız gücü arasında koordinasyonu ve yönlendirmeleri sağlamakla görevli komite.

Afrikası Komitesi), *Chambre des députés** (Vekiller Kamarası) ve Senato içerisinde yer alan kolonyalist grup ve 1893'te kurulan *Union coloniale*** (Koloni Birliği). Bu üçlünün sacayaklarını oluşturduğu ve Fransa tarihine *parti colonial* olarak geçen bu kurum, bundan böyle 1890'lı yıllar boyunca kolonyal genişleme mefhumunun taşıyıcısı konumunda olacaktır. Belirlediği hedefler ise başta Afrika'da olmak üzere keşif çalışmalarına hız vermek, çeşitli sömürgelerde (örneğin Siyam'da) daha sıkı bir politika izlemek, başka sömürgelerde (örneğin Madagaskar'da) daha doğrudan askeri güç kullanımını gerçekleştirmek gibi, hâlihazırda kolonilerde var olan Fransız gücünün şiddetini artırmak ve kolonyal politikalarda bir üst vitese geçmek olarak karşımıza çıkar.¹⁷⁸

Bu şiddetin artmasına duyulan ihtiyacın tek sebebi kolonyal yayılma dönemine verilen ara değildir. İşin doğrusu, bu aranın koloniler açısından yaratmış olduğu en büyük gelişme, koloni ülkelerinde kolonyal güce karşı örgütlenen başkaldırılarıdır. Belirli bir tarihsel dönem çerçevesinde kolonyal gücün *potestas*'ının zayıflaması, o belirli mekânda ona karşı bir *potentia*'nın ortaya çıkışına, bunun bir dinamik kazanmasına neden olmuştu. Bu hareketler, ancak 20. yüzyılda, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının ardından bahsedilebilecek bir sömürgesizleştirme (*décolonisation*) olgusunun öncü örnekleridir. Fetihlerin olduğu dönemlerde de, fetihlere ara verilen dönemlerde de, kolonyal güçle kolonileştirilmiş halklar arasında sıklıkla yaşanmış mücadeleler, emperyalizm çağının olmazsa olmazı gibidir. Bu yüzden kolonyal savaş kavramı, sadece emperyal güçler arasında değil, aynı zamanda emperyal güçlerle yerel güçler arasında da meydana gelmiş çatışmaları ifade eder. Yine bu durum, tam da Polanyi'nin yukarıda değindiğimiz teşhisinde olduğu gibi, Avrupalı-olmayan yerel niteliğini hiçbir zaman kaybetmez.

20. yüzyılla birlikte, Thobie'nin Fransız emperyalizmini sınıflandırırken kullandığı üçüncü aşamaya, yani teşkilatlanma (*organisation*) aşamasına girilir. 1900'ten 1914'e, yani Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar sürecek olan bu

* Fransa'da Restorasyon, Temmuz Monarşisi ve Üçüncü Cumhuriyet dönemlerinde yasama görevini yürüten politik organ. Günümüzdeki karşılığı *Assemblée Nationale* (Millet Meclisi)'dir.

** Kolonilerde ekonomik çıkarları bulunan tüccarları, sermayedarları, girişimcileri ve işadamlarını bir araya getiren ve bir çeşit sendika işlevini görmesi için kurulan ekonomik birlik.

¹⁷⁸ A.g.e.; s. 641-7.

aşama, aslında tam olarak fetihlerden muaf sayılabilecek kristalize bir ayrışım süreci değildir. Örneğin Kuzey Afrika’da Fas’ın fethedilmesi bu döneme rastlar. Her aşamada olduğu gibi, olgular ve yöntemler iç içe geçmiş, birbirlerine karışmışlardır ama yine de bu 15 yıllık periyodun genel karakteristiği, kolonyal imparatorluğun çok daha kurumsal ve yerleşik bir kolonyal iktidarı sömürge topraklarına oturtma stratejisiyle belirlenir.¹⁷⁹

Bu kurumsallaşma ve yerleşikleşme, en belirgin biçimde iki alanda görülür. Birincisi, ticari ve ekonomik alan, ikincisi ise yaşam alanıdır. Ticari ve ekonomik alan, Fransız kolonyal gücünün sömürge ülkesinde yaptığı ekonomik faaliyetlerin değerlendirilmesi için kurulmuş olan ve koloniden elde edilen artı-değerin maksimize edilmesine yarayan alandır. Bu yüzden başka kolonyal güçlerin de yaptığı gibi koloni ülkesine demiryolları döşenir, fabrikalar açılır, fuarlar düzenlenir, limanlar kurulur, vs. Bunlar aracılığıyla kolonilerdeki faaliyetlerin daha efektif kullanılması sağlanır; sömürü, kolonyal imparatorluğun yerel birimleri tarafından profesyonelce örgütlenir, yönlendirilir ve kayda geçirilir. Bu dönem, yerleşik-olmayan ve sürekli hareket halinde bulunan, *çevreye yabancı* kolonyal gücün kendine yeni bir yurt edindiği *yerli-yurtlulaşma* (territorialisation)¹⁸⁰ dönemidir.

Yaşam alanında ise, bu sefer bizatihi kolonyal gücün değil ama insan unsurunun yerli-yurtlulaşmasına şahit olunur. Fransa’dan gelen kolonyal insan, koloni şehrinin “primitif” yaşam modelinin ötesinde bir modern metropolün oluşturulmasında rol alır. Koloni şehrinin bütün modern-öncesi durumu, aynı şehir içinde kurulan kolonyal yerleşim alanlarının modernliğiyle kuşatılmaya başlar. Bu yüzden, teşkilatlanma dönemi, yaşamsal alanda ikili bir kültürel yapının ortaya çıkmasını sağlar. Bir yanda kolonyal yerleşimciler ve onların yaşadıkları Paris veya

¹⁷⁹ A.g.e.; s. 675.

¹⁸⁰ F. Guattari, sermayenin büyümesinde iki ana eksen olduğunu belirtiyor. Birincisinde sermaye tarafından, yerel iktidarların *semiyotizasyonunun* yersiz-yurtsuzlaştırılmasına; yani kapital-öncesi semiyotik iktidar biçimlerinin sermaye tarafından yerinden edilmesine rastlanır. İkinci ekseninde ise bu iktidarın burjuva ulus-devlet formundaki bir hegemonik iktidar biçimi altında *yeniden yerli-yurtlulaştırılması* (reterritorialisation); yani sermayenin girmiş olduğu maddi yaşam alanını kendi özüne uygun bir hegemonya biçimine dönüştürmesi gerçekleşir. Félix Guattari; “Capital as the Integral Form of Power Formations”; in. Félix Guattari; **Soft Subversions**; New York: Semiotext(e); 1996; tran. D.L.Sweet, C.Wiener; s. 202.

Lyon replikası koloni metropolü vardır; bu metropol aynı zamanda yerleşimcilerin sınıfsal aidiyetleri doğrultusunda düşünülecek olursa bir burjuva yaşamının sürüp gittiği şehirdir. Diğer yanda ise getto olarak kalmış ve kolonyal burjuvazinin zenginlik kaynakları karşısında şehir içinde veya şehir dışında ortaya çıkan yaşama alanlarına çekilmiş şehrin yerlileri bulunmaktadır. Şehir dışında kalan kırsal alanlarda da kolonyal yerleşimci, geniş topraklara sahip feodal beyler gibi, bir çitin içerisinde köyden ve köylülerden görece bağımsız olarak yaşar.

Teşkilatlanma dönemi aynı zamanda, bu yaşam alanı dâhilinde kolonyal yerleşimciyi korumakla yükümlü olan kolluk güçlerinin de koloni ülkesinde tesis edilmesinin de dönemidir. Koloni *yerlisi*, kolonyal güçle çok daha öncesinden, kolonyal yayılma döneminden beri tanışmaktadır ancak kolonyal kolluk gücünün gündelik yaşamın içine girmesi bu döneme özgü bir durumdur. Bundan böyle sömürgeleştirilmiş insan, hayatını her an biçimlendirmekle yükümlü bir güçle muhatap olacaktır. Koloni ülkesi açıkça görüleceği üzere iki ayrı dünyaya bölünür; “iki bölge karşı karşıyadır ama daha yüksek bir birliğin hizmetinde değildirler. (...) [B]u iki bölge birbirlerini karşılıklı olarak dışlama ilkesine uyarlar.”¹⁸¹ Önce elindeki topraklar, yeni ve yabancı bir medeniyet tarafından dönüştürülmüş modern-burjuva metropollere dönüşür; kendisi şehrin daha uygun ve kolonyal yerleşimciye zarar getiremeyecek bir alana hapsedilir; ardından aradaki geçişleri imkânsız veya en iyi ihtimalle bir takım resmi prosedürlere ve bürokrasiye bağımlı kılan bir kolluk gücüyle dizginlenir.

Koloni yerlisiyle kolonyal yerleşimci arasındaki bu mekânsal çatışma durumu, bir bakıma günümüzün banliyö olgusuna da işaret etmektedir. Zira bu çatışmanın bir benzeri, bu sefer koloni ülkesinde değil, kolonyalistin ülkesinde, yani Fransa’da ve onun metropollerinde yaşanmaktadır. Koloni ülkesindeki 1900’lü yıllar manzarası, aradan geçen yüzyıllık süreçle birlikte çaprazlanarak örneğin güncel bir Paris manzarasının ortaya çıkmasını sağlamış, bugün üzerinde çokça tartışılan banliyö sorunun tarihsel bir modeli olmuştur.

¹⁸¹ Frantz Fanon; **Yeryüzünün Lanetlileri**; İstanbul: Versus; 2007; çev. Şen Süer; s. 45.

Bu noktadan sonra, gözlerimizi sömürge kıtalarından çekip Fransa'ya çevirmek, oradaki banliyö mekânının taşımakta olduğu tarihsel ve güncel gerilimlere bakmak, minör bir bakış açısıyla gündelik hayatın işleyişine ve kodlarına eğilmek gerekmektedir.

III.

ÜLKEDEKİ DENİZ-AŞIRI (1): ÖZNELER, MEKÂNLAR, SÜREÇLER

“*Le monde est à vous*”

La Haine'den bir sahne

1. ÖZNELER VE ARZULAR: TÜKETİM TOPLUMUNUN MUHATAP- OLMAYANLARI

Mathieu Kassovitz'in banliyölerdeki yaşamı farklı etnik kimliklere ait (Mağripli, Siyah ve Yahudi) üç gencin gözünden anlattığı dramatik başyapıtı *La Haine*'de, aktör Saïd Taghmaoui'nin canlandığı Saïd karakteri, diğer iki arkadaşıyla gece yarısı Paris sokaklarında dolaşırken, büyük *billboard*ların birinde bir reklam görür ve izleyici reklamın sloganına odaklanır: *Le monde est à vous!* (Dünya sizindir!) Filmin daha önceki sahnelerinde de birkaç defa karşımıza çıkan bu slogan, büyük ihtimalle yalnızca bizim değil, Saïd karakterinin de dikkatini çekmiştir; zira üç arkadaş trenle Paris'e gitmekteyken trenin camından dışarısını çeken kamera yine bu reklamın ve sloganın bulunduğu bir reklam panosunu kayıt etmiştir. Bu reklam sloganıyla – film dâhilindeki – son karşılaşmasında, karakterimiz hazırlıklı ve donanımlıdır. Daha öncesinden sokakta bulmuş olduğu bir graffiti tüpünü cebine koymuştur ve onu kullanacak uygun bir anı beklemektedir. Bu uygun an da, bahsettiğimiz karşılaşma olur: cepteki graffiti tüpü çıkarılır, *vous* (siz) kelimesindeki “V” harfinin üstü karalanır, onun yerine büyük bir “N” yazılarak sokak sanatı icra edilmiş olunur. *Vous* kelimesindeki “V” harfi, “N” harfi ile yer değiştirir ve *nous* (biz) kelimesi elde edilir, yeni cümlemiz artık “*Le monde est à nous*” (Dünya bizindir!) olmuştur.

Bir reklam sloganı biçiminde dünyayı müşteri ve tüketici olma gücüne ekonomik açıdan sahip olanların mülkiyetine sunan şu “Dünya sizindir!” seslenişi, bu satın alma gücünden yoksun olan bir grup insan tarafından böyle yorumlanmaktadır. Ancak öbür tarafta anlam çok daha farklıdır. “Dünya sizindir!”, pazar ekonomisinin muhatap kabul ettiği ve kendisinin de besleneceği bir grup (ya da *sınıf*) insana, o insanların ekonomileri ölçüsünde dünyayı vaat etme biçimidir; onların dünyaya sahip olmaları için eyleme geçmiş, radikalleşmiş bir devrimci arzu duymalarına gerek yoktur. Eğer klasik anlamıyla kullanılacak olursa – *burjuva bireyin*in sahip olduğu kredi kartının alım gücüne bağlı olarak, o dünya ayağına getirilir. Bunun için örgütlenmiş bir pazar mekanizması bulunmaktadır. Dünya, reklamı yapılacak ve basitçe meta formuna sokularak tüketime indirgenebilecek bir obje hâline, dev reklam panolarında burjuva bireyin satın alma arzusunu tetikleyen arzu-nesnesine dönüştürülür.

Bu arzu-nesnesi, Baudrillard’ın tüketim toplumu bağlamında yaptığı tespite göre, kapitalist modernlikteki refah (*bien-être*) kavramının “eşitlikçi ideolojisi” doğrultusunda yaratılır. Bu ideolojinin temel argümanlarının başında da “mutluluk” ama “ölçülebilir mutluluk” gelir.¹⁸² Özellikle de sanayi-sonrası toplumlarında daha da belirginleşmiş bir durum için konuşacak olursak, mutluluk Kant metafiziğinde *numen*ler dünyasına ait bir kavram olarak *gerçekleştirilmesi* teleolojik bağlamda amaçlanan bir modern zamanlar miti olduğunu söylemek mümkündür. Bu numenin gerçekleştirilmesi, daha en başından modern kapitalizmin kitlelere, bilhassa satın-alma gücüne sahip olan sınıflara sunduğu bir gelişme (*croissance*) ve ilerleme reçetesinin izlenmesine bağlıdır. Mutluluğun ölçülebilir hâle getirilmesi ise, bu durumda, bir takım kıstasların işin içine dâhil edilmesiyle mümkün kılınabilir. Tüketim kültürü ve tüketebilirlik bu soyut-metafizik kavramın, yani mutluluğun elle tutulabilir bir fenomen olarak ölçülebilmesini sağlar. Bunu da “bütün insanların ihtiyaçlar ve tatmin olma ilkesi karşısında”, dolayısıyla da “nesnelerin ve metallerin *kullanım-değeri* karşısında eşit olduklarını” söyleyerek, yani bir başka aşkınsal (*transandantal*) kavramı, eşitliği devreye sokarak yapar. Ancak, Baudrillard’ın

¹⁸² Jean Baudrillard; **La Société de Consommation**; Paris: Denoël; 2007; s. 59-60.

deyişiyile, aynı insanlar “*mübadele değeri* karşısında eşitsiz ve bölünmüş”¹⁸³ durumdadır. Çünkü bu gelişmenin (ve ilerlemenin) bizatihi kendisi eşitsizliğin üreticisidir: “Eşitsizliğin işlevi gelişmenin kendisidir.”¹⁸⁴ Bu yolla eşitsiz toplum içerisinde bir takım sınıflar/zümreler, başkalarının karşısında ayrıcalıklı konuma gelirler, tüketimin ve mübadele değerlerinin avantaj sahibi muhatabı olurlar.

Öyleyse bu noktada “muhataplar” ve “muhatap-olmayanlar” şeklinde iki toplumsal gruptan söz edilebilir. Ancak önemli bir nokta da, bu iki toplumsal grubun tüketime ve bunun bir adım ötesinde mülkleştirmeye yönelik arzularının birbirlerinden daha üstün ya da daha şiddetli olduğunun belirlenemeyecek derecede ölçülemez oluşudur. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda fark edilmesi gereken temel olgu, arzuların çatışması olmalıdır. Spinoza’yı izleyecek olursak, bu gruplar birbirlerinin zıddı ya da antitezi değillerdir, belirli bir düzlem içerisinde birbirleriyle çatışarak oluşlar yaşarlar.¹⁸⁵ Her iki toplumsal grup da mülk edinmeye yönelik arzular üretmektedir ve bu arzular çeşitli formlarda ifade edilmektedir. Tüketim toplumunun maddi/ekonomik güç sahibi sınıfları, bir başka deyişle “muhataplar” için konuşulacak olursa, bu formların en belirgininin, yine tüketim toplumunun genel karakteristiğine uygun olacak şekilde çeşitli reklam stratejilerinin ürettiği söylemler çerçevesinde görünür olmasıdır. Bu yüzden konu edilen “Dünya sizindir!” reklam sloganı, o genel-geçer anlamıyla ele alınan burjuva sınıfının mülkleştirmeye yönelik arzularının (i) provoke edilip tüketime yönlendirilmesi, dolayısıyla şekillendirilmesi; (ii) aynı provokasyon süreci içinde yeniden-üretilmesi, böylelikle burjuva sınıfının arzularını simgelemesi süreçlerini içerir. Dolayısıyla ikili bir işlev sahibi olur; reklamlar, bir yandan arzuları tetikler ve harekete geçirir, diğer yandan arzuların kodifikasyonunu yansıtır ve temsil görevini yerine getirir.

“Muhatap-olmayanlar” yani maddi/ekonomik güç sahibi olmayanlar cenahında ise başka türden bir süreç işlemektedir. Onlar reklam sloganlarının doğrudan kitlesi olmadıkları için, bu sloganlara ancak “dışarıdan” tesadüf edebilirler; tüketim döngüsüne sürekli şahit olurlar ama çok sınırlı alanlarda bu döngünün içine

¹⁸³ A.e.; s. 61.

¹⁸⁴ A.e.; s. 67.

¹⁸⁵ Étienne Balibar; **Spinoza ve Siyaset**; İstanbul: Otonom Yayıncılık; 2004; çev. S. Soyarslan; s. 67.

katılabilirler veya çoğu zaman tecrit edilirler. Bu yüzden meta ile hedef kitlesi arasındaki bir iletişim kanalı olarak kurulmuş olan billboard, onlar için asla müdahil olmadıkları bir *dünyanın*, elde edilememiş bir arzu nesnesinin haritasından başka bir şey değildir. Sadece metalaştırılmış ve tüketim için sunumu yapılmış dünyaya değil, bütün bu süreçlerden soyutlanmış olarak hem maddi anlamıyla, hem bir gösterge yığını olarak dünyaya duydukları mülkleştirici arzu, o simgesel düzenin haritasının yani reklam sloganının bulunduğu billboardun bir sokak sanatı yöntemiyle tersyüz edilmesini sağlar. Graffiti tüpünün herhangi bir dev uluslararası firmanın *muhataplarıyla* kurmuş olduğu tüketim ilişkisini baltalayıp, ona yeni bir anlam verecek müdahalesi, bir başka deyişle “Dünya sizindir!”in, “Dünya bizimdir!”e dönüşmesi, bu arzu çatışmasının, mülkleştirme mücadelesine ve dolaylı olarak da sosyal tabakalar arasındaki güç ilişkisine olan etkisini gösterir nitelikte bir örnektir.

Ancak muhatap-olmayanların tarafında bir başka yeni duruma daha rastlanır. Bu yeni durum, bahsi edilen filmdeki Saïd karakterinin temsil ettiği Mağripli göçmen profili (Cezayirli, Faslı veya Tunuslu) ve bunun yanı sıra diğer iki karakterin (Hubert ve Vinz) temsil ettikleri profiller (Siyah ve Yahudi) aracılığıyla gösterilmekte olan durumdur. Farklı etnik kökenlerine karşın üçü de aynı *sitede* yaşamaktadırlar, ekonomik güç ölçeğinde üçü de yakın bir statüye sahiplerdir ve en önemlisi üçü de göçmendir: renkleri, aksanları, kıyafetleri, tavırları, sahip oldukları kültürel kodlarıyla Fransız değillerdir. Yahudi olan Vinz’in özel durumunu bir kenara bırakacak olursak, Saïd ve Hubert, sahip oldukları etnik köken itibariyle kolonyalizmi yaşamış toplumların mirasçılarıdır. Kolonyalistin kolonyal yayılma düsturuyla ele geçirdiği sömürge toprakları onların ailevi köklerinin bulunduğu yerlerdir. Fransız toplumuna ne kadar entegre oldukları ancak bir noktaya, yaşamlarını sürdürdükleri banliyölerin – ileriki sayfalarda ele alacağımız – hayat alanlarından tecrit oluşları gerçeğinin görülmesine kadar yapılabilecek bir tartışmadır. Zira yaşadıkları sitenin en başta kendisi, bu entegrasyonun mümkünlüğünü imkânsız hâle getirmektedir.

Bu şartlar altında düşünüldüğünde, reklam sloganının tersyüz edilmiş biçimi olan “Dünya bizimdir!”, Cecil Rhodes* tarafından dile getirilmiş “I would annex the planets if I could”¹⁸⁶ (Eğer yapabilseydim, gezegenleri ele geçirirdim) sözüyle en çarpıcı şekilde ifadesini bulan, kolonyal yayılmanın altında yatan, kapitalist-olanı motive eden o mülkleştirme arzusunun dinamiklerine rastlarız. Artık dünyayı ve hatta onun da ötesindeki yıldızları ve gezegenleri elde etmek isteyen, eskisi gibi yalnızca kapitalist değildir. Eskinin kolonyal yerlisi, kendi ülkesine kolonyal yerleşimci tarafından gerçekleştirilmiş olan akışı tersine çevirerek koloni ülkesine ayak basmıştır artık.¹⁸⁷ Tam da burada, eskiden kolonyalist olan ülkenin kalbinde yerleşim yerlerini kurmuş, kolonyal dönemin tecrit politikalarından farklı olan, ancak yine de bir başka biçimiyle de olsa tecrit edilen banliyö gerçeğiyle tanıştırılmış, bu gerçeklik âleminde güç istenci edinmiş ve herhangi bir kurulu iktidarın koymuş olduğu sınırları aşacak kadar dünyayı mülkleştirme arzusunu üretebilmiştir.

Üretilmiş bu arzular veya bir başka deyişle “kendini gerçekleştirmekte olan” *potentia*, tarihsel olarak kendine uygun coğrafyayı eskinin koloni ülkesinde kurulmuş olan banliyölerde bulur. Bu sebepten dolayı, banliyö hem mekânsal olarak tarihi ve güncelliğiyle, sahnesi olduğu yaşam biçimlerinin ne olduğuyla ele alınmalıdır, hem de göçmenlik olgusuyla birlikte düşünülmesi gereken arzu üretimlerinin ve bu arzuların banliyö ayaklanmaları adı altında görünür hâle gelmesinin yegâne tarihsel düzlemi oluşuyla bağlantılı olarak incelenmelidir.

Artık öznellikler, üretildikleri mekâna adımlarını atarlar, bu mekânın en ince ayrıntılarına varıncaya kadar hayatın bütün akışlarının bilgisine sahip olurlar ve harekete geçmek için küçük bir kıvılcımın çıkacağı tarihsel bir *momentin* gelmesini

* Tam adı Cecil John Rhodes (1853-1902) olan İngiliz işadımı. Kolonyalizmin en ateşli taraftarlarından biri olmuştur. Yaşadığı dönemde elmas pazarının %90'ına sahipti. Kendi adından gelen ve Rodezya (Rhodesia) olarak bilinen ülkenin (daha sonra bu ülke Zambiya ve Zimbabwe olarak yeniden şekillenecektir) kurucusu ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nde politikacı.

¹⁸⁶ S. Gertrude Millin; **Rhodes**; London; 1933; s. 138. Aktaran: Hannah Arendt; **The Origins of Totalitarianism: Imperialism**; New York: Schocken Books; 2004; s. 168.

¹⁸⁷ “Sömürge halkı kıskançtır. Sömürgeci de bunun farkındadır ve onların kaçamak bakışlarını yakaladıkça, sürekli tetikte durarak, acı acı söylenir: ‘Yerimizi almak istiyorlar.’ Doğrudur da. Hiç değilse günde bir kez kendini sömürgecinin yerinde hayal etmemiş tek bir yerli yoktur.” Frantz Fanon; **Yeryüzünün Lanetlileri**; İstanbul: Versus; 2007; çev. Şen Süer; s. 46. Fanon, kitabının ileriki sayfalarında şu mühim eklemeyi de yapmaktan geri durmaz: “Sömürge halkının sömürgecinin yerini alma hayalinden hiç vazgeçmediğini belirtmiştik. Sömürgeci olma değil, onun yerine geçme arzusu.” A.e.; s. 58.

beklerler. Bu yüzden araştırmacı da sahnenin gerisinde neler olup bittiğini gormek için kulise sızmak zorundadır.

2. MEKÂNLAR: “BANLIEUE”NÜN ETİMOLOJİSİ VE TARİHİ ÜZERİNE NOTLAR

Kent sosyolojisi alanında banliyö, yalnızca tarihsel ve güncel toplumsal sorunların yaşandığı alanlara işaret eden bir *kavram* değildir. Bunun da ötesinde, etimolojik açıdan da üzerinde durulmayı gerektiren bir *kelime*dir. Bunun da en büyük nedeni, banliyö kelimesinin köken itibariyle Fransızca oluşu ve bu doğrultuda düşünülecek olursa spesifik bir Fransız kent deneyimini ifade etmesidir.

Banliyö, ya da orijinal yazımıyla *banlieue* iki kelimenin birleşimiyle oluşmuştur: *ban* ve *lieue*. *Lieue*, eski bir uzunluk birimi olarak bilinen ve Türkçe’de “fersah” kelimesine denk düşen bir uzaklık ifadesidir. *Ban* ise, Ortaçağ Fransası’nda şehirden (ville) belirli bir mesafe uzaklıkta bulunan ve senyörün, yani derebeyinin koyduğu hukukun geçerli olduğu alanı işaret etmektedir. Buna göre şehirden genellikle bir fersah uzaklıkta bulunan ve derebeyinin hukukunun geçerli olduğu; daha sonraları *faubourg* (varoş) ve *bourg* (kasaba) yerleşimlerinin oluşacağı bu mekânlar *banlieue* olarak tanımlanmıştır, dolayısıyla idari bir statüye sahiptir.¹⁸⁸ Kapitalizmin Avrupa’daki gelişimiyle birlikte değerlendirilmesi gereken bu mekânlar¹⁸⁹, 12. ve 13. yüzyıllarda birçok ülkede, daha çok yeşil alan, kentlerdeki salgın hastalıklar, burjuvaların daha otonom bölge arayışları, senyörlerin özerk iktidar alanlarına duyduğu ihtiyaç gibi benzer sebepler dolayısıyla ortaya çıkmıştır.¹⁹⁰ Ama netice itibariyle özgün bir kavram olarak banliyönün farklılığı en başta kendisine ait bu bahsettiğimiz tarihsellikte ortaya çıkar.

¹⁸⁸ Cyprien Avenel; **Sociologie des “Quartiers Sensibles”**; Paris: Armand Colin; 2004; s. 38.

¹⁸⁹ Bu konu hakkında yapılmış klasik bir çalışma için bkz. Henri Pirenne; **Les Villes du Moyen ge**; Paris: Presses Universitaires de France; 1971.

¹⁹⁰ Mumford’un ustaca gösterdiği gibi, Ortaçağ’ın klasik başyapıtları arasında yer alan Boccaccio (1313-1375) imzalı “Decameron” (1353), Floransa’da ortaya çıkan bir veba salgınından kaçıp *şehir-dışındaki* bir malikâneye sığınan burjuva kadın ve erkeklerinin 10 gününü anlatır. Lewis Mumford; **La Cité à Travers l’Histoire**; Paris: Seuil; 1964; trad. Guy et Gérard Durand; s. 610. Ancak

Ancak 17. yüzyıla gelindiğinde, feodalite gücünü kaybetmeye başladığı için, kavram bu hukuki anlamından yani *ban* kelimesinin işaret ettiği bağlamdan yavaşça kopar ve artık 19. yüzyıldaki sanayi devrimiyle anlam genişlemesine uğrayarak “fersah” yani *lieue* kelimesiyle gösterilen uzaklık birimiyle ilişkilendirilir.¹⁹¹ Bu açıdan bakıldığında banlieue için diğer Batı dillerinde, örneğin İngilizcede kullanılan *suburb* kelimesiyle veya getto terimiyle ortak anlama sahip gibi görünür. Yine de, banliyönün bütün bu anlam genişlemesine rağmen hâlâ özgün bir içeriğe sahip olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Zira dilsel açıdan bakıldığında, İngilizce *suburb* kelimesini karşılayan Fransızca kelime daha çok *faubourg* olmaktadır.¹⁹² Bu yüzden, banlieue baştan beri olduğu gibi günümüzde de özgün bir içeriğe sahiptir ve diğer şehir deneyimlerinden ayrı bir noktada değerlendirilmelidir. Birçok Fransız kent sosyologu, banliyö olgusunu *singularité française* (Fransa’ya özgünlük) şeklinde ele almaktadır.¹⁹³

Bu özgünlüğün en görünür yansıması, banliyö olgusunun sorunsal hâline gelmesinden önce sahip olduğu ikili gösterge yapısında belirir. Banliyö, bir yanıla gelir düzeyi düşük alt sınıfların yaşamaları için oluşturulan şehri, diğer yanıla – Ortaçağ’daki öncüllerine benzer bir şekilde – şehrin yoğunluğundan ve kargaşasından uzak durmayı isteyen bir burjuvazinin yeni yaşam alanlarını temsil eder. Mesela 1928’de kabul edilen bir yasayla bu alanlarda (örneğin Suresnes veya Châtenay-Malabry’de) 260.000 lojmanın (HBM – Habitations à bon marché) yapılmasına izin verilir.¹⁹⁴ Diğer yanda ise oldukça zengin insanların yaşadığı

Mumford’un atladığı nokta, bunun sadece salgından kaçmak amacıyla gerçekleştirilmiş bir sığınma değil, aynı zamanda kentin geleneksel ahlâki baskılarından kurtulup, burjuva değerlerini özgürce ortaya koymak isteyen yeni ve dinamik bir sınıfın kendine kurtarılmış bir alan yaratma arayışı da olmasıdır. Veba salgınlarının şehrin genişlemesiyle ilgili doğrudan etkisi için ayrıca bkz.: Daniel Pinson; **Des Banlieues et des Villes: Dérive et Eurocompétition**; Paris: Les Éditions Ouvrières; 1992; s. 22-3.

¹⁹¹ José Cubero; **L’Émergence des Banlieues au Cœur de la Fracture Sociale**; Toulouse: Éditions Privat; 2002; s. 15.

¹⁹² Étienne Balibar; “The Uprisings in the Banlieues”; **Constellations**; v.14; no.1; 2007; tran. James Ingram; s. 48.

¹⁹³ Örnek olarak, banliyölerden ve buralarda mevcut sosyal durumdan ve tarihsel mirastan kaynaklanan olguları bu minvalde değerlendiren bir yazı için, bkz: Hugues Lagrange, Marco Oberti; “Intégration, Ségrégation et Justice Sociale”; *in.* (ed.) Hugues Lagrange, Marco Oberti; **Émeutes Urbaines et Protestations: Une Singularité Française**; Paris: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques; 2006; s. 11-15, vd.

¹⁹⁴ José Cubero; A.g.e.; s. 17.

Neuilly-sur-Seine gibi (Sarkozy'nin yetiştiği yer) zengin banliyöler bulunmaktadır. Dolayısıyla Balibar'ın dediği gibi, “*banliyö* yalnızca çatışma içindeki bölünmüş bir gerçekliği ifade etmez, aynı zamanda *aşırılıkların birbirine olan yakınlıklarını*” da gösterir; zira buraları “genellikle birbirlerine oldukça yakınlardır ama toplumsal bir boşlukla ve sürekli bir antagonizmayla birbirlerinden ayrılmışlardır.”¹⁹⁵

Ancak bu antagonizma, şehir plancıları ve idareciler tarafından hesaplanmış, daha doğrusu arzulanmış bir durum olmaktan çok uzaktır. İşin doğrusu, modern banliyölerle birlikte asıl hedeflenmiş olan şey, bu türden bir antagonizma yaratmak yerine, toplumsal heterojenliği kurmak ve toplumun çeşitli sınıfsal yapılarının bir arada yaşamalarını sağlamaktır. Bu da en başta ünlü mimar ve şehir plancısı Le Corbusier'nin başını çektiği CIAM'ın (Congrès international d'architecture moderne – Uluslararası Modern Mimarlık Kongresi) 1933'te Atina'da yapılan toplantısında varılan anlaşmada ve bu anlaşmayı manifesto biçiminde sunan ve yine Le Corbusier imzalı kitapta (1943) açıkça belirtilmektedir.¹⁹⁶

Le Corbusier'nin banliyöler bağlamında yapmış olduğu toplumsal sorun tespitinden yola çıkacak olursak, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Batı şehirlerinin kangren hâle gelmiş bir durumu ihtiva ettiğini görürüz. Gelişigüzel bir biçimde genişlemiş olan şehirlerin uzantıları, yani banliyöler yaşam alanının yok olduğu, kirliliğin ve sefaletin alıp başını gittiği yerler, Le Corbusier'nin tanımlamasıyla “çirkinliği ve hüznüyle, çevrelediği şehrin yüzkarası”¹⁹⁷ hâline gelmişlerdir.¹⁹⁸ Ünlü mimarın bu teşhisine sebep olan faktörler, temel şehircilik ilkelerinin yok sayılarak

¹⁹⁵ Étienne Balibar; a.y. (İtalikler Balibar'a ait.)

¹⁹⁶ Bu türden bir yaşam alanı oluşturulma fikrinin doğrudan Le Corbusier'nin Cité Radieuse (Aydınlık Şehir) projesinde yer aldığını söylemek doğru olacaktır. Zira Atina Anlaşması, bu modernlik-makineleşme çağı şehrinin fikir tohumlarının atıldığı konferanstır. Bkz: Michel Agier; **L'Invention de la Ville: Banlieues, Townships, Invasions et Favelas**; Paris: Éditions des Archives Contemporaines; 2002; s. 70.

¹⁹⁷ Le Corbusier (Edouard Jeanneret-Gris); **Atina Anlaşması**; İstanbul: Yapı Kredi Yayınları; 2009; çev. Ayda Yörükân; s. 52.

¹⁹⁸ “Paris bağlamında düşünülecek olursa, bu dönemde bahsi edilen yaşam alanlarındaki sefalet ve “Fransız işçi sınıfının burjuva toplumundan ideolojik olarak yabancılaşması”; bunun bir politik söyleme dönüştürülerek Fransız Komünist Partisi'nce sorunun sahiplenilmesi; bu partinin “aşırı uçtaki taktikleri” gibi durumlar bölgenin politik olarak radikalleşmesine ve “kızıl banliyö” (banlieue rouge) kavramının doğmasına sebep olan başlıca faktörlerdi.” Jasen Lewis Burgess; “The Origins of the *Banlieue Rouge*: Politics, Local Government and Communal Identity in Arcueil and Cachan 1919-1958”; Yayınlanmamış doktora tezi; University of New South Wales; 2005; s.56. Kızıl banliyö kavramı bir sonraki başlıkta incelenecektir.

kâr amaçlı ve kısa vadeli çözüm arayışlarının yoğun olarak uygulanmış olmasıdır.¹⁹⁹

Peki, bu temel şehircilik ilkeleri nelerdir?

Le Corbusier'nin ifadesine göre, şehirciliğin dört temel işlevi vardır. Bunlar oturmak, çalışmak, dinlenmek ve dolaşmak olarak belirtilmiştir. Bu işlevlerin aynı zamanda belirli niteliklere sahip olması gereklidir:

“İnsanlara sağlık koşullarına uygun konutlar, yani *mekân*, *temiz hava* ve *güneş* gibi doğanın üç temel şartının geniş ölçüde gerçekleştiği yerler sağlamak;

İşyerlerini, çalışmayı güçlkle boyun eğilecek bir şey olmaktan çıkararak *doğal bir insan etkinliği kılacak şekilde düzenlemek;*

Boş zamanları *faydalı ve verimli bir şekilde kullanmak için zorunlu tesisleri öngörmek;*

Bu üç işlev arasında ulaşımı sağlayacak bir yol şebekesi oluşturmak.”²⁰⁰

Bu ilkelerin ardından, düzenlenmesi ve yeniden yapılandırılması gereken kentsel alanlar için çözüm yolları sıralanır. Bu çözüm yollarının arasında en dikkate değer olanı ise gelişen mimari teknolojisiyle birlikte artık çok daha yüksek binaların yapılabiliyor oluşu gerçeğinden hareketle başvurulması önerilen “yükseklik” seçeneğidir: “Şehircilik, yüksekliği hesaba katarak (...) gerekli olan yeşil alanlara, eğlenme ve dinlenme etkinlikleri için gerekli olan yararlı alanlara sahip olacaktır.”²⁰¹ Yükseklik arttıkça ve bu yükseltmeler arasındaki alan paylaşımı idareciler tarafından rasyonel bir biçimde sağlandıkça, yaşam alanlarının sağlıklılığı artacak, diğer bir deyişle az önce sözü edilen şehircilik ilkeleri gerçekleştirilmiş olacak; bunun yanı sıra bu yüksek binalar sayesinde toplu konut sorunu çözüme kavuşturulacaktır. Bununla amaçlanan çözümlerden bir diğeri de, özellikle de hayat standardı düşük olan toplumsal sınıfların koşullarında gözle görülür bir gelişme sağlamaktır. Aynı zamanda bu yeni alanların ortaya çıkmasıyla yalnızca işçi sınıfı değil, burjuvazi de daha uygun şartlara sahip olacaktır. Bu da farklı toplumsal sınıfların bir araya gelmesi anlamını doğurur.²⁰²

¹⁹⁹ Le Corbusier; a.g.e.; s. 50.

²⁰⁰ A.e.; s. 88. (İtalikler bana ait.)

²⁰¹ A.e.; s. 91-2.

²⁰² Yine Le Corbusier'nin metninde, bu bölgelerde üç tip konutun yapılmasının mümkün olduğu dile getiriliyor: (i) bahçe-şehirlere özgü müstakil evler, (ii) küçük bir çiftliğe sahip müstakil evler, (iii)

Gelgelelim Le Corbusier'nin bu ütopyacı şehir planı, gelişen toplumsal şartlar içerisinde gerçekleştirilebilirlikten uzaklaşarak bilhassa 1970'lerde bozulmaya uğrar. Agier'e göre, bunun iki temel sebebi bulunmaktadır. Birinci olarak, toplumun farklı sınıflarının bir arada yaşamasını öngören bu birliktelilik, orta sınıfların gelir düzeyleri ve satın-alma güçleri arttıkça zamanla banliyöleri terk etmesi sebebiyle bozulur. Şehrin görece dışarısında kalan bu yaşam alanları yerine şehir içinde yer alan ve saygınlığı daha yüksek kabul edilen yaşam alanlarına doğru tersine bir akış söz konusu olur. Bunun doğrudan sonucu ise, orta sınıfların artık varlıklarını sürdürmedikleri banliyölerin daha çok işçi sınıfı mensuplarına ait bir yaşam alanına dönüşmesi durumudur.²⁰³

İkinci temel sebep ise, yine aynı dönemde yaşanan ekonomik kriz olarak karşımıza çıkar. Bu kriz sebebiyle endüstriyel üretimin aktörü konumunda olan işçi sınıfı büyük yara alır. Fabrikaların kapanmaya veya işlerini yavaşlatmaya başlamasıyla, işçilerin de işlerinden çıkarılmaya başladıkları görülür ve işsizlik oranı artar.²⁰⁴ Orta-sınıflar tarafından banliyölerde tek başlarına bırakılan terk edilmiş proletarya, işten çıkarılmalarla birlikte hepten içe dönükleşmeye mecbur kalarak banliyölere hapsolür. Kriz ortamında işten çıkarılmalarla sarsılan kesim işçi sınıfı olmakla birlikte, bu sınıfın düştüğü durumdan doğrudan etkilenen *banliyöler* olur.

3. GÖÇ VE EMEK: “KIZIL BANLİYÖLER”DEN 1970'LERE

Kızıl banliyö, Paris şehrinin etrafını çeviren yerleşim alanlarının sosyal ve politik açıdan marjinalleşmesi, buralarda yaşayan kitlelerin yukarıda belirtilen nedenlerle genelde işçi sınıfına mensup olması, işçi sınıfının “politik bilinç” anlamında siyasal tercihlerini ortaya koyması, temsili demokrasi bağlamında Fransız Komünist Partisi'nin (PCF) yerel seçimlerde büyük başarılar kazanması gibi

sakinlerinin refahı için gerekli her türlü hizmetle donatılmış büyük toplu konutlar. Le Corbusier; A.e.; s. 69. Bu üç farklı türün aynı zamanda üç farklı sınıfsallığa işaret ettiği gözden kaçırılmamalıdır.

²⁰³ Michel Agier; A.g.e.; s. 70.

²⁰⁴ A.y.

olguların neticesinde 1920'lerde ortaya çıkmış bir kavramdır. Yine bu kavramla ilişkili olarak kullanılan “kıızıl kuşak” (ceinture rouge) da aynı dönemde ortaya atılmıştır. 1925'teki yerel seçimler neticesinde Paris'in Seine bölgesindeki sekiz belediyenin PCF tarafından kazanılmasının ardından, bu partiye çok yakın olan *L'Humanité* gazetesinde atılan “Paris devrimci proletarya tarafından çevrelendi” manşeti,²⁰⁵ *kızıl kuşak* tabirinin hangi anlamda kullanıldığını gösteren iyi bir örnektir.

Kızıl banliyö fenomenini “kuran” faktörlerin başında göç olgusu gelmektedir. Ancak yine göç olgusu, bu sefer boyutlarını değiştirmiş hâliyle, 1970'lerin ortasında bu fenomenin yitimini de sağlamıştır. Bu sebeple göç ve göçmenlik olguları, kavramla ve bu kavram üzerinden bizatihi sosyal ve politik durum(lar)la doğrudan ilgilidir. O hâlde Fransa'daki göç olgusunun 20. yüzyıldaki seyrine göz atmak, banliyölerdeki bu sosyal ve politik dönüşümün dinamiklerini anlayabilmemiz açısından önemlidir.

Fransız toplumsal belleğinde Büyük Savaş (Grande Guerre) olarak adlandırılan Birinci Dünya Savaşı'nın Fransa'daki bilançosu, bilhassa çalışan kesimler açısından büyük bir kaybı ifade etmektedir. Tarım, sanayi, ulaşım, ticaret ve diğer iş alanlarındaki aktif nüfusun %10 civarındaki kısmı, savaşta ölmüş ve yine önemli bir kısmı sakat kalmıştı.²⁰⁶ Dolayısıyla 1918 sonrası dönem, Fransa için büyük ölçüde emek göçünün – özellikle de kol emeğinin – ihtiyaç duyulduğu bir dönem olmuştur.²⁰⁷ 1920'ler bu sebeple, büyük bir göç dalgasına sahne olmuş bir on yıldır. Resmi verilere göre 1924 yılında bu on yılın en yüksek göç sayısı (+215.603) ortaya çıkmış, ilerleyen yıllarda bu ivme hız kaybetse de 1930'a kadar devam etmiştir. Önemli olan bir diğer veri de emek göçünün en çok endüstriyel sektöre yönlendirilmiş olmasıdır.²⁰⁸ Bunun doğrudan sonucu, endüstriyel alanlarla bu

²⁰⁵ Daniel Pinson; A.g.e.; s. 89.

²⁰⁶ Ralph Schor; **Histoire de l'Immigration en France: de la Fin du XIXe Siècle à Nos Jours**; Paris: Armand Collin; 1996; s. 46.

²⁰⁷ Göç, entegrasyon ve kimlik sorunları üzerine pek çok çalışması bulunan Gérard Noiriel'e göre, emek göçünün nedeni Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkıma indirgenemez. Bu daha çok Fransız sanayileşme sürecindeki özgün şartların vuku bulmasıyla değerlendirilmesi gereken bir süreçtir. Krş. Gérard Noiriel; **Le Creuset Français: Histoire de l'Immigration, XIXe – XXe Siècles**; Paris: Éditions du Seuil; 1988; s. 298.

²⁰⁸ Ralph Schor; a.g.e.; s. 58.

alanlara yakın yerlerde konuşlanmış olan banliyöler arasındaki ilişkinin belirgin hâle gelmeye başlamasıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise endüstri-banliyö eksenindeki geçişlilik ve bunun politik duruma olan yansıması daha görünür hâle gelecektir. Savaşın bitiminden sonra yeniden-kurulma sürecine giren Avrupa'nın 1945-1974 arasında kaydettiği 30 yıllık iktisadî gelişme çizgisi, ya da Fransızcasıyla *Trente Glorieuses**, bir yandan ülkenin ekonomik kalkınmasını ve tekrar güç sahibi olmasını sağlarken, diğer yandan banliyölerde ikamet etmekte olan kitlelerin de politik konumlarının belirlenmesinde etkili oldu. Bu otuz yılın yarattığı ekonomik gelişme ve karşı tarafta ortaya çıkan işçi sınıfı hareketleri, banliyölerin *kızıl* dönemlerinin politik niteliğini de belirtir. Avrupalı göçmen işçiler ve ulusal proletaryanın işbirliği, bunun yanında Avrupalı-olmayan göçmenlerin de katkıları işçi sınıfı hareketlerinin özellikle de 60'lardaki en yüksek etkisine ulaşmasını sağlayan başlıca faktörlerdir.

Bu süreç içerisinde banliyölerin yaşamış olduğu büyüme olgusu oldukça kayda değerdir. Bu anlamda Paris'in bir tür "uzamsal yayılma" (expansion spatial) durumundan bahsetmek gerekir. Bunun en büyük hedefi, Paris içerisindeki ikametleri banliyölere transfer etmek ve şehrin içerisini daha çok "iş merkezine", bürolara, kurumlara bırakmaktır.²⁰⁹ Nitekim 1958-73 yılları arasında, 195 ZUP (zones à urbaniser en priorité – öncelikli kentleşme bölgeleri) dâhilinde, daha çok HLM (Habitation à loyer modéré – düşük kirali yerleşimler) formunda toplam 2 milyondan fazla lojman inşa edildi.²¹⁰ Göç olgusu açısından ise, bu dönemin en önemli karakteristiği, kuşkusuz göçmen kitlelerde ağırlıklı olarak bulunan Avrupa kökenli işçilerin yoğunluğuydu. Ulusal Göç Bürosu'nun (Office National d'Immigration) resmi verilerine göre 1946-1977 arasında Cezayirli ve Afrikalıları hariç, toplam 2,5

* İktisatçı Jean Fourastié tarafından yaratılmış olan ve özellikle de OECD ülkelerinde 1945-74 arasında gerçekleşen ekonomik gelişmeyi ifade eden ve "otuz şanlı yıl" anlamına gelen kullanım. Bu kullanım, 27-28-29 Temmuz 1830'da X. Charles'ın düşüşünü belirten *Trois Glorieuses*'e (Üç Şanlı Gün) gönderme yapar.

²⁰⁹ Martine Berger; "Paris: Deserrement de l'Habitat et des Emplois"; in. (ed.) Françoise Dureau, *et al; Métropoles en Mouvement: Une Comparaison Internationale*; Paris: Éditions Economica; 2000; s. 117-20.

²¹⁰ Cypriel Avenel; a.g.e.; s. 28.

milyon yabancıya sürekli çalışma izni verildi.²¹¹ Bu yabancılar da İtalyanlar, Portekizliler, İspanyollar, Polonyalılar ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinden gelen göçmenler olmaktadır.

Göçmen ve yabancı kavramları hakkında konuşurken iki tür ayırmadan söz edilebilir. Bunlardan birincisi terminolojik ayırmadır. Buna göre yabancılar, Fransa’da doğsun veya doğmasın, bu ülkede sürekli olarak yaşayıp Fransız vatandaşlığına sahip olmayanlara yapılan tanımlamadır. Göçmenler ise daha kapsamlı bir gruptur. Bu grup mensupları ise Fransa toprakları dışında doğan ve bir kısmının evlilik veya diğer bürokratik yollarla Fransız vatandaşlığına geçtiği, bir kısmının ise “yabancı” olarak kalmayı sürdürdüğü kapsayıcı gruptur.²¹²

Burada aynı zamanda semantik bir ayırım da söz konusudur: bahsi edilen Avrupalı göçmenler epistemolojik düzeyde “yabancı” (étranger) sıfatıyla yer bulurken, literal anlamda “göçmen” (immigré) sıfatının kullanılması, göçmen nüfustaki ağırlığın Avrupalı göçmen dominasyonundan çıkıp Kuzey Afrikalı ve Afrikalı göçmenlerin eline geçmesiyle gerçekleşmeye başlar. Bunda özel olarak Cezayirli göçmenlerin rolü çok büyüktür. Bernard’a göre, 1955’le birlikte Cezayirli göçmen-işçiler Fransa’daki ekonomik genişlemenin bir parçası olmaya başlar ve bu tarih Cezayir Savaşı’nın (1954-62) ikinci yılına tekabül eden tarihtir. Bu yüzden Fransa’da savaşın etkisinde artmakta olan Cezayir-karşıtlığıyla ve bununla ilişkili olarak “insan haklarının alaşağı edildiği, ırkçılığın şiddetlendiği bu *tarihsel yarıklı*” birlikte Cezayirli işçi, toplumsal algılamada göçmen-işçi (travailleur immigré) figürüne dönüşür,²¹³ böylelikle sözgelimi bir İtalyan *yabancı*dan ayırarak, çok daha farklı bir konumu işgal etmeye başlar. Artık onun *göstereni* çok daha spesifik bir ifadeyle sabitlenir, herhangi bir yabancıdan farklıdır ve bu farklılık 1970’lerle birlikte çok daha özgün bir politik-sosyal durumu da beraberinde getirecektir.²¹⁴

²¹¹ Philippe Bernard; **L’Immigration**; Paris: Le Monde-Éditions; 1993; s. 71.

²¹² Ralph Schor; a.g.e.; s. 231.

²¹³ Philippe Bernard; a.g.e.; 71. (İtalikler bana ait.)

²¹⁴ Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, özellikle istatistiksel veriler kullanılırken terminolojik ayırmadaki kriterler esas alınarak söz konusu kavramlar zikredilecektir. Bunun dışındaki kullanımlarda semantik ayırım özel olarak belirtilecektir.

1973'te patlayan petrol krizi, bütün OECD ülkelerini olduğu gibi Fransa'yı da etkisi altına alır. Bu kriz, ABD, Fransa, İngiltere gibi kolonyalizm geçmişine sahip olan devletlere uluslararası politikadaki tutumlarından dolayı (ABD'nin Filistin karşısında İsrail'i desteklemesi, Fransa'nın daha bir sene önce bitmiş olan Cezayir'deki savaş hâli, vs.) petrol üreticisi Arap ülkelerinin petrol fiyatlarını yükseltmesiyle ortaya çıkmıştır. 1973'te patlak veren kriz, 1974'te endüstriyel sektörlerde büyük bir “geri çekilmeye” sebep olur ve petrole olan bağımlılık sebebiyle endüstriyel üretim oldukça yavaşlar.²¹⁵ Artık *Trente Glorieuses*'ün sonuna gelinmiştir ve bu ekonomik krizin ülkede sebep olduğu *maliyetleri hafifletmek* amacıyla bir dizi tedbir alınır. Bu tedbirlerin başında da, hâlihazırda bütün hızıyla süren göç ve göçmenlik olgularını stabilize etmek ve resmi olarak dış-göçü, bilhassa emek göçünü durdurmak gelir.²¹⁶ Bunu yapmaktaki birincil amaç, özelde sanayi sektöründe, genelde bütün üretim ve hizmet alanlarında karşı karşıya kalınan emek yığılmasının önüne geçmek; zaten işçi çıkarmakta olan veya daha da kötüsü kapanan fabrikaların ekonomiyi baş başa bıraktığı yoğun işsizlik durumuyla mücadele yöntemi geliştirmektir. İşten çıkarmalar ve artan işsizliğin doğrudan sonucu olduğunu söylediğimiz, işçinin yaşam alanlarından soyutlanarak evine/yaşadığı banliyöye kapatılması işte bu tarihsel-ekonomik-siyasal konjonktürde ortaya çıkar.²¹⁷

Göçün durdurulmasının bir sene sonrasında yapılan nüfus sayımında ortaya çıkan sonuç oldukça önemlidir. 1975 yılı itibariyle 3.442.000 yabancı uyruklu Fransa topraklarında yaşamaktadır²¹⁸ ve resmi verilere göre bunların çeşitli çalışma sektörlerinde aktif olanlarının sayısı 1.584.340 olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada

²¹⁵ Marksist iktisatçı Ernest Mandel, petrol fiyatlarının yükselişinin 1974-1978 arasındaki krizin temel sebebi sayılamayacağını, fiyatların yükselmesinin krizle olan ilgisinin abartılmış olduğunu ileri sürer. Ernest Mandel; **La Crise 1974-1978: Les Faits, Leur Interprétation Marxiste**; Paris: Flammarion; 1978; s. 38-43. Bu kitabında krizin “aşırı-üretim” sebebiyle ortaya çıktığını ve kapitalizmin kriz döngülerinden biri olduğunu Marksist bir bakış açısıyla tartışır. Aşırı-üretim bir tür “epidemi” olarak kapitalizmi daha önceki tarihsel-toplumsal sistemlerden ayıştıran en önemli kriz sebebi olduğunu ise ilk kez Marx ve Engels, Komünist Parti Manifestosu'nda dile getirmişlerdi. Karl Marx, Friedrich Engels; “Manifeste du Parti Communiste”; trad. Émile Bottigelli; in. Karl Marx; **Manuscrits de 1844, Manifeste du Parti Communiste, Le Capital (Extraits)**; Paris: Flammarion; 2008; s. 235.

²¹⁶ Miriam Feldblum; **Reconstructing Citizenship: The Politics of Nationality Reform and Immigration in Contemporary France**; New York: SUNY Press; 1999; s. 20.

²¹⁷ Ralph Schor; a.g.e.; s. 241-3. Daniel Pinson; a.g.e.; s. 104-6.

²¹⁸ Ralph Schor; a.g.e.; s. 230.

dikkat çekici unsurlardan birisi de bu aktif göçmen nüfusunun yalnızca %18'inin kadın olmasıdır. Dolayısıyla bu istatistiksel verilerden çıkarılması gereken birinci sonuç, kadın göçmenlerin emek-göçü içerisinde pek de kendilerine yer bulamıyor oluşlarıdır. Bu yüzden emek-göçünün cinsiyetinin daha en başından itibaren maskülen olduğunu söylemek mümkündür. Bu da bizi, yalnızca emek-göçü bağlamında değil, aynı zamanda genel anlamıyla göç bağlamında kadınların temsilinin erkeklere oranla çok daha düşük olduğu gerçeğine ulaştırır. Nitekim 1975 sayımlarının bize verdiği bilgilere göre, toplam göçmen nüfusunu gösteren 3.442.000 kişinin 1.381.570'i kadındır. Aslında bu oranda temsildeki fark çok da belirgin değildir. Zira ilginç olan şey, Avrupalı göçmenler arasındaki kadın temsili erkek temsiline yakın bir sayısal değeri ifade ederken, bu durumun Cezayirli, Faslı, Türk, vs. orijinli göçmenlerde çoğunlukla yarı yarıya gelmesidir.²¹⁹ Avrupalı-olmayan göçmenlerde mutlak bir erkek nüfus egemenliği bulunur ve bu durum doğrudan hayat tarzını da belirler.

1974'le birlikte göçün önünü kesmek ve Fransa'ya yönelmiş yoğun göç akışını kontrol altına almak isteyen devlet, stabilizasyon politikasını tam da bu noktada kurmaya başlar. Bu politikayla amaçlanan en temel husus, kuşkusuz, özellikle de Kuzey Afrikalı göçmenleri hedefleyen entegrasyon durumudur. Bu noktada Fransa'nın kimlik ve entegrasyon politikaları bağlamında bilhassa Avrupalı-olmayan göçmenlere yönelik uygulamalarına göz atmak, büyük önem arz etmektedir.

4. STABİLİZASYON VE ENTEGRASYON: 1970'LERDEN GÜNÜMÜZE

1974'te Fransız devletinin emek göçünü resmi olarak durdurduğunu ilan etmesiyle birlikte, Fransa'daki göçmenlik olgusu boyut değiştirmiş bir hâl almaya başlar. Bu boyut değiştirme birçok düzlemde yaşanır: göçmen nüfusunun ikametgâhı olan banliyölerin ürettiği sorunların almaya başladığı yeni biçim; Fransız toplumunda söz konusu olmaya başlayan ırkçılık ve milliyetçilik sorunları; şu "semantik"

²¹⁹ İstatistiksel veriler için bkz : INSEE; **Recensements de 1975**; Paris: Imprimerie Nationale; 1977. Aktaran: Gérard Noiriel; a.g.e.; "Annexes statistiques".

immigré kitleleriyle Fransız işçi sınıfının birbirinden ayrışmasıyla ortaya çıkan politik durum; banliyö mekânının gitgide *politik çöl* hâline gelerek bir tür mekân-dışılık, yok-yer (non-lieu) uzamına dönüşmesi...

Ancak bütün bu dönüşümleri tetikleyen nedenlere geri dönecek olursak, 1974’le birlikte Fransa’nın göçmenliğe yönelik uyguladığı yeni politikayla yüzleşmek gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, 1974 sonrası göç ve göçmenlik olgularının stabilizasyonu anlamında gerçekleştirilmeye başlanan ilk uygulama Avrupalı-olmayan göçmenlerin yaşam biçimlerine etki etmesi amacıyla teşvik edilen “aileleri birleştirme” politikası olmuştur.²²⁰

Paternalizmin ünlü teorisyenlerinden Frédéric Le Play’in göçmenlerin stabilizasyonu hakkında yaptığı teşhisine çok yerinde bir gönderme yapan Gérard Noiriel’in de bunu vurguladığı gibi, “göçebe işçi”nin bulunduğu ülkede göçebelikten kurtulup, bu karakterinden soyutlanabilmesi için kullanılacak en uygun “araç”, kadın öznesi olarak karşımıza çıkmaktadır.²²¹ Bunun da en büyük sebebi bahsi geçen “göçebe”nin, ya da *ailesinden uzakta*, emek göçüyle geldiği yabancı bir ülkede çalışan işçinin hayat tarzıyla, yine göçmen olan ama ailesini yanında bulan, “bir işçi yerleşiminde veya bir HLM’de evi olan, artık yalnız olmadığı için *café*ye daha az giden”, yalnızlıktan kurtulup rutin, “sıradan bir yaşama kavuşan işçi”nin hayat tarzı arasındaki belirgin değişimdir.²²² 1974’le birlikte göç bağlamında uygulanmaya başlanan devlet politikasının temelindeki mantık budur; göçebeliliğin yabanılığını ehlileştirir, “göçmen”i göç ettiği şehirle uyumlulaştırmaya çalışır ve bu şekilde göçmen işçi kontrol edilebilir hâle getirilir. Bunun mümkün olabilmesi için gerçekleştirilmiş en dikkate değer devlet politikalarından birisi, banliyölerin rehabilitasyonu, bu mekânların birer *bidonville** görünümünden çıkartılıp daha yaşanılır, hizmet alan yerler hâline getirmektir.²²³

²²⁰ Miriam Feldblum; a.g.e.; s. 21.

²²¹ Gérard Noiriel; a.g.e.; s. 192-3.

²²² A.e.; s. 193.

* Kelimesi kelimesine çevrilecek olursa “bidon-şehir” olarak tanımlanabilecek, bidonlardan, plastiklerden ve tenekelerden yapılmış derme-çatma gecekonduların, kirlilik, sefalet ve yoksulluğun had safhada olduğu yerleşim alanları. Bu alanlara daha çok gelişmekte olan ülkelerdeki şehirlerde rastlanılır.

²²³ Philippe Bernard; a.g.e.; s. 125-8.

Şu durumda, Fransa'nın entegrasyon politikası denildiğinde ilk planda anlaşılması gereken, göçmenin kendi ülkesinden taşıdığı yerel adetler ile Fransız kültürünün ve hayat tarzının içeriği arasında bir geçiş süreci kurmak, bu geçiş sürecinin ardından göçmen öznesini Fransızlaştırarak entegrasyonunu ve taşıdığı *yabancı* kültürel kodların asimilasyonunu sağlamak olmalıdır. Bu da ilk aşamada, özellikle de Avrupalı-olmayan işçilerin, göçtükleri memleketlerinden getirilecek aileleriyle, eşleriyle, çocuklarıyla mümkün kılınabilirdi.

Gerçekten de istatistiksel veriler bunu doğrular şekilde karşımıza çıkarlar. 1975 ve 1982 sayımları arasındaki yabancı nüfusun artışı 238.000 kişi civarı olarak belirtilmiştir. 1990'a gelindiğinde ise stabilizasyon büyük ölçüde sağlanmış ve yabancı uyruklu nüfusta yaklaşık 100.000 kişilik bir azalma meydana gelmiştir.²²⁴ Devletin göçü resmi olarak durdurduğu düşünülecek olursa, bu nüfus artışının ailelerin birleştirilmesi bağlamında okunması gerektiği görülebilir.²²⁵ Bununla birlikte var olan bir diğer olgu da, göçmenlerin Fransız vatandaşlarıyla evlenmesi ve bu yolla Fransız vatandaşlığına geçerek yabancı nüfustaki düşüşe etki etmeleri, aynı zamanda entegrasyon olgusuna doğrudan "katkı" sağlamalarıdır.

1982'den sonra gelişen demografik görünüm, gitgide artan Mağripli popülasyonu ve bunun getirdiği ivmeyle bilhassa banliyö gibi yaşam alanlarında Avrupalı-olmayan nüfusun yoğunlaşmasını ortaya koymaktadır.²²⁶ Bu gerçek göz önüne alındığında varmak durumunda olduğumuz ilk sonuç, bahsedilen yaşam alanlarının içerisinde kültürel ve etnik anlamda Avrupalı-olmayan, aynı zamanda Fransız-olmayan bir yaşam biçiminin ortaya çıkmış oluşudur. Göçün durdurulmasıyla stabilizasyon bir şekilde sağlanmış ve sanki durdurulamaz gibi görünen o büyük göç akışlarının önüne geçilmiştir. Ancak ikinci basamakta yer alan entegrasyon aşaması, başını Cezayirliler'in, Faslılar'ın, Tunuslular'ın çektiği Avrupalı-olmayan kültürlerin kendilerine ayrılan düşük hayat standartlı yaşam

²²⁴ Ralph Schor, a.g.e.; s. 230-1.

²²⁵ Michèle Tribalat; "L'Immigration: Permanences et Ruptures"; in. (ed.) Georges Tapinos; **La France dans Deux Générations: Population et Société dans le Premier Tiers du XXIe Siècle**; Paris: Fayard; 1992; s. 116-7. Tribalat'nın hatırlatmasıyla, bu resmi rakamların yanı sıra bir de kayıt dışı sayılabilecek ve "ölçülememiş" bir nüfustan da söz edilmelidir. A.g.m.; s. 116.

²²⁶ A.g.m.; s. 119.

alanlarında oluşturmaya başladıkları yaşam biçimleriyle sakatlanmaya başlar. Özellikle de Fransız topraklarında oturma ve çalışma izni olan ancak vatandaş olarak kayıtlara geçirilmemiş göçmenler, hem kendilerine ait özel alanlarda, hem de giderek kamusal alanlarda, devletin entegrasyon politikasına ters düşecek şekilde örgütlenirler ve yaşam deneyimlerini gerçekleştirirler. Bu durumun devlet ve devletin “ulusal” tebaası açısından yarattığı sorun, etnik problem olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla bir yandan göç olgusu, giderek bir etnik soruna, kimlik sorununa, bunların da ötesinde yaşam biçimi sorununa dönüşür ve sorun uzlaşmazlıklar ve çatışmalar biçiminde politik alana yansır. Diğer yandansa banliyö mekânı şehirden artık soyutlanmış bir “yok-yer”e dönüşerek, ülke içindeki deniz-aşırı ülkesi olur. Kolonyalistin ele geçirdiği deniz-aşırı koloni ülkesi, dekolonizasyonla tahliye edileli çok olmuştur; ancak emperyalizmin arzu-nesnelere bu bakir alanlar, kolonyalistin bilinç düzlemine bir tür bilinç-dışı gerçekliği ya da sinsice ilerleyen ve önü bir türlü alınamayan bir ruhsal hastalık gibi olanca gücüyle geri döner.

Kimi zaman gayet otantik, kimi zamansa gayet modern olan ancak neredeyse her alanda görülebilecek bir otantiklik-modernlik çatışması bağlamında haiz olduğu bu nitelikleriyle, bir bütün hâlinde *göçmen usulü yaşam pratikleri*, gündelik yaşamın bizatihi kendisi, kültürel kodlar, resmi-olmayan veya kimi zaman gayri-resmi işlev gören “kurumlar”, örgütlenmeler hesaba katılmaksızın banliyölerde yanmakta olan ateşin kaynağı çözülemez. Sahnenin arkasına sızıp kulisteki “vaziyeti” müşahede etmiş olan araştırmacının şimdi yapması gereken, kuliste konuşulanlara, olup-bitenlere, sahnede pek rastlanmayan ancak orada şahit olunan minörlüklere tanık olarak, sahneyi büyük bir yabancılaşmışlıkla izleyen seyircilere bunları elinden geldiğince aktarabilmektir.

IV.

ÜLKEDEKİ DENİZ-AŞIRI (2): GÜNDELİK YAŞAM, KODLAR, YÖNTEMLER

*“La Haine est une Tristesse qu’accompagne
l’idée d’une cause extérieure.”*

Spinoza

1. “DENİZ-AŞIRI” BANLİYÖLER: KARTOGRAFİ, ULAŞIM, SOYUTLANMA

Daha önceki sayfalarda, 20. yüzyılda banliyölerin şehir planlamacılığında aldığı yer gösterilip bu mekânların şehrin dışsal bölgelerinde kuruldukları anlatılmıştı. Çalışmamızın özel olarak ele aldığı Paris metropolü bağlamında düşünülecek olursa, banliyölerin nasıl “yerleştirildiklerini” bu kısımda biraz daha ayrıntılı incelemek ve bu mekânların neden “deniz-aşırı” olduklarını çalışmanın bu aşamasında resmedilecek bir kartografiyle göstermek doğru olacaktır.

Herhangi bir analitik düzlem üzerindeki nesnelere, bedenlere, şehirler iki temel unsurla ele alınabilir: enlem ve boylam. Enlem ve boylamın birlikteliğiyle elde edilecek olan, bahsi edilen “şey”in uzaydaki yerinin, verilerin belirlendiği andaki kesinliğidir. Dolayısıyla bu enlem ve boylam, iki doğru biçiminde birbirini keserek, herhangi bir yaşayan organizmanın kapsadığı ve bulunduğu alanı bir harita üzerinde işaretler; kısaca, haritasını çıkarır.

Kartografinin işlevselliği, herhangi bir bedenin bu iki analitik düzlem unsuruyla haritasının çıkarılmasında ve bedenin, yani nefes alan, hareket eden,

hatırlayan, eyleyen, *potentia* sahibi olan, bunu da *affectus*²²⁷ (duygular) aracılığıyla gerçekleştiren öznenin minör durumunun analizinde ortaya çıkar. Bu minör durumun işaret ettiği olgu, öznenin yaşamsal çizgisinde anbean gerçekleşen dalgalanmalar ve bu dalgalanmaların işaret etmekte olduğu öznellik olgusudur; özne böylece birey hâline gelir (individualisation) ve bu da bireyin *haecceitas** olarak ifade edilen spesifik, özgün yönünü ortaya çıkarır.²²⁸ Dolayısıyla kartografi, Deleuze ve Guattari terminolojisi içerisinde, birincil olarak, Spinoza'dan aldıkları felsefi miras da düşünülecek olursa, insan-öznesinin konumlanmasıyla ilgilidir. Özne, duygulanımlar (*affectio*) ve bunların yarattığı “duygular” (*affectus*) aracılığıyla eyleme gücü (*potentia augetur*) için bir çaba (*conatus*) gösterir; bu çaba, tamamıyla öznenin ürettiği arzular aracılığıyla ortaya çıkar ve bütün bunların ardından fiiliyata geçer.²²⁹

Ancak beden bu süreçleri, yalnızca bildiğimiz anlamıyla *insan bedeni* için geçerli sayılmaz; bu insan bedenlerinin içinde yaşadıkları şehirler de, tıpkı insanın bir düzlem içinde bulunması gibi, belirli bir kapsayıcı düzlem içerisinde yer alırlar. Tam da bu yüzden, o düzlemin içerisinde kendilerine ait bir eyleme gücü için alan yaratırlar, bu eyleme gücünü açığa çıkaran *conatus*'a sahip olurlar ve en sonunda eylemde bulunurlar. Bir şehir, ya da bir tür şehir biçimindeki banliyö de şu durumda beden olarak düşünülmelidir. İçindeki binalar, evler, yaşam alanları, ulaşım araçları bu banliyö-bedeninin organlarıdır; hayat tarzları, kültürel kodlar, insanların tepki verme biçimleri ve toplumda tıpkı bir fabrika gibi işleyen banliyö içerisinde üretilen pratikler ise *affectus*larıdır. Banliyö, bu organları sayesinde tıpkı bir beden gibi hareket ederken, nefes alıp verirken, gündelik sindirim ve boşaltım işlevlerini yerine getirirken binalarını, ulaşım araçlarını, parklarını ve restoranlarını kullanır. Diğer

²²⁷ Spinoza felsefesinde önemli bir yeri olan bu kavram, filozofun kendi ifadesiyle “Bedenin (*Corporis*) yükselen veya azalan, birbirine yardım eden veya birbiriyle çatışan beden duygulanımlarını (*affectio*), Beden’in eyleme gücünü (*potentia augetur*) ve aynı zamanda bu duygulanımların fikirlerini (*idea*)” ifade etmektedir. Bkz: Spinoza; **Éthique**; III; Paris: Seuil; 1999; trad. Bernard Pautrat; s. 203.

* (Latince) *Haecceitas*, İskoç metafizikçi Duns Scotus (1266-1308) tarafından yaratılmış bir kavramdır. Kelime olarak *haec* (bu şey) kökünden türetilmiştir ve bireyin kendine özgü olduğunu ifade eden “bu-şeylik” (İngilizcesiyle “this thingness”) anlamını taşımaktadır. Uzunca bir süre unutulmuş olan kavram, Deleuze ve Guattari’yle tekrar hatırlanmıştır.

²²⁸ Gilles Deleuze, Félix Guattari; **A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia**; Vol. 2; New York: Continuum Books; 2004; tran. Brian Massumi, s. 287-9.

²²⁹ Spinoza kavramlarının ayrıntılı açıklamaları için, bkz. Gilles Deleuze; **Spinoza: Pratik Felsefe**; İstanbul: Norgunk; 2005; çev. Ulus Baker; s. 51-119.

yandan ise, duvarlarına çizilen graffitilerle, sokaklarında yapılan danslarla ve çalınan/söylenen rap parçalarıyla, konuşulan *Verlan* diliyle banliyönün *affectusuna* şahit olunur. Tıpkı bir fabrika gibi işleyen bu banliyö, Deleuze ve Guattari'nin yaptıkları makina tanımına uygun bir biçimde yapılandırılmıştır.²³⁰ Tam da bu sebeple, yani banliyö bir makina olduğu için, bütün bu bedensel hareketliliğe ve duygulanıma sahip olabilir. Aynı zamanda bir banliyö, bir metropolün de makinasıdır; banliyönün içindeki bir bina da banliyö makinasının makinasıdır. Her birinin kendine ait otonom bir işleyiş ve akışlar bütünü vardır ve bunlar bir diğer makinanın kilerle kesiştikleri anda etkileşime girerler.²³¹

Şu hâlde kartografisi çıkarılacak olan banliyö mekânı, bütün bu koordinatlarıyla, diğer bir deyişle *haecceitas*'ıyla herhangi bir şehirden, modern bir Avrupa kentinden veya bir Yahudi gettosundan ayrışarak kendi özgünlüğünü kurar; yaşayan ve üstünde yaşanan, hem *bağımsız* bir özne olarak bedene, hem de insan-öznelerinin deneyimledikleri öznelliklerin sahnesine dönüşür. Bu sebeple, banliyö-mekânlarının toprak (veya düzlem) üzerindeki yerlerini belirlemek, onların üretim faaliyetlerini anlamlandırmak için olmazsa olmaz bir koşuldur.

Fransa topraklarının, diğer bir deyişle *Hexagone*'un* tamamı 26 idari bölgeye ayrılmıştır. Fransa'nın kalbi konumunda olan başkent Paris ise, bu idari bölgelerden biri olan Île-de-France sınırları içerisinde bulunur. Île-de-France toplamda 8 departmandan oluşan bir yapılanmaya sahiptir: Essonne, Hauts-de-Seine, Paris, Seine-Saint-Denis, Seine-et-Marne, Val-de-Marne, Val-d'Oise, Yvelines. Bu 8 departmanın Paris dışında kalanları Île-de-France'ın çevresini, "dış cephesini" oluşturarak içeriye doğru genişler. Île-de-France'ın ortasında ise Paris departmanı ya da bizim bildiğimiz hâliyle Paris şehri bulunur. Şehir de kendi içerisinde toplam 20 tane *arrondissement* denilen çeyrek daireye ayrılmıştır. Bunlar numaralandırılmışlardır, özel isimleri yoktur ve her birinin kendine ait belediyesi

²³⁰ "Makina"nın üç tanımı için bkz. Gilles Deleuze, Félix Guattari; **Anti Oedipus: Capitalism and Schizophrenia**; Vol. 1; Minneapolis: University of Minnesota Press; 2003; tran. R.Hurley, M.Seem; H.R.Lane; s. 36-41.

²³¹ "Devamlılığın tersi bir durum olmaktan ziyade, bu aralar ve kesintiler aslında devamlılığı sağlar. (...) Çünkü her makina bir makinanın makinasıdır." A.e.; s. 36.

* (Fr.) Altı kenarı olan geometrik cisim, altıgen. Coğrafi şeklinin bu cisme benzemesinden dolayı Fransa da birçok yerde Hexagone olarak anılır.

bulunur. *Arrondissement*'lar Paris'in en ortasındaki noktadan *1. arrondissement*'la başlar, yuvarlaklar çizerek birbirlerini çevreler; böylelikle 20 *arrondissement* en sonunda tam bir daire oluşturarak Paris şehrini meydana getirir. Bu 20 *arrondissement*'in sonunda Paris şehrinin sonuna gelinir ve bizim banliyöler olarak bildiğimiz mekânların bulunduğu departmanlara ulaşılır.

Bu yüzden, bir metropol olarak Paris idari kademeler açısından hem bir yalıtılmışlık, hem de bir kuşatılmışlık durumunun merkezindedir. Çevresi sularla kaplı, erişimi kısıtlanmış ancak hiçbir zaman ortadan kaldırılmamış bir ada görünümündedir. Çevresindeki sular görünür değildir; ancak hissedilebilir ve bütün Île-de-France'ın her bir noktasındaki çeşitli yaşam deneyimleriyle farkına varılabilir hâledir. Gündelik, sosyal ve politik hayatın manzaralarında aşılması bir okyanus etkisi yaratan bu suların ardından banliyölere ulaşılabilir. Bu da bir ülkeden kalkıp başka bir “deniz-aşırı” ülkeye ulaşmak nevinde bir yolculuktur: Kolonyal gücün 19. yüzyılda kat etmek zorunda kaldığı mesafe, uzunluk birimi olmaktan çıkarak ilişkisel, toplumsal, idari ve politik bir mesafe biçimine dönüşür. Ancak 19. yüzyılın sağladığı bütün o “maddi güç” avantajı bu sefer işlevsellikte zorlanır; Paris'in en merkezi mahallesinden herhangi bir ZUS banliyösüne “ulaşmak”, tren, otomobil, otobüs gibi maddi araçların ötesinde bir araçsallığı gerekli kılar. “Maddi araçların ötesindeki araçsallık”ın kavranabilmesi içinse, en başta o maddi araçların “yetersizlikleri” görülmelidir.

İdari anlamda 8 departmana bölünmüş olan Île-de-France toplu taşıma planlaması açısından 6 bölgeye (zone) ayrılmıştır. Bu bölgelerin birincisi Paris departmanını kaplayan bir yuvarlak şekindedir. Hemen ardından Paris'i çevreleyen daha geniş bir halka gelir ve bu halkalar Île-de-France'ın tamamını kapsayacak şekilde toplamda 6'ya tamamlanır. Bölgeler arasındaki geçişlilik gidilecek yerin bulunduğu bölgeye göre farklı bir tarifeye ücretlendirilir. Örneğin Paris (Zone 1) içerisindeki ulaşımın fiyatlandırmasıyla, Paris'ten Zone 3 içerisinde kalan bir yere ulaşımın fiyatlandırması farklıdır. Gidilecek mesafe arttıkça fiyatlandırma da doğru orantılı olarak artar. Bu durum, aynı şekilde, aynı bölge içerisinde yer alıp, o bölgenin uç noktasındaki iki nokta arasındaki ulaşım için de geçerlidir. Sözgelimi

Zone 6'nın batısında yer alan bir istasyondan, yani Île-de-France'ın en batısından, yine aynı *zone* içinde yer alan ama doğuda kalan bir istasyona olan ulaşım, mesafenin büyüklüğünden dolayı en yüksek ücretlendirmeye tâbidir.

Île-de-France sınırları içerisinde toplu taşıma, otobüs, metro, tramvay, füniküler, tren ve hızlı tren gibi araçlarla gerçekleştirilmektedir. Bu araçların işletmecilik hakkının büyük çoğunluğu RATP (Régie Autonome des Transports Parisiens – Paris Özerk Taşımacılık İdaresi) isimli “endüstriyel ve ticari nitelikli kamu şirketi”nde (établissement public à caractère industriel et commercial) iken, Paris’e görece daha uzak banliyölere olan ulaşımı ise SNCF (Société Nationale des Chemins de Fer Français – Fransa Ulusal Demiryolları Şirketi) sağlamaktadır. Bunlardan RATP'nin ulaşımdaki etkinliği, Paris için, özellikle de metro ağının tamamına hâkim olmasından ve Paris ile “yakın banliyöler” arasındaki tren ulaşımını idare etmesinden dolayı, SNCF'ye göre daha yüksektir. RATP, Paris (Zone 1) içerisindeki toplam 16 metro hattını işletir; bunun yanında RER (Réseau Express Régional – Bölgesel Ekspres Şebekesi) denilen ve Paris ile diğer Île-de-France departmanlarını birbirine bağlayan toplamda 4 tren hattının bir kısmını kontrol etmektedir. Bunların dışında hem Zone 1 içerisinde, hem de diğer bölgeler içerisinde ve arasında sürekli işleyen bir otobüs ağı bulunur ve bu ağın da işletme hakkı RATP'ye aittir.

Zone 1 içerisindeki ulaşım yükü yoğunlukla metro şebekesinin üzerindedir. Nitekim bu metro ağı, dünyanın en büyük ağlarından birisi olup toplam 16 hatta sahiptir ve şehrin hemen her noktasına ulaşım sağlayarak toplu taşımacılığı kolaylaştırır. Bunun yanında, Gare du Nord, Châtelet-Les Halles, Nation gibi şehrin bir takım merkezi noktalarında, RER hatlarıyla birleşerek banliyölerle şehir arasında bir bağlantı kurarlar. Paris, yani Zone 1'in dışından RER trenleriyle şehre gelenler, bu bağlantı noktalarını kullanarak Paris içindeki metro ağına ulaşabilirler. Ücretlendirme açısından, bu bağlantı noktasını kullanarak “aktarma” yapanlar, Paris içerisindeki yolculuklarına, herhangi bir istasyonu terk edip dışarı çıkmadıkları sürece istedikleri kadar ve fazladan para ödemedi yapabilirler. Bunun dışında aynı aktarma durumu otobüsler için de geçerlidir. Paris içerisindeki otobüs hatlarıyla,

banliyölere giden otobüs hatları arasında bağlantı noktaları bulunmaktadır ve bu noktalarda aktarma ücretiyle birlikte, yine mesafenin ne olduğu göz önünde tutularak bir fiyat politikası izlenir.

Île-de-France sınırlarındaki ulaşımında iki tür biletin geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi Paris (Zone 1) içerisinde kullanılan bilet (le Ticket t+), diğeri ise Île-de-France'ın Zone 1 dışındaki bölgelerine ulaşımı sağlayan bilettir (Billet Île-de-France). Bunlardan birincisi, Paris içerisinde kalmak şartıyla bütün ulaşım araçları için geçerlidir ve 1,60 € tutarıyla en ucuz tarifeyle sahiptir. Bu tarifeden Billet Île-de-France için de, aynı *zone* içinde seyahat etmek kaydıyla (örneğin Zone 3 içerisindeki Nanterre-Préfecture'den Nanterre-Ville'e gitmek için) bahsedilebilir. Ancak bölgeler arasındaki mesafe arttıkça fiyat da artmaya başlar, bu durumda Zone 3'ten Paris'e gitmek 2,20 €'ya denk gelir. Fiyatlar yalnızca tek gidiş için geçerli olduğundan, gidiş-dönüşlerde masraflar ikiye katlanır.²³² Bunun yanı sıra, ulaşım ücretlerinin biraz daha aşağı çekilebilmesi için kartlı ulaşım uygulaması bulunmaktadır. Daha önceleri birkaç kart bu bağlamda yürürlükteyken, bugün yalnızca Passe Navigo isimli kart geçerlidir. Bu karta 5 € karşılığında sahip olunabilir ve çeşitli tarifelerden uygun olanı seçilerek karta ulaşım araçlarından faydalanabilmek için yükleme yapılır. Örneğin bir aylık sınırsız yolculuk yapmak isteyen bir kişi (yetişkin), eğer bunu Zone 1 ile Zone 4 arasındaki bölgede gerçekleştirmek istiyorsa 90,20 € ödemek durumundadır.²³³

Bu noktada toparlayacak olursak, ulaşım bağlamında iki durumun söz konusu olduğu görülecektir. Birincisi, Paris yani Zone 1 içerisindeki o büyük metro ve otobüs ağı, Paris sınırları dışıyla da bağlantılıdır; ancak bu bağlantılılık durumuna rağmen ulaşım ağı, Paris metrosunun şehri baştan aşağı sarmalamış şebekesinin getirdiği hizmetle karşılaştırılacak olursa, ulaşımında kapsanan alan açısından daha az işlev sahibi olduğu görülecektir. Yani bir “genişleyen alan” – “daralan ulaşım kapsamı” karşıtlığından söz etmek mümkündür. Geceleri ise ulaşım bu açıdan hepten büyük bir sorun hâline gelir. RER trenleri, gittiği banliyönün uzaklığına göre değişse de, geceleri belli bir saatten sonra hizmet vermez. Bu durumda Noctilien denilen

²³² Değişen tarifeleri görebilmek için, bkz: <http://www.ratp.info/orienter/cv/carterer.php>

²³³ Bu bilgilere şu adresten ulaşılabilir: <https://www.navigo.fr/pages/accueil.html>

gece otobüsleri kullanılır. Ancak bunların da bütün gece hizmet vermelerine karşın (yine varış noktasının şehre olan uzaklığına bağlı olarak değişkenlik gösteren) hizmet saatlerinin seyrek olması sebebiyle, bir gece Paris'te “mahsur kalan” banliyö genci, sabahın ilk RER'ini bekleyip banliyösüne gitmeyi daha mantıklı bulabilir.

İkincisiyse, bu karşıtlığın yanı sıra muhatap olunan masraf sorunudur ki, bu durumda daha az hizmete daha çok ücret ödendiği de ortaya çıkmaktadır. Paris, yapılmış çeşitli araştırmalara göre, dünyanın en pahalı şehirlerinden birisi konumundadır.²³⁴ Bu doğrultuda düşünülecek olursa ve daha önceki sayfalarda banliyölerin tercih edilme sebepleri hatırlanırsa, banliyöde yaşayan bir kimsenin “hareketliliğinde” çift taraflı bir kısıtlamanın, yani hem parasal açıdan, hem de imkânlar açısından bir kısıtlamanın ortada olduğu görülecektir. Gelir düzeyi düşük olan kitlelerin ucuz konutlarda yaşamak zorunda kalmaları sebebiyle tercih ettikleri banliyöler, bu ulaşım şartları altında fırsatların, kültürel ve ekonomik yaşamın, iyi eğitim veren birçok kurumun, vs. bulunduğu Paris'ten bu şekilde soyutlanmaya başlarlar; aralarındaki mesafe gitgide açılır ve bu mesafe böylece bir okyanus görüntüsüne dönüşür. Banliyöde yaşayan bir kimse, tüketim toplumunun muhatap-olmayanı, Paris'te vakit geçirmek, eğitim almak, sinemaya gitmek, çalışmak için en başta uzun bir yolu göze almak zorundadır; ardından bu yolu kat etmek için önemli sayılabilecek bir bütçe ayırmalıdır.

Paris'in Fransız kültürü açısından ne kadar önemli bir şehir olduğu ortadayken, özellikle komşu banliyölerde yaşayan bir “yabancı”nın, topraklarında yaşadığı ülkeye entegre olabilmesi için bu şehre, dolayısıyla banliyö-şehir arasındaki mesafenin mümkün olduğunca “kısa” olmasına nasıl ihtiyaç duyduğu açıktır. Bunun olmadığı noktada, banliyönün Paris'ten ve dolayısıyla bütün bir “Fransız kimliği”nden soyutlanması sonucu da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu iki mekân arasındaki mesafe, yalnızca uzunluk birimleriyle ifade edilebilecek bir mesafe olmaktan tam da bu sebeple çıkar, soyut bir uzaklığa dönüşür ve bu uzaklık

²³⁴ Örnek olarak, insan kaynakları alanında danışma ve araştırma hizmetleri veren Amerikan şirketi Mercer'in 2008 yılında yapmış olduğu “Mercer's 2008 Cost of Living Survey”in sonuçlarına göre, Paris dünyanın en pahalı 12. şehri durumundadır. <http://www.mercer.com/costofliving>

göçmenin *Galyalı*'yla, Fransız devletiyle, Fransız kültürüyle arasındaki mesafenin anlamını kazanır.

2. KÜLTÜREL KODLAR: *VERLAN*, HİP-HOP, SOKAK SANATI

Bu mesafenin inşa olma sürecindeki belirleyici etkenlerden birisi en başta “dil” mefhumudur. Gündelik yaşamın içerisine girmiş ve bütün bir “ulus”a göre daha küçük olan cemaatlerin ortaklaştığı bir iletişimsel platformu oluşturan argo kullanımı bu anlamda küçük gruplar arasındaki yakınlığı ve birlikteliği kuvvetlendirirken, bu sosyal grupların toplumun geri kalanıyla arasına da ister istemez bir mesafe koymuş olur.²³⁵ Ancak, her dilde rastlanabilecek olan bu argo olgusu, genelde okul çağındaki çocuklar, ergenler, vs. tarafından kullanıldığı için²³⁶ ve toplum içerisindeki hemen her birey bu sosyal ağın içerisinden geldiği için, zamanla birlikte dönüşen argo kullanımlarına rağmen bu dil büyük ölçüde “anlaşıldır” ve “gizli” bir dil değildir.

Fransa-Paris özeline dönecek olursak, bir “doğuştan Fransız” ile bir yabancı, özellikle de bir Mağrip veya Afrika asıllı bir göçmenin arasındaki iletişimi sorunsallaştıran nokta dilin kullanımıyla ilgili pratiklerde ortaya çıkmaktadır. Ancak bu sorunsallaşma durumu toplumun hemen her kesiminin aşına olduğu “bilindik” argo temelli değildir. Entegre olamamış bütün bu kitleler, hâli hazırda zaten büyük ölçüde banliyölere hapsedilmişken, bu mekânlarda kendi dillerini de yaratmaya bu şekilde başlarlar. Bu hem kendi “cemaatlerinin” özerkliğinin bir göstergesidir, hem de Fransız toprakları üzerinde hâkim olan kültürel yapıya karşı geliştirilen bir tepki ve direniş mekanizması, bir alt-kültür biçimidir.

Banliyölerin yarattığı bu dil *Verlan* olarak bilinir. Bu dilde kelimeler hecelere ayrılır, kelime en sondaki heceyle okunmaya başlanır ve baştaki heceyle devam eder. *Verlan* terimi ise Fransızca “tersine” anlamını taşıyan “l’envers” kelimesinden yaratılmıştır:

²³⁵ Luc Basier, Christian Bachmann; “Le Verlan: Argot d’École ou Langue des Keums?”; **Mots**; 1984; Vol. 8; No.1; s. 173.

²³⁶ A.g.m.; s. 171.

L'envers > L'-en-vers > Vers-l'-en > Verlan

Bu metotla pek çok kelimenin *Verlan* hâli elde edilerek bir dil oluşturulur ve bu dil, metodun uygulanışına aşına olmayanlar tarafından tamamen yabancı bir dildir. Bir takım çok bilinen ve “meşhur olmuş” örnekler [Arabe (Arap) > Beur; mec (adam) > keum; femme (kadın) > meuf gibi] dışında, bu dilin gündelik hayattaki akıcı diyaloglar içerisinde takip edilmesi, bu alt-kültüre yabancı olanlar tarafından çok zordur. Dolayısıyla Fransız-olanın yaşama alanıyla yabancı-olanın yaşama alanı (banliyö) arasındaki o soyut mesafenin cisimleşmesinde dil ve dilsel performanslar önemli etkenlerdir. Ancak buradaki önemli bir noktanın altı çizilmelidir: Verlan yalnızca dilin bir çeşit tahribatı olarak tanımlanamaz, buna indirgenemez. Bu tahribatın gerçekleştirilmesinin yanı sıra, Verlan aynı zamanda bir kültür, bir “literatür” de oluşturur. Bu dili daha iyi konuşanlar, banliyölerde ortaya çıkmış olan cemaatlerde daha iyi bir statü sahibi olur; onu iyi konuşamayanlar ise cemaatin dilinden mahrum olduğu için ister istemez arka plana itilir.²³⁷

Basier ve Bachmann, Verlan'ın ilk planda dilsel bir oyun olduğunu söylüyorlar ve bu tür dilsel oyunlara daha eski tarihlerde de (örneğin 19. yüzyılda) rastlanabileceğini belirtiyorlar. Ancak bu oyunlar gündelik hayat dilinin içinde çok çabuk, neredeyse “mekanik” bir biçimde kullanıldığı için, gitgide bir özerk alan kazanmışlar ve dilin kullanımında çok önemli bir niteliğe, “şifreleme” özelliğine sahip olmuşlardır.²³⁸ Bu şifreleme işlemi öyle bir özerk alan yaratır ki, örneğin bir TV dizisinde veya bir filmde konuşmalar esnasında Verlan ifadeler geçince, bu konuşmalara altyazı uygulaması yapılır.²³⁹ Şifreleme işlemi kimi zaman yalnızca Fransızcayla da sınırlandırılmaz, sözgelimi Arapça kelimeler de Verlanlaştırılır ve hatta Verlan kelimelerin kendileri de aynı işleme tâbi tutulur (örneğin femme > meuf > feum).

Dolayısıyla, 19. yüzyıl kolonyalistinin varisi olan iktidar aygıtı, bugünün kendi ülkesinde kurulmuş deniz-aşırısına gittiğinde, tıpkı kolonyalizm döneminde karşılaştığı gibi bir “iletişimsizlik” durumuna muhatap olur. Ancak bu kez önemli bir

²³⁷ David Lepoutre; *Cœur de Banlieue: Codes, Rites et Langages*; Paris: Odile Jacob; 2001; s. 154.

²³⁸ Luc Basier, Christian Bachmann; a.g.m.; s. 172-4.

²³⁹ David Lepoutre; a.g.e.; s. 156.

ayrım noktası söz konusudur: sömürge yerlisinin dili kendisine ait otantik bir dildir; Verlan ise otantik bir dil olmaktan ziyade, bozulmuş, yapısöküme uğratılmış, dilsel oyunlarla ve şifrelemelerle açıkça tahrip edilmiş bir dildir. Dilin Fransızlardan çok göçmenler tarafından konuşuluyor oluşu, bu tahribatın daha çok direniş, kolektiflik ve meydan okuma ekseninde gerçekleştirilen bir pratik biçiminde değerlendirilmesi gerektiğini de ortaya koyar. Bunu daha da kritik hâle getiren olgu, elbette, söz konusu iletişimsizliğin, kolonyalistin kendi ülkesinde zuhur etmiş olmasıdır. Artık parçalılık ve kutuplaşma deniz-aşırı ülkenin içerisinde yaşanan bir durum olmaktan çıkmıştır; deniz-aşırının ötekiliklerinden sakınılan ve yalıtılan asli ülke bütün bu parçalanmışlıkların ve bölünmüşlüklerin toprağı olmuştur. Ülkenin “içerisinde” bir deniz-aşırının doğmuş olmasının sebeplerinden biri de budur.

Bir makina yapısı şeklinde değerlendirdiğimiz banliyönün ve banliyölerde yaşayan insanların duygulanımlarını (affectio) ifadelendirme yöntemi olarak başvuru dilin Verlan olması bu anlamda önemli bir göstergedir.²⁴⁰ Nitekim banliyö alt-kültürünün üretiminde Verlan pratikleri, tam da yoğun duyguların (affectus), cinsellikten nefrete kadar geniş bir skalada kodlandığı ve şifrelendiği bir dil olarak düşünüldüğünde, bu ülke içindeki deniz-aşırının özgünlüğünün nedenlerinden biri de ortaya çıkmaktadır. Bu dil, duyguların ifade edilmesi için başka bir dil bozulup tahrip edilerek yaratılır; böylece hem hâkim kodlardan ayrışma belirginleştirilmiş olur, hem de cemaat kendisini özgünlük temelinde kurmuş olur. Dilin ve cemaatin “kurulmasından” sonra, bu dilin uygulamada içine dâhil olduğu biçimler gelmektedir. Çeşitli formlarda farklılık, özgünlük ifade edilmelidir; bu yalnızca dilsel bir mesele değil, aynı zamanda biçimsel bir meseledir. Bu noktada karşımıza karakteristik bir örnek olarak hip-hop kültürü çıkar.

Hip-hop Amerika Birleşik Devletleri’nin zenci gettolarında doğan ve müziğin de ötesinde bir takım bileşenleriyle birlikte oluşan bir alt-kültürdür.²⁴¹ Bu alt-kültürün bileşenleri genelde rap müziğinden, break dance adı verilen dans türünden, graffiti ve yazılama tekniklerinden ve kendine has bir giyim-kuşam tarzından

²⁴⁰ Luc Basier, Christian Bachmann; a.g.m.; s. 179-80.

²⁴¹ Afro-Amerikan olarak tanımlanan bu alt-kültürün kökleri Afrika’ya, Haiti’ye veya Kuzey Amerika’daki plantasyonlara kadar dayanır. Christian Béthune; **Le Rap: Une Esthétique Hors la Loi**; Paris: Éditions Autrement; 2003; s. 18-9.

oluşmaktadır. Bütün bu bileşenlerle birlikte anılan alt-kültür formuna hip-hop denmektedir ve bu alt-kültür, ABD’de doğduktan sonra Avrupa’ya, Avrupa’da en çok benimsenen ülke olan Fransa’ya 1980’lerle birlikte girmiştir.²⁴²

Müzikal açıdan bakıldığında, rap’in işlediği temalarda önemli bir çeşitlilik görülmekle birlikte, ilk icracıların, yani bu tarzı yaratan gruplar veya müzisyenlerin özel bir politik vurgusunun olduğu görülmektedir. 1970’lerde Amerika’daki siyah hakları mücadelesinin hız kazandığı bir politik ortam sırasında doğan rap, doğal olarak siyah mücadelesinin de bir tür sözcülüğünü yapmak durumundaydı. Bu açıdan tarz, Gil Scott-Heron veya The Last Poet gibi müzisyen ve grupların öncülüğüyle siyah mücadelesinin içerisinde önemli bir konum elde etmişti. Daha sonraları tarzın zirve noktalarına ulaştığı Public Enemy, Run D.M.C., Cypress Hill, 2Pac gibi sanatçıların başarılarıyla ve etkileriyle müzik Amerika sınırlarından Avrupa’ya yayılmaya başlar.

Fransa sınırları içerisinde bu akımın ilk etkisi radyolar aracılığıyla gerçekleşir.²⁴³ Ardından Fransa’daki siyah nüfusun Afro-Amerikalılara olan kültürel yakınlığıyla da bağlantılı olarak müzik, hem hip-hop kültürünü de beraberinde getirerek, hem de rap’in esasen taşıdığı muhalif-politik söylemi de sahiplenerek Fransa orijinli rap gruplarının oluşmasını sağlar. Bunların arasında büyük başarı yakalayan NTM, IAM, MC Solaar, DJ Cutkiller, Keny Arkana gibi sanatçılar Fransa’daki rap/hip-hop hareketinin en önemli isimleri olurlar ve bu müzik hareketinin ve alt-kültürün Fransa çapında yaygınlaşmasını sağlarlar. Tarzı benimseyenlerin genellikle alt-orta sınıf mensubu gençler olması ve etnik köken açısından başta Siyahlar ve Mağripliler olmak üzere Fransız-olmayan kitlelerce sahiplenilmesi gerçeği düşünüldüğünde, rap’in, bu kitlelerin yaşam alanları olan banliyölerde hâkim konumda olması durumuyla karşı karşıyayızdır. Yine de bir “klişe”ye saplanarak bütün banliyölerin ve orada yaşayan nüfusun bu müzikle özdeşleştirilmesi aşırılık olacaktır, zira kendini hip-hop kültürüyle ifade etmeyen banliyölü gençler de bulunmaktadır.²⁴⁴ Ancak Seine-Saint-Denis departmanının en

²⁴² David Lepoutre; a.g.e.; s. 404.

²⁴³ Christian Béthune; a.g.e.; s. 207-8.

²⁴⁴ David Lepoutre; a.g.e.; s. 403.

ünlü ve “sorunlu” yerleşim bölgelerinden biri olan La Courneuve’ün Fransızca rap açısından önemli bir ağırlığının olması, banliyölerle bu alt-kültür arasındaki ilişkiyi bir kez daha göstermektedir. Nitekim La Courneuve’de yapmış olduğu antropolojik araştırması “Cœur de Banlieue” (Banliyönün Kalbi) ile önemli bir referans kaynağı olan David Lepoutre da bu durumu belirtir.²⁴⁵

Sözlerindeki çeşitlilik politik söylemlerden gündelik yaşamda olan-bitenlere kadar geniş bir yelpazede görülse de, rap parçalarında ortak bir özellik olarak dikkat çeken unsur *kavgacı* (agonistique) bir üslubun varlığıdır. Béthune’ü izleyecek olursak, Antik Yunan’da bu terimin güreş, boks, pankreas gibi “savaş sanatlarıyla” ilgili sporları nitelediğini görürüz. Buradan hareketle yazar rap’in de “çatışmayı tiyatrolaştırdığını, rekabeti ve poetikasının önemli bir parçası olan ritüelleşmiş hakaretleri sahneye koyduğunu” belirterek, bu müzik tarzının içerisinde yer alan temaların “agresif” oluşunun altını çizer.²⁴⁶

Burada önemli olan noktalardan birisi, agresifliğin nedenselliklerine ulaşma zorunluluğu, dolayısıyla da nedenselliklerin üretildikleri mekânlara dönme gerekliliğidir. Banliyölerin ve banliyö sakinlerinin cenahında gerçekleşen *affectioların* ve ortaya çıkan *affectusların* agresif nitelikleri haiz olması, şiddet, kavga, savaş, aşağılama, küfür gibi temaların ve öğelerin yapılan müziğin içine dâhil edilen sözlerde sıklıkla yer bulmasına neden olur. Çünkü bütün bu temalar daha en başından itibaren kolonyal gücün koloni ülkesindeki işgal, kontrol ve yönetim süreçlerinde kullanılmış disiplin araçlarıdır. Banliyöler, koloni ülkesinin bir geri-dönüşü bağlamında ele alındığında, bu araçların bir tür “karşı-ateş” olarak kullanılıyor olması bu yüzden asla şaşırtıcı olmamalıdır. Spinoza “nefret”i tanımlarken onun bir çeşit “mutsuzluk” olduğunu ve bunun “dışsal bir sebebin ideasına” eşlik ettiğini söyler.²⁴⁷ Konumuz açısından bakılacak olursa, bu “dışsal sebebin ideası” kolonyal gücün bütün baskı ve iktidar araçlarının kullanımıyla ilgili olguları işaret etmektedir; banliyö-makinası ve onun içinde yaşayan özneler, bu bağlamda, sözsel olarak “duygulanımlarını” yansıtmaya başvurur ve bunu da

²⁴⁵ A.e.; s. 406.

²⁴⁶ Christian Béthune; a.g.e.; s. 93.

²⁴⁷ Spinoza; **Éthique**; III; Définitions des Affects VII.

müzikal formların içerisine yedirir. Alt-kültürlerini bu şekilde yaratarak Fransa toprakları içerisinde hâkim/hegemonik kültürel yapılara karşı bir direniş mekanizması oluştururlar.

Rap şarkılarına nüfuz etmiş bu agresif tutumu iki boyutta incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi, agresifliğin doğrudan bir politik söyleme aktarıldığı durumdur; diğeri ise agresifliğin gündelik hayata ilişkin konuların içerisine sinmiş hâlidir. Birincisinde durum aslında açıktır; mevcut siyasi yapılara karşı geliştirilen, kimi zaman oldukça “marjinal” olabilen muhalif bir politika, hâkim söylem odaklarına karşı geliştirilmiş bir “karşı-söylem”in varlığı söz konusudur. Bunun en iyi örneklerinden birini yakın zamanda adından oldukça söz ettirmiş, Arjantinli bir göçmen ailesinden gelen kadın rap şarkıcısı Keny Arkana’da bulmak mümkündür. Hem sözleriyle, hem de videosuyla oldukça “heyecan verici” bir parça olan “La Rage du Peuple” (Halkın Öfkesi), doğrudan doğruya günümüz neo-liberalizmini hedef alan, militan-aktivist, alternatif-küreselleşmeci, anarşist veya anarşizan bir söyleme sahiptir. Parçanın sonundaki “outro” kısmında sanatçı muhataplarına şöyle seslenir:

“Anti-capitalistes, alter-mondialistes, ou toi qui cherche la vérité sur ce monde! La résistance de demain (...in cha Allah...) à la veille d’une révolution. Mondiale et sprituelle. La rage du peuple, la rabbia del pueblo, parce qu’on a la rage, celle qui fera trembler tes normes (...parce qu’on a la rage...)”²⁴⁸

Bu türden bir söylem, hem rap müziğinde, hem de genel olarak diğeri müzik janrlarında oldukça alışıldıktır. Modern müzik tarihinde, sözgelimi rap için Public Enemy veya rock için Rage Against The Machine gibi gruplarda ve daha nicelerinde politik söylem oldukça marjinal, devrimci, anti-kapitalist, vs. öğeler taşımış olduğu için Fransız rap/hip-hop hareketi içerisinde sayılabilecek grupların, sanatçıların politik söylemlerinin “uçlarda” olması yadırganacak bir durum değildir. Dolayısıyla Keny Arkana veya onun gibi politik bir kimliğe sahip diğeri Fransız rapçilerinin

²⁴⁸ “Anti-kapitalistler, alternatif-küreselleşmeciler veya bu dünyada hakikati arayan sen! Bir devrimin arifesinde yarınların direnişi (...İnşallah...). Dünyevi ve manevi. Halkın öfkesi, halkın öfkesi (İspanyolca), Çünkü öfke doluyuz, normlarımızı titretecek olan (...çünkü öfke doluyuz...)” Bu şarkının mottosuyla Keny Arkana ve çevresindekilerin “La Rage du Peuple” isimli bir de inisiyatifleri bulunmaktadır. <http://laragedupeuple.org/>

varlığı, banliyölerde üretilen “politika”nın niteliği hakkında çok da fazla fikir vermeyecektir. Çünkü bu müzikal üretimlerin alt-metninde açığa çıkarılmayı bekleyen “saklı” ve “mahrem” temalar yoktur; politik söylem de hâlihazırda var olan güncel anti-kapitalist, enternasyonal sol söylemle oldukça paralel olduğu için, bütün bunları banliyölerden yükselen bir politik iradeyle ilişkilendirmek bir aşırı-yoruma kaynaklık edecektir. Kısacası, ne kadar muhalif olursa olsun, bu türden bir politik söyleme bakarak, o söylemi herhangi bir toplulukla ilişkilendirmek zorlama bir yorumdur; önemli olan söylemin ne derecede toplumsallaşmış olduğudur.

Agresifliğin ikinci boyutunda ise, bu *affectioların* gündelik hayatla ilgili meselelerin içerisine girmişlikleriyle karşılaşırız. Burada agresif tonlar doğrudan politik bir söylemle ifade edilerek aktarılmazlar; işlenmemiş, ham bir hâlde, gündelik hayatın yapılarının içerisinde kendilerine yer bulurlar. Duygusal, ailevi, sosyal, vs. çeşitli yönleriyle ilişkiler içerisinde edinilen bir gündelik yaşam pratiğinde dile getirilen bir tondur bu. Tepkilerin ifşa edildiği sözler, örneğin, herhangi bir şeye (bu polise de olabilir, bir burjuva tipolojisine de olabilir) edilen küfür olarak karşımıza çıkabilir. Ya da yaşamsal bir konu hakkında edilmiş oldukça karamsar sözler de gündelik yaşama dair takınılan tavrın şiddetli bir ifadesi olabilir. Çünkü şiddet doğrudan doğruya kavgayla, dövüşmekle, savaşla veya aşağılamalarla ilgili değildir. Mesela Oxmo Puccino’nun “Mourir Mille Fois” (Bin Defa Ölmek) isimli şarkısında geçen sözler, bu karamsarlığın oldukça açık ve doğrudan “gösterildiği” bir parçadır ve iyi bir örnek olabilir:

**“J’ai peur de la mort, je le sais,
Je l’ai vue épeler mon nom, appeler des amis
Jamais, je les ai revus,
J’ai peur qu’sans moi
La vie suive on cours (...)”²⁴⁹**

²⁴⁹ “Ölümden korkuyorum, biliyorum, / Adımı hecelerken gördüm onu, arkadaşlarımı çağırırken, / Onları bir daha asla görmedim, / Korkuyorum, bensizken / Hayat koşar adım devam edecek diye (...)” Bu şarkıyı Béthune de kitabında zikretmiştir. Christian Béthune; a.g.e.; s. 220.

Örnek olarak yer verilen bu sözleri, onları yazan öznenin yaşam ve ölüm ikiliğinde takındığı, sahip olunan bir duygulanım (*affectio*) olarak görmek gerektiği ortadadır. *Affectio* açık bir biçimde dile getirilmiş ve öznenin sahip olduğu duygular (*affectus*) şiddetli bir biçimde ortaya konulmuştur. Ancak bu noktada sorulması gereken soru şudur: Özne kimdir? Daha açık sorulacak olursa, sahip olduğu bu karamsar duygulanımlarını şarkı sözü biçiminde ifade ederek müzikal performans icra eden “rapçi” kimdir? Bu noktada Alain Milon’un belirtmiş olduğu, “çaptan-düşme” olarak çevirebileceğimiz *relégation* olgusuna göz atmak yararlı olacaktır. Milon’a göre, rap müziğinde ve genel olarak hip-hop kültüründe çaptan-düşme olarak tanımlanabilecek bir olgu söz konusudur. Bu olguyu yaşayan özne, bir başka ifadeyle “çaptan-düşmüş-olan” (*relégué*), belirli bir toplumdaki “afroz edilmiş olandan veya sürgün edilmiş olandan farklı olarak, haklarından faydalanabilmeden yoksun bir biçimde bulunduğu topraklarda yaşama imkânına sahip”tir.²⁵⁰ Çaptan-düşmüş özne olarak nitelenen bu rapçi, tam da genel-geçer toplumsal algılamada göçmen-işçi olarak gösterilen, bizim tüketim toplumunun muhatap-olmayanı diye tespit ettiğimiz öznedir. Tarihsel süreç içerisinde kendine yaşama alanı olarak tesis edilen şu deniz-aşırı banliyölere sıkışıp kalmıştır, kökleri Fransa’ya ait değildir ama yine de bu topraklarda doğmuş ve büyümüştür. Dolayısıyla bu öznenin hip-hop yoluyla gösterdiği bütün sözselsel ve görsel performansları, bu çaptan-düşmüşlüğün etkisiyle belirlenir ve dinleyicisini de buna göre belirler. Bunun bir adım ilerisinde, kullandığı kelimeler ve kurduğu cümleler karşısında dinleyici, eğer bunlara aşına değilse, o da çaptan düşme olgusuna maruz kalır.²⁵¹

Biraz da hip-hop kültürünün bu özgün karakterinden kaynaklı olarak, banliyöde yaşamakta olan birisinin “sözlerinin” bağlamı bu minvalde ele alınmalıdır. Şarkıcının ettiği kelam, zaten çoktan açılmış bir toplumsal yarığın içinden doğmuştur ve bu kelam dolayısıyla yarığın kapatılabilmesi, hatta o yarıktan doğan *affectionun* anlamlandırılabilmesi, hâkim kültürel söylem açısından, kurumlar ve mevcut iktidar yapıları açısından imkânsız hâle gelir. Üstelik bu imkânsızlığa ek olarak bir de

²⁵⁰ Alain Milon; “La Figure de la Relégation dans la Musique Rap”; *in.* (ed.) Anne Laffanour; **Territoires de Musiques et Cultures Urbaines: Rock, Rap, Techno... L’Émergence de la Création Musicale à l’Heure de la Mondialisation**; Paris: L’Harmattan; 2003; s. 99.

²⁵¹ A.g.m.; s.101.

“meydan okuma” durumuyla karşılaşırız. İki kültür arasındaki o büyük yarık, ortak payda olan müzikte ilk defa birbirlerine yaklaşma şansına sahip olurlar; ancak bu yaklaşma alt-kültürün, hegemonik olanın klasiklerine, diğer bir deyişle hegemonik kültürün ta kendisine yapılmış doğrudan bir meydan okumadır. 20. yüzyılın o klasikleşmiş ve modern Fransız kültürünün simgeleri hâline gelmiş *chansonlar* (şarkı) rapçilerin kişisel performanslarında yer bulurlar. Kimi zaman tema olarak bir rap parçasında bu *chansonlar* hedef alınır,²⁵² kimi zamansa aralarından bazıları çeşitli kayıt teçhizatlarıyla “mikslenirler”. Böylece bağlamından tamamen kopartılarak, yeni doğmuş bir kültürün alt-metin araçlarına dönüştürülür. Dünyanın modern Fransız kültürüne ilgisini çeken “büyük” şarkıcılar bu meydan okumanın nesnesi olurlar: Jacques Brel, Serge Gainsbourg, Léo Ferré, Édith Piaf...

Son zamanların başarılı DJ’lerinden biri olan Cutkiller’in bir performansı bu açıdan güzel bir örnektir. Cutkiller’in yaptığı şey, en ünlü Fransız rap gruplarından biri olan Suprême NTM’in “Nique la Police” (Polisi ...) parçasıyla, Édith Piaf’ın o çok bilindik “Je ne regrette rien” (Hiç pişman değilim) şarkısını bir araya getirerek miklemek ve bunun üstüne kendi DJ performanslarını (scratching* gibi) katmak olur. Böylece Piaf’ın “romantik” şarkısı bağlamından tamamen kopartılarak, kelimenin tam anlamıyla “yersiz-yurtsuzlaştırılarak”, NTM’in polis ve düzen karşıtı provokatif parçasıyla buluşur. Polise karşı gösterilen nefretten “hiç pişman olunmadığının” mesajı iletilir bu yolla. Düzenin kendi kültürünün en meşhur eserlerinden birisi bir karşı-silah olarak düzene ve düzeni simgeleyen polise geri döner ve bu hegemonik kültürün “temsilcilerinden biri”, “Nique la Police” adı altında, doğrudan polisi küfür yoluyla aşağılayan bir alt-kültür üretiminin aracı hâline dönüştürülür.²⁵³

²⁵² Christian Béthune; a.g.e.; s. 229-33.

* *Turntable* (birden fazla, genelde iki plağı aynı anda çalmaya yarayan alet) üzerinde dönmekte olan bir plağın DJ tarafından parmaklarla tutulup, dönüş yönünün aksi istikametine doğru küçük dokunuşlarla çevrilerek bozuk bir ses çıkarılmasını sağlayan teknik.

²⁵³ Bu performansı Kassovitz’in “La Haine” isimli filminde izlemek mümkündür. Filmdeki sekans şöyle gelişir: Banliyö sitelerinden birinde, bir dairedeyizdir. Ardına kadar açılmış camların önünde bir müzik tesisatı ve bir DJ durmaktadır. Kamera önce, Amerikalı efsanevi rap grubu Cypress Hill’in tişörtünü giymiş olan DJ Cutkiller’ı arkadan çekmeye başlar. Sonra DJ bütün yeteneklerini sergileyerek bir “intro” (giriş) performansı sergiler. Ardından Suprême NTM’in polis karşıtı parçasını çalmaya başlar. En sonunda “nakarat” kısmına Piaf’ın şarkısı mikslenir. Bütün bunlar olurken camlar

Bu sözsel ve müzikal performanslara ek olarak, hip-hop kültürünü tamamlayan diğer performanslardan, yani görsel öğelerden bahsetmek gereklidir. Bu görsel öğeleri iki temel formda incelemek mümkündür: dans ve yazılama. Hip-hop kültürünün en bilindik ve “ilginç” formlarından birisi, rap müziğinin temel ritim ve melodik yapılarına oldukça uyumlu bir şekilde geliştirilen ve zor bir dans biçimi olarak bilinen “break-dance”tır. Bu dans, rap daha doğmamışken, DJ’lerin gece kulüplerindeki elektronik müzik performansları esnasında, dans pistinde *b-boy* veya *fly-girl*’lerin** sırayla tek kişilik gösterilerini sergilemeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda çeşitli taşınabilir teypler vasıtasıyla sokaklarda çalınan parçalara yine sokaklarda eşlik edilen bir dans olarak da bilinir. Bu yüzden de, gayet otantik bir “sokak kültürü” olarak zuhur etmiş olduğu söylenebilir. Bu dansın orijininde yatan temel mantık, iki karşı grup arasında bir tür “yarışma” yapmak, bunu da daha zor ve atletik figürleri sergileyebilme becerisi üzerinden değerlendirmektir.²⁵⁴ Zira dans, tamamen müzikal yapı ile atletik becerilere dayalı figürlerin birbirine uyumlulaştırılmasıyla gerçekleştirilir. Bedenin en zor şekilleri alabilme esnekliği, sergilenen güç, figürler arası geçişlerdeki hızlılık ve denge, müzikle sağlanan uyum ve bütün bunlarla birlikte ortaya konan bir şov, bir sokak kültürüdür söz konusu olan. Dolayısıyla bütün bunların en iyi performansla gerçekleştirilmesi üzerinden, kişiler ve gruplar arasında bir yarışma ortamı kurulmuş olur. Bu yarışmalarda kazanılan başarılar, “sokakta”, yani Amerikan gettosunda veya Fransız banliyösünde bir şan-şöhret vesilesidir, bir onur kazanma yoludur. Aynı zamanda erkek performansçılar açısından kadınları etkileme ve statü kazanma biçimidir.²⁵⁵ Bütün bu özellikleriyle daha sonraları rap parçalarıyla birlikte performe edilmeye başlanan break dance, bu andan itibaren hip-hop kültürünün bir parçası olur. Gerçekten de, hip-hop kültürünün temel kodlarıyla oldukça örtüşen bir mantığa

açık olduğu için bütün ses dışarı yayılmakta, sitenin bütün gençleri müziği dinlemektedir. Sekansın devamındaki ikinci kesmede, helikopterden çekim yapan kamera, bütün bir sitenin üzerinde dolaşarak, arka planda hâlâ sürmekte olan müzikle birlikte izleyiciye geniş bir panorama sunar.

** B-boy, Fly-girl: Break-dance’ı icra eden ve amatör olan dansçılar. B-boy’daki “b” kısaltması “black” (siyah), “bad” (kötü), “boogie” gibi kelimelerin kısaltması olarak anlaşılabilir.

²⁵⁴ David Lepoutre; a.g.e.; s. 415.

²⁵⁵ A. Giudicelli’nin “La Caillera” isimli kitabında, “sokak kültürü”nden gelmiş iki kişinin ifadelerinden kolayca anlaşılabilir bir durumdur bu. Bkz. Anne Giudicelli; **La Caillera**; Paris: Jacques Bertoin; 1991; s. 60-1. Aktaran: David Lepoutre; a.g.e.; s. 415.

sahip olmasından dolayı, bu dans biçimi hip-hop denince akla ilk gelen motiflerden biridir.

Hip-hop kültürünün tamamlayıcı görsel unsurlarından bir diğeri ise yazılamalardır. Daha çok graffiti olarak bilinen bu yazılamalara, şehrin sadece banliyölerinde değil hemen her köşesinde rastlanılır. Her ne kadar duvar yazıları geleneği, çok eski tarihlere, hatta insanlığın ilk yazılarını ve şekillerini yaptığı ilkel çağlara kadar dayandırılrsa da, modernlikle birlikte çok daha farklı bir anlam kazandığı aşikârdır. Bu anlama da asıl olarak hip-hop kültürüyle birlikte sahip olmuştur. Sprey bovalarıyla duvarlara yazılan ve “graffiti tag” adı verilen bu yazılar, yazıyı yazan kişinin kendi stiliyle birleşerek kimliksel bir imza hüviyeti de taşır.²⁵⁶ Dolayısıyla graffiti sanatının çok farklı stilleri bünyesinde barındırmasından söz edilmelidir. Bunun yanı sıra, bu sanatın hip-hop kültürü içerisindeki anlamsal konumlanması, yazılamalar yoluyla gerçekleştirilen performansla birlikte kişiler ve gruplar arasındaki rekabetin bir alanı olmasıyla ifadelendirilebilir. Üstelik bu yalnızca “içerideki”, ya da diğeri bir deyişle banliyölerde yaşayan gençlerin, grupların kendileri arasındaki rekabet durumunu belirtmez, aynı zamanda onların iktidar kurumlarıyla aralarındaki “gerilimi” de ortaya çıkarır.²⁵⁷ Bir kamu kuruluşunun binasına veya bir metro vagonunun duvarına yazılan graffiti, bu meydan okuma olgusunun dışavurumlarından bir diğeri. Bugün, örneğin Paris’te, banliyölerde olduğu kadar şehrin içinde de bu yazılarla karşılaşırız; duvarlarda çeşitli tarzda renkli graffitiler bulunur, trenle veya metroyla tünellerden geçerken yine duvarlarda bunlardan görürüz. Kimi zaman kişinin aklına ulaşılması bu kadar imkânsız olan yerlere nasıl girildiği ve bu yazıların nasıl yazıldığı sorusu düşer. Ancak bu kültürün motivasyon kaynaklarından birisi tam da bu güçlüklerdir ve bu güçlüklerle rağmen yaratılan yazılamalar graffitiyi yapanın becerisini gösterir²⁵⁸ ve ona tıpkı break dance veya rap’te olduğu gibi sosyal bir statü kazandırır.

Burada bahsedilen bütün bu soyutlanmışlıklar ve kültürel kodlar banliyölerde yaşayan toplulukların birbirleriyle olan gündelik ilişkilerinin belirleyicilerinden

²⁵⁶ A.e.; s. 419.

²⁵⁷ A.e.; s. 420-1.

²⁵⁸ A.e.; s. 419.

olduğu kadar, çevrelerini saran iktidar kurumlarıyla ve hâkim kültürel formlarla olan çatışmalarının da araçlarıdır. Her biri gündelik yaşamın içerisinde çıkar, en basit gündelik sıkıntıların ve bunların yarattığı hissiyatların doğrudan sonuçlarıdır ve belirli bir düzlemde üretilirler. Bu açıdan da, örneğin hip-hop kültürü Afro-Amerikan kaynaklı olsa da, Fransa özelinde kendi özgünlüğünü ve dilini yaratır. Bunun ardından da ülkedeki deniz aşırının ülkenin kendisiyle olan çatışmasında kimi zaman saldırı, kimi zamansa sığınma ve direniş amaçlı kullanılan bir silaha dönüşür.

V.

ÜLKE VERSUS DENİZ-AŞIRI: PRATİKTE SONRA TEORİ

*“200 Algériens Tués à Paris
Le 17 Octobre 1961
Qui s'en souvient?
Non à l'Oubli!”
Sokak afişi*

1. TERSİNE ÇEVİRİLMİŞ KOLONİYAL SAVAŞ: SÜREKLİLİK VE KOPUŞLAR

Fransa'nın saygın araştırmacılarından ve gazetecilerinden Alain Duhamel, Fransızların “korku kaynaklarını” anlattığı kitabında önemli bir olguya atıfta bulunur. Yazara göre “Fransızların büyük çoğunluğunun (...) potansiyel bir düşman olarak birilerini otomatikman ötekileştirmede bir yüzyıl yoktur”. Dolayısıyla “yabancı korkusu karşı konulmaz bir şekilde kolektif bilinç dışında yer etmiştir”.²⁵⁹ Bu korkunun kolektif bilinç dışında yer bulmuş olmasının tarihsel faktörleri tartışılabilir. Fransa'nın, örneğin İngiltere'yle, Almanya/Prusya'yla, I. ve III. Napoléon dönemlerinde neredeyse bütün dünyayla savaşmış olması ve belki de milliyetçiliğin Fransız Devrimi sürecinde icat edildiği topraklarda sahip olduğu etki, Fransızların yabancı korkusuyla ilişkisini kuran faktörler arasında sayılabilir. Burada önemli bir şerh düşerek, böylesi bir “korku”nun yalnızca Fransız toplumuyla ilişkilendirilemeyeceği, dünyanın birçok ülkesinde bu türden korkuların bir şekilde var olageldiği gerçeğini akıldan çıkarmamak gerekir.

²⁵⁹ Alain Duhamel; *Les Peurs Françaises*; Paris: Gallimard; 1994; s. 78.

Ancak Fransa özelinde, Duhamel'in tespitini oldukça geçerli sayabiliriz. Biraz da Duhamel'in bu tespiti doğrultusunda düşünülürse, 20. yüzyıl birçok açıdan hem Fransa hem de Fransa'nın "öteki"leri açısından travmatik bir yüzyıl olmuştur. İki dünya savaşı, faşizm tecrübesi, kolonyal savaşlar bu bakımdan oldukça belirleyici tarihsel olayların sahnelenmesinin nedenlerindedir. Bunların arasında ayrı bir öneme sahip olan olay ise, hiç şüphe yok ki, Cezayir Savaşı ve bu savaşın hem Cezayirlielerde ve Fransa topraklarına göç etmiş hemen bütün Avrupalı-olmayan göçmenlerde, hem de Fransızlarda yarattığı etkidir. 1954-1962 yılları arasında süren ve ağır bilançolara neden olan Cezayir Savaşı, Fransa'nın kolonyal faaliyetlerinin doğrudan bir sonucu olmasının yanı sıra tarih içinde özellikle de Kuzey Afrika'daki ve Sahra-altı'ndaki dekolonizasyon hareketlerinin de önemli bir parçası olmuştur. Bu savaşın nedenleri, sonuçları ve tarihsel süreci tamamen ayrı bir çalışmanın konusu olmakla birlikte,²⁶⁰ bizim çalışmamız açısından Fransız kamuoyunda ve göçmen topluluklarında yarattığı hassasiyet göz ardı edilemez. Bu yüzden, savaş süreci içinde yaşanmış bir olayı zikretmek, konumuz açısından önem taşımaktadır.

Cezayir Savaşı'nın en şiddetli dönemlerinden birinde, 17 Ekim 1961 tarihinde Paris'te yaşanan katliam, Cezayir sorununun "derinliği" bakımından tipik bir örnektir. Cezayir'deki bağımsızlık savaşını örgütleyen Front Libération Nationale (Ulusal Kurtuluş Cephesi) destekçisi yüzlerce Cezayirli, Cezayir'in bağımsızlığı için Paris'te "barışçıl" bir gösteri düzenler. Ancak Fransız polisi gösteriye çok sert bir şekilde müdahale eder ve kanlı bir katliama neden olur. Tahmini olarak 200 kişinin öldürüldüğü katliamda, polis tarafından müdahale edilen göstericiler yaralı bir hâlde Seine Nehri'ne atılmış oldukları için katliamın bilançosu hakkında kesin bir şey söylemek zordur.²⁶¹ Katliam uzunca bir süre "unutulmuş" gibi yapılır; ancak 40. yıldönümünde Paris'in sosyalist belediye başkanı Bertrand Delanoë tarafından Seine'in üzerinde yer alan Saint-Michel köprüsüne öldürülen Cezayirlielerin anısına bir yazı koydurulur. Yine de aradan geçen yıllar, başta Cezayirlieler ve Mağripliler

²⁶⁰ Bu konuyla ilgili olarak şu kaynaklara başvurulabilir: Benjamin Stora; **Histoire de la Guerre d'Algérie (1954-1962)**; Paris: La Découverte; 2004, (ed.) Charles-Robert Ageron; **La Guerre d'Algérie et les Algériens 1954-1962**; Paris: Armand Collin; 1997.

²⁶¹ Jacques Valette; "La Manifestation du FLN à Paris le 17 Octobre 1961: Le Témoignage du Lieutenant-Colonel Montaner"; **Guerres Mondiales et Conflits Contemporains**; 2002/2; no: 206; s. 87-8.

olmak üzere, eski Fransız kolonileri menşeli göçmenlerin kolektif hafızasını silmeye yetmez. 2008 yılında, katliamın yıldönümünde asılmış bir afişte dendiği gibi: “200 Cezayirli Paris’te öldürüldü / 17 Ekim 1961 / Bunu kimler hatırlıyor? / Unutmak yok!”

Fransa’nın “Cezayir Sorunu”nun başlı başına bir kolonyalizm/emperyalizm mirası olduğunu önceki bölümlerde görmüştük. Bunun bir adım ilerisinde, Cezayir sorunuyla ilişkili olarak, bugünün politik ve sosyal problemlerinin yalnızca Cezayirli veya Cezayir orijinlilerle kısıtlanamayacağı da ortadadır. Bunun da en büyük sebebi, yine bahsettiğimiz gibi sorunun en başta Fransa’nın kolonyalist geçmişinin, yalnızca Cezayir’le sınırlanmamış olmasıdır. Dolayısıyla hem geçmişte, hem de bugün Cezayir Sorunu, aslında kolonileştirilmiş ülkelerden gelen bütün göçmenlerin kimliklerinde yansımaları bulan bir sorundur. Bu bakımdan, günümüze dönecek olursak, tartışma konumuz olan “2005 Ayaklanmaları”nda görülen etnik köken temelli geniş yelpazenin böylesi bir örnekten bağımsız okunması pek mümkün değildir. Şu hâlde tarihsel süreç tekrar hatırlanacak olursa, kolonyalizm/emperyalizm döneminden 21. yüzyılın ayaklanmalarına kadarki zaman zarfında hem bir süreklilikten hem de kopuşlardan bahsetmek mümkündür.²⁶²

1. Süreklilik:

19. yüzyıl kolonyalizmin ve emperyalizmin altın çağını yaşadığı bir yüzyıl oldu ve bu kapitalist gelişim ve “üretim” süreci 20. yüzyılda Birinci Dünya Savaşı’na kadar devam etti. Savaş sonrasında kapitalizm de artık yeni bir boyut kazanmaya başlarken emperyalist devletlerin koloni topraklarında da hareketlenmeler meydana gelmeye başladı. Bu hareketlenmeler ulusal kurtuluş hareketleri bağlamında ortaya çıktı ve “ulusal bilinç”, “ulusların kaderini tayin hakkı” gibi kavram ve ilkeler uyarınca birçok koloni ülkesinde dekolonizasyon adı verilen bağımsızlık mücadeleleri başladı. Bunların büyük çoğunluğu şeklen de olsa başarıya kavuştu ve “üçüncü dünya” kendi ulusal iradeleriyle yönetilen yeni ülkelerin haritalarıyla tekrar

²⁶² İlerleyen sayfalardaki süreklilik ve kopuşların tarihsel bağlamı, bu çalışmanın 2. bölümünde yer alan “Ülke ve Deniz-Aşırı: Ekonomi, Tarih, Söylem” kısmında aktarılmaya çalışılmıştır.

çizildi. Ancak kapitalist üretim biçimine emperyalizmle birlikte eklenen bu ülkeler, dünya-kapitalist sisteminin içinde yeterli sermaye ve sermaye araçları gücüne sahip olamadıkları için iktisadi açıdan gelişmiş Batı kapitalizmleriyle baş edemediler. Bu da onların siyasi bağımsızlıklarını ekonomik bağımlılığa dönüştürdü. Yeterli üretim alanı yaratılmamış olduğu için ortaya çıkan istihdam ve işsizlik sorunu, bilhassa kriz ortamlarında üretim maliyetlerini düşürmek için ucuz işgücüne ihtiyaç duyan Batı ekonomileri için bir fırsat hâline geldi. Bu da “üçüncü dünya” olarak bilinen eskinin koloni ülkelerinden gelişmiş endüstriyel ülkelere emek göçünü beraberinde getirdi. Emek göçünün yığılmasıyla gittikleri ülkelerde kendilerine ait yeni alanlar yaratan göçmenler, zamanla bu ülkelerdeki iktidar odaklarıyla sorunlu bir ilişkiye girmiş oldular ve böylece sorunların bir dışavurumu olarak çeşitli tepkiler gösterdiler. 2005’teki ayaklanmaların süreklilik içerisinde okunması, ana hatlarıyla bu tarihsel süreç vesilesiyle mümkündür.

2. Kopuşlar:

Yukarıda ana hatları verilen süreklilik çizgisi, 2005’teki olayların tarihsel, sosyal ve iktisadi “kontekst”ini yakalayabilmemizi sağlar. Ancak bu kontekst statik ve lineer bir çizgi etrafında şekillenmez. Aksine, belli başlı bir takım kırılma noktalarında kopuşlara sahne olur. Sürecin başlangıç noktasından itibaren düşünecek olursak, bu anlamda çok önemli dört kopuşun yaşandığı söylenebilir. Bütün bu kopuşları herhangi bir “kırılma” olmaktan ayıran en önemli fark ise tamamen farklı *episteme*’lerin²⁶³ söz konusu olmasıdır. Foucault’nun “şeylerin düzeni” olarak adlandırdığı bir düzlemde, bu şeylerin varoluş tarzlarının ve onların bilgiyle olan ilişkiselliklerinin, şeylerin bilgisinin üretiminin her yeni dönemde bozulması ve

²⁶³ Episteme (épistémè) kavramını, Michel Foucault’nun “Kelimeler ve Şeyler” (1966) isimli yapıtında ele aldığı biçimiyle kullanıyorum. Buna göre, kavram, epistemolojik dönem olarak adlandırılan süreçler içerisinde insan topluluklarının her türlü yaşamsal, dinsel, bilimsel, iletişimsel, vs. biçimlerinin temelinde yatan bilgidir. Bu bilgilerin çeşitli uğraklarda dönüşmesiyle birlikte insanlık da farklı epistemolojik dönemlere girer. Esas olarak Batı toplumları için yapmış olduğu çalışmasında Foucault dört epistemededen bahseder: Rönesans epistemesi, klasik episteme, modern episteme ve Batı toplumlarının şu anda içinde bulunduğu hipermodern veya postmodern olarak adlandırılacak episteme. Michel Foucault; **Les Mots et les Choses: Une Archéologie des Sciences Humaines**; Paris: Gallimard; 1966. Ayrıca bkz. Steven Best, Douglas Kellner; **Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar**; İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 1998; çev. Mehmet Küçük; s. 59-66.

farklı bir yordamla tekrar inşa edilmesidir kastedilen.²⁶⁴ Foucault'nun geliştirdiği bu teori, Batı toplumlarına uyguladığı “bilgi arkeolojisi”nin bir adım ötesinde, farklı uygarlıkların epistemolojilerinin dönüşümünde de izlenebilecek bir “açma” hamlesi olarak da görülmeye değerdir. Bu perspektiften bakıldığında kopuşlar, farklı epistemolojiler arasında ortaya çıkmış kırılma noktaları olarak görülmelidir.

(i) İlk olarak kolonyal yayılma dönemi içerisinde yer bulan kolonyal savaş bu kopuşların başında yer alır. Kolonyal savaş sebebiyledir ki emperyal güç, koloni ülkesinin yerel ve statik gücünü ezip geçerek bu topraklarda kendi gücünün alâmetifarıkası kurumlar ve örgütlenmeler yaratabilmiştir. Bir tarafta akışkan ve hareketli, her kalıba şekil veren, sermaye destekli, modern ve kapitalist emperyal gücün olduğu, diğer tarafta ise statik ve hareketsiz, esnek olmayı başaramayan, kapitalist dünya-ekonomisinin merkezinde yer almayan ve farklı bir üretim biçiminin yaşandığı pre-modern yerel gücün yer aldığı bir savaş hâlidir bu. Süreç, bu iki gücün karşı karşıya gelmesiyle başlar; ardından kopuş noktası bu iki gücün açık bir savaşa girmesiyle gerçekleşir.

(ii) İkinci kopuş, kolonyal savaşların ertesinde emperyalizm döneminin Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte çöküşe geçmesiyle ortaya çıkan dekolonizasyon hareketidir. Dekolonizasyon, gerileyen emperyal gücün, yani “ülke”nin, “deniz-aşırı” karşısında yenilgiye uğramaya başladığı ve bu topraklardan en azından fiili olarak ayrılmak zorunda kaldığı; ulusal kurtuluş hareketlerinin şahlandığı kopuş anıdır. İki güç yine karşı karşıyadır, ancak bunlardan muzaffer olanı artık tüm kudretini koloni ülkesinde yoğunlaştırmakta aciz kalınca güç kaybına uğrayarak, dibe vurmuş ve tekrar yükselişe geçmeye başlamış diğer güç karşısında gerileyerek “deniz-aşırı”yı terk etmek zorunda kalır. Birinci kopuşta, kolonileştirilen gücün sahip olduğu episteme tamamen pre-modern bir niteliği haizken, ikincisinde artık kolonyal gücün de bu topraklardaki etkisiyle birlikte yükselen, modern veya “modernleşmekte olan” bir epistemedен söz etmek mümkündür. “Ülke” ile “deniz-aşırı”nın karşılaşmasında değişen tek şey nicel güç dengesi değildir; bunun yanında bilgi ve söylem, buna bağlı

²⁶⁴ Michel Foucault; a.g.e.; s. 14.

olarak yaşama biçimi ve toplumsal-kolektif bir araya gelişler ve örgütlenmeler de dönüşmektedir.

(iii) Üçüncü kopuş, dekolonizasyon dönemi ve bağımsızlık hareketlerinin ardından, “deniz-aşırı”nın ülke ekonomisi içinde yer bulamayan işgücünün emek göçü adı altında kitleler hâlinde “ülke”ye, eskinin kolonyalist ülkesine girmesiyle yaşanır. 19. yüzyıl kapitalizminin genişleme ihtiyacı çerçevesinde bir tür zorunluluk olarak görülen kolonyal yayılmayı nasıl iktisadi sebepler hareket ettirdiyse, bu sefer de kendi ülkesinde çalışma alanı yoksunluğu sebebiyle hareket edip yayılma ihtiyacı duyan; öncekinin sermaye odaklı bir genişleme olmasının aksine bu defasında emek odaklı bir genişleme olan göç hareketi başladı. “Ülke” ve “deniz-aşırı” bir kez daha karşı karşıya geldiler bu sayede. Ancak şartlar ve konjonktür tamamıyla farklıydı: Sermaye, yayılmak için kolonyal bir toprağa ihtiyaç duymuyordu; emek, kendine iş alanı bulabilmek için harekete geçiyordu. Bu harekete geçişle birlikte emeğin geldiği mekân olan “deniz-aşırı”, “ülke”nin toprağına taşınmaya başladı ve bu iki tarihsel blok tekrar karşı karşıya geldiler.

(iv) Dördüncü ve son kopuş ise “ülke”nin topraklarında gerçekleşen “tersine çevrilmiş kolonyal savaş” olarak karşımıza çıkar. Gösteri alanı artık Afrika çöllerinden veya Uzakdoğu steplerinden kaldırılmıştır; bunun yerine modernliğin, endüstriyel faaliyetlerin, kentleşmenin hâkim olduğu kapitalist ülkelerin, bizim örneğimizde Fransa’nın şehirlerine konuşlanır. “Deniz-aşırı”, kalabalık göçmen kitleleri biçiminde “ülke” topraklarında bulunarak, konvansiyonel savaş türlerinin dışında bir savaş hâlini, “savaş şartlarının” oluşması durumunda yürütmeye başlar. Bu iki gücün karşı karşıya gelişi kolonyal savaş döneminden sonra tekrar gerçekleşir ve bu “tersine çevrilmiş kolonyal savaş” adını verdiğimiz mücadele, göçmenlerin sürekli hareket hâlinde olan, akışkan ve dönüştürücü gücüyle, “yerli-yurtlu”nun, yani modern iktidar aygıtlarının gücü arasındaki bir karşılaşmanın ifadesidir.

“Tersine çevrilmiş kolonyal savaş”, tıpkı diğer kopuşlar gibi yeni bir epistemeyi içeren ve esas itibarıyla politik bir ilişkinin aldığı yeni biçimdir. Bu sebeple söz konusu ilişkisellik, içinde bulunulan epistemolojik düzlemi karşılayabilecek kavramlarla incelenmelidir.

2. YENİ KAVRAMLAR: 21. YÜZYIL POLİTİK DURUMUNA BAKMAK

21. yüzyılın politik durumuna bakmak, onu 20. yüzyılın olgularından ve gerçeklerinden ayırıştıran, kendi özgüllüğünü kurduğu yeni gerçekliklere ve olgulara, aynı zamanda bunları karşılayacak olan yeni kavramlara yönelmemiz konusunda siyaset bilimcileri, sosyologları ve diğer disiplinlerden araştırmacıları mecbur kılmaktadır. Tartışma konumuz çerçevesinde kalacak olursak, 2005'teki ayaklanmaların tarihsel bağlamından, yani "süreklilik" durumunun içinden geçip bugüne geldiğimizde, politikanın ve politik alan üstünde çeşitli mecralarda bulunan aktörlerin almış oldukları yeni konuları, birbirleriyle olan ilişkiselliklerindeki dönüşümü çeşitli veçheleriyle izlemek gerekmektedir.

Marx'ın siyasal-toplumsal hareketler konusundaki belirleyici şablonu olan sınıf çatışması olgusu temel alınacak olursa, ilk bakılması gereken nokta, bu sınıf çatışmasında tarafların, yani emek ve sermaye cephesinde yer alan öznelerin edindikleri yeni pozisyon olmalıdır. Sermayenin ve sermaye sahiplerinin 20. yüzyıl politik durumunda sahip olduğu niteliğin 21. yüzyılda nereye evrildiği, buna karşılık emeğin ne boyutta dönüştüğü ve bütün bunların sınıfsal yansımaları hem toplumsal hem de küresel ölçekte değerlendirilmelidir.

Kolonyal savaşlar emperyalizm çağında yapıldı. Buna mukabil, tersine çevrilmiş kolonyal savaşın, Lenin tarafından "kapitalizmin bir aşaması" olarak tanımlanan emperyalizmin çok daha sonrasında yaşanmakta olduğu aşikârdır. Bu perspektiften bakılacak olursa, bugünün kapitalizminin ve kapitalist iktidar aygıtlarının küresel ölçekte sahip olduğu tanım, "emperyalist" olmanın uzağındadır. Dolayısıyla günümüz için kavramsal olarak emperyalizm eksenli yapılan analizler, anakronizm örneği sergilemeye yatkındırlar.

En baştan alacak olursak; emperyalizmin karakteristiği, Lenin'e göre, endüstriyel sermayenin varlığı değil, finans-kapitalin varlığıdır: "Fransa'da 1880-1890 yıllarından sonra endüstriyel sermayenin zayıflamasına rastlayan finans-

kapitalin hızlı yükselişi olgusunun kolonyal siyaseti belirlemesi tesadüf değildir.”²⁶⁵ Bu yüzden de kapitalizmin emperyalist bir nitelik kazanmasına giden yolda sermaye biçim değiştirdiği için, emperyalizmin, kapitalizme özgü tarihsel bir *aşama* olduğunu hatırlamak gerekir.²⁶⁶ Kapitalizm ise, emperyalizm aşamasından sonra yoluna devam etmiştir ve yeni aşamalara girmiştir.²⁶⁷ Emperyal güçler olarak bilinen küresel iktidar yapıları da kapitalizmin yeni formlarıyla yeni biçimler kazanmıştır.²⁶⁸

Bunu Hardt ve Negri, dekolonizasyon sürecinden bugüne üç aşamada incelerler ve emperyalizmden “İmparatorluk” olarak adlandırdıkları iktidar yapısına geçişte yaşanan evrimi şöyle özetlerler:

“(1) Aşamalı bir biçimde (...) dünya piyasasının yeniden biçimlenmesini sağlayan kolonilerin özgürleşme süreci; (2) üretimin aşamalı olarak merkezsizleşmesi ve (3) birbirini ardından evrimler yoluyla disiplinci üretim rejimini ve disiplinci toplumu dünya çapında yayan bir uluslararası ilişkiler çerçevesinin oluşturulması. Bu özelliklerin her biri emperyalizmden İmparatorluğa evrim sürecinde atılmış birer adımdır.”²⁶⁹

Kolonyal dönemden post-kolonyalizme geçerken, başta post-kolonyal ülkelerdeki üretim biçimi olmak üzere (ki bu üretim biçimini Hardt ve Negri “disiplinci üretim rejimi” olarak adlandırır), emperyalist tahakküm biçimi de üretimdeki bu geçiş yüzünden dönüşüme uğramak zorunda kalır. Hardt ve Negri bu geçişle birlikte kapitalizmin yeni tahakküm biçiminin adını “İmparatorluk” (Empire) olarak koyar. Buradaki önemli bir diğer nokta, kapitalist reformizmle birlikte yalnızca üretim ilişkilerinde ve tahakküm biçimlerinde ortaya çıkan *altyapısal* dönüşümün, iktidarın görünür olduğu siyasal, kurumsal, kamusal ve söylemsel alanlardaki, kısaca *üstyapı*daki yansımasıdır.

²⁶⁵ V.I. Lénine; “L’Impérialisme: Stade Suprême du Capitalisme”; **Œuvres Choisies**; Vol. 1; Moscou: Éditions en Langues Étrangères; 1962; s. 865.

²⁶⁶ A.e.; s. 862.

²⁶⁷ “[...]Emperyalizm kavramını politik olarak yeniden irdeleyen Lenin, herhangi bir Marksistten çok daha başarılı bir biçimde, sermayenin emperyalizmde öte yeni bir aşamaya geçişini öngörebilmiş ve ortaya çıkmakta olan emperyal egemenliğin yerini (...) tespit etmişti.”: Michael Hardt, Antonio Negri; **İmparatorluk**; İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 2003; çev. Abdullah Yılmaz; s. 246.

²⁶⁸ Negri bu durumu kapitalizmin özellikle de 1929 krizinden sonra sürekli bir reformizm hâline gelmesine bağlar ve “kapitalist reformizm”in ürettiği politikalar sayesinde artık yetersizleşen bir kapitalist aşamanın (örneğin emperyalizmin) kendini başka bir forma dönüştürdüğünden bahseder. Antonio Negri; **Yıkıcı Politika: 21. Yüzyıl İçin Bir Manifesto**; İstanbul: Otonom Yayıncılık; 2006; çev. Akın Sarı; s. 80-1.

²⁶⁹ Hardt, Negri; A.g.e.; s. 259-60.

Ulus-devletin 20. yüzyılın özellikle de ikinci yarısındaki gerileyişyle birlikte modern egemenlik biçiminin köklü bir dönüşümünden söz etmek gereklidir. Bu dönüşüm, hatırlanmalıdır ki, en başta egemenlik kavramının aşkınsal içeriğinin Ortaçağ'dan modernliğe,²⁷⁰ oradan da modernlik sonrasına evriminde kendine yer bulur. Modern egemenlik biçimi, en belirgin şekliyle ulus-devlet ve kurumları, kamusal alanın oluşumu ve politik ilişkilerin bu yapılar bağlamında kuruluşunda ortaya çıkar. Bu açıdan bakıldığında, emperyalizmin modern egemenlik dönemine has bir tahakküm biçimi olduğu da görülecektir. Ancak modern egemenliğin aygıtlarının (Foucault'nun terminolojisiyle “dispositif”²⁷¹) mevcut tahakküm ilişkilerini aynı verimlilik düzeyinde sürdürememe noktasına gelmesiyle birlikte, tahakküm ilişkilerinin kapitalizmin işleyişine yeniden uyarlanması ihtiyacına uygun olarak egemenlik biçimi de dönüşmeye başlayacaktır.

İmparatorluk teorisine göre, modern egemenlik biçimi, postmodern dönemle birlikte keskin bir dönüşüme uğrar. Bu dönüşüm dâhilinde modern egemenlik biçiminin gerektirdiği dikotomilere dayalı mutlaklaştırıcı karşıtlıklar artık söz konusu olmaktan çıkmaya başlayarak farklılıkların kutsanıp kabul edildiği, bir şekilde içerildiği yeni bir iktidar stratejisi hâsıl olur. Bu strateji, birincisi “içleyici”, ikincisi “farklılık temelli”, üçüncüsü ise “idari” olmak üzere üç ana uğraktan oluşur. İçleyici özelliğiyle, İmparatorluk, “bütün farklılıklara kördür” ve ayırım gözetmeksizin herkesi kendi sınırları içine kabul eder.²⁷² *Tüzel* denebilecek bu kabul ediş, herhangi bir entegrasyonu gerektirmek zorunda değildir, önemli olan her türlü farklılığın o sınırlar içerisinde *bulunmasıdır*. İkinci uğrak olan farklılık temelli strateji, İmparatorluk'un sınırlarına akın etmiş bütün “öteki”leri özellikle de kültürel boyutuyla kutsamaktadır.²⁷³ Böylece tüzel açıdan farklılıkları ayırımsamayan

²⁷⁰ Hardt ve Negri bu geçişi, Weber ve Foucault'nun çalışmalarına dayanarak “modernlik, hâkimiyetin geleneksel aşkınlığı yerine düzenleyici işlevin aşkınlığını geçirir” diye özetler. A.e.; s. 110.

²⁷¹ *Dispositif*, aygıt, cihaz gibi anlamlara gelen Fransızca bir kelime olmasının yanında, Foucault'nun terminolojisinde özel bir yere sahiptir. Buna göre “dispositif”, Foucault'nun üç başat noktası olan ve “tortulaşmış” bir hâlde bulunan “bilgi”, “iktidar” ve “öznellik” arasındaki geçişlilikleri, ilişkisellikleri, kırılma ve yarılma anlarını düzenleyen bir araçsallığı ifade etmektedir. Gilles Deleuze; “What is a *Dispositif*?”; in. (ed.) Timothy J. Armstrong; **Michel Foucault, Philosopher: Essays**; London: Routledge; 1991; s. 159, vd.

²⁷² Michael Hardt, Antonio Negri; a.g.e.; s. 211.

²⁷³ A.e.; s. 212.

İmparatorluk, ikinci uğrakta bu farklılıkları kültürel olarak ön plana çıkararak, modern egemenlik biçiminden kesin bir biçimde ayrı duran bir kontrol mekanizması geliştirir. Bu da üçüncü uğrak olan idari kısımdır. “Kolonyal iktidar saf, ayrı kimlikleri tespit etmekle uğraşırken, İmparatorluk hareket ve karışma devreleri üzerinde çalışır.”²⁷⁴ İmparatorluk’un kontrol mekanizması Hegelci bir efendi-köle diyalektiğiyle iş görmez, artık tahakküm ilişkileri geniş bir düzleme yayılmıştır. Birbirlerini mutlak şekilde olumsuzlayan iki farklı politik/kültürel/sosyolojik vb. figürün çatışma içinde olduğu modern iktidar aygıtının yerine, bölünmüş ve parçalanmış, iktidarın merkezsizleşerek toplumsal alanın kamusal ve özel olmak üzere her parçasına yayıldığı, “sürekli aktüel” ve devinim hâlinde olan bir mekanizma geliştirilmiştir.²⁷⁵ Bunun en çarpıcı örneği de, Hardt ve Negri’nin vurguladıkları gibi, bir “içerisi-dışarısı” ayrımının, daha siyaset bilimsel ifadesiyle “kamusal-özel alan” ayrımının yok olmaya yüz tutmasıyla görülmektedir:

“Liberal geleneğe göre, özel uzamlarıyla evinde olan modern birey kamusal alanı dışarısı olarak görür. Dışarısı politikaya özgü mekândır, orada bireyin eylemi ötekilerin huzurunda teşhir edilir ve orada tanınma aranır. Gelgelelim, postmodernleşme sürecinde böylesi kamusal mekânlar giderek özelleştirilmiştir. Kentin coğrafyası kamusal buluşma yeri ve ortak mekânlar olmaktan çıkıp kapalı alışveriş merkezleri, otoyollar ve kapılar ardına gizlenmiş cemaatlerin mekânı hâline gelmiştir. Los Angeles ve Sao Paulo gibi metropollerin mimarisi ve şehir planı, bir dizi korunaklı içeri ve yalıtılmış mekânlar yaratarak, kamusal giriş ve etkileşimi farklı insanların rastgele karşılaşmalarının bile önüne geçecek derecede sınırlamayı amaçlamaktadır. Bunun karşısında, Paris banliyölerinin nasıl bir etkileşim ya da iletişim yerine yalıtılmışlığı azdıran bir dizi düzensiz ve belirsiz mekân hâline geldiğini düşünün. Kamusal mekânlar öylesine özelleşmiştir ki, artık toplumsal örgütlenmeyi özel ve kamusal mekânlar, içerisi ve dışarısı arasındaki bir tür diyalektiğe göre anlamak imkânı ortadan kalkmıştır. Modern liberal politikanın mekânı kalmamıştır; bu açıdan bakıldığında, postmodern ve emperyal toplumumuz bir politik alanın yokluğuyla tanımlanır.”²⁷⁶

Demek ki, modernlikten ve modern kapitalizmin bir aşaması olan kolonyal dönemden postmodern İmparatorluk’a ve onun emperyal düzenine geçişle birlikte, sınıfsal çatışma başta olmak üzere üretim ilişkileri, tahakküm ilişkilerinin açığa

²⁷⁴ A.e.; s. 213.

²⁷⁵ A.e.; s. 204.

²⁷⁶ A.e.; s. 202-3.

çıkıldığı toplumsal alanın aktörler tarafından paylaşımı, bu paylaşımın birlikte siyaset yapma biçiminin değişen/değişmekte olan kuralları; kısacası iktidar ve direniş mekanizmaları yeni bir boyut kazanmıştır. Dolayısıyla 2005'in sonbaharında yaşanan göçmen ayaklanmaları da bu tarihsel konjonktür çerçevesinde değerlendirilmelidir ve ayaklanmaların politik epistemolojisi bu teorik şablon göz önünde tutularak analiz edilmelidir.

3. ANTİ-POLİTİKA VE “DİSPOZİTİF”LERİ: YENİ BİR POLİTİK EPİSTEMOLOJİ?

Modern kamusal alanın yok oluşu veya gerileyişi, siyasetin yapılış biçiminde yeni pratikler, yeni şablonlar ve yeni örgütlenmeleri beraberinde getirmektedir. Bu durum yeni bir politik epistemolojiyi işaret eden ve artık eskimeye başlayan modernliğe ait siyasal alışkanlıkları ve beklentileri de ortadan kaldırmakta olan 21. yüzyıla dair bir epistemolojik dönüşümdür ve en belirgin hâliyle “sistem-karşıtı toplumsal hareketler” olarak adlandırılan sahada takip edilebilir. Dolayısıyla bu sahanın tarihsel gelişimini, elbette modernlikten günümüze kadarki bir sınırlamayla ele almak, modernlik ve modernlik-sonrası dönemler arasında ortaya çıkmış dönüşümleri, şekil değişikliklerini, vb. çok daha kristalize bir biçimde görmemizi kolaylaştırır.

Bu perspektiften bakıldığında, 19. yüzyılın sistem-karşıtı hareketleri, bilhassa 1848 Devrimi ve bir dönüm noktası olarak 1886 Haymarket Olayı,* söz konusu tarihsel gelişimin ilk *modern* sacayaklarını oluşturur. Bu dönemdeki muhalif pratiklerde ilk rastlanan karakteristik, işçi hareketi olarak bilinen ve toplumsal muhalefeti aslen sınıfsal olarak algılayan bir epistemolojinin varlığıdır. Bunun için de, siyaset terminolojisinin sol, sosyal-demokrat, vb. unsurlarına yakın duran ve

* 4 Mayıs 1886 tarihinde Chicago'daki Haymarket Meydanı'nda 8 saatlik çalışma hakkı için toplanan işçilerin sayısı belirsiz bir kısmının, polise yönelik faili belli olmayan bir bombalama olayının ardından yine polislerin açtığı rastgele ateş sonucu öldürülmesi olayı. Olayın faili hiçbir zaman belli olmamışsa da sorumlular olarak 4 anarşist gösterilir ve idam edilirler.

bugün konvansiyonel olarak tanımlanan sendikalar, işçi partileri gibi örgütlerin *önderliğinde* bir muhalefet odağı yaratılmış olduğu görülmektedir.

Bu muhalefet teori ve praksis anlamında üç temel ideoloji tarafından temsil edilmekteydi. Bunlardan birincisi daha sonraları kapsamı içine sosyal-demokrasiyi de alacak olan bazı sosyalist hareketlerdi, ikincisi Marksizm'di, üçüncüsü ise ilk ikisine göre çok daha marjinalleşmiş²⁷⁷ olan anarşizmdi. Bu üç temel “anti-kapitalist” ideolojinin etrafında şekillenen işçi hareketleri örgütlenme biçimleriyle ve 19. yüzyılın modern epistemolojisiyle yapılanma açısından hiyerarşik, söylemsel açıdan da teleolojik bir görünüm arz etmekteydiler. Toplumsal muhalefeti yaratırkenki argümanları yukarıda da değinildiği gibi emek odaklıydı. Kapitalizmin ve endüstriyel gelişmelerin tam kalbinde bulunan – elbette daha çok – Batı Avrupalı işçi kitlelerinin ağır çalışma koşullarından sosyal güvencesizliğe ve daha sonraları temsil isteklerine kadar uzanan bir dizi alanda yaptıkları mücadelelerin uğrağı oldu, 19. yüzyıl sistem karşıtı hareketleri.

Modern-kapitalist iktidar aygıtının Hardt ve Negri'yle izlediğimiz “reformizm”lerini de akılda tutarak, 19. yüzyıla özgü olan ve 20. yüzyılın ilk yarısında da gözlemlenebilen bu muhalif hareketlerin, bilhassa 1960'larla birlikte yeni bir dönemece girmiş olduğu görülecektir. Bu dönemecin en önemli sebeplerinden biri, daha çok Batı Avrupa işçi hareketinin görece başarı kazanmış olmasında ve klasik sol-sosyalist-sosyal demokrat söylemin haklar konusunda edinilen kazanımlar akabinde kendini yenileyememesinde yatar.²⁷⁸ Muhalefet alanı

²⁷⁷ Burada anarşizmi veya bugünkü anarşist literatürde anıldığı şekliyle “klasik anarşizm”i, doğal olarak, birçok açıdan çağdaşı olan sosyal-demokrat, sosyalist veya Marksist hareketlerden ayırmak gerekebilir. Ancak 19. yüzyıl *epistemesinin* varlığıyla ilişkilendirildiğinde, klasik anarşizmin bugün eylem ve düşünce açısından özellikle de “post-anarşizm”/“post-yapısalcı anarşizm” cephesinden aldığı eleştirileri göz ardı etmek hata olacaktır. Bu konu hakkında yapılmış belki de en etkili eleştiri için, bkz.: Todd May; **Postyapısalcı Anarşizmin Siyaset Felsefesi**; İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 2000; çev. Rahmi G. Ögdül. Anarşizmin klasik dönemden post-yapısalcılığa, geçirmiş olduğu dönüşümün eleştirel bir tarihi için, bkz.: Saul Newman; **Bakunin'den Lacan'a: Anti-Otoriteryanizm ve İktidarın Altüst Oluşu**; İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 2006; çev. Kürşad Kızıltuğ.

²⁷⁸ Burada, ayrıca, “yeni nesil” hareketlerin eskilere ciddi bir tavır koymasını da eklemek gerekir. 1917'deki Ekim Devrimi'nin ardından başlayan ve etkisini Doğu Avrupa ve çeşitli “Üçüncü Dünya” ülkelerinde gösteren sosyalist ve milliyetçi devrimlerin yarattığı heyecanın zamanla totaliter/otoriter deneyimlerle hayal kırıklığına dönüşmesi bu durumun başlıca sebeplerindendir. Giovanni Arrighi; Terence K. Hopkins; Immanuel Wallerstein; **Sistem Karşıtı Hareketler**; İstanbul: Metis Yayınları; 2004; çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen; s. 99.

bu hareketlerin çıkış noktasını oluşturan argümanların başarı kazanmasının ardından kendini yenileme ihtiyacı hissetmiş ve bu alan emek temelli söylemden – tamamen uzaklaşmasa da – yayılarak, üç önemli çıkış noktasında yoğunlaşmıştır: alternatif yaşam/barış/ekoloji hareketleri; kadın hareketleri; (daha çok kolonyal dönem mirası olarak alınması gereken) azınlık hakları/göçmenlik temelli hareketler.²⁷⁹

1960’lar boyunca ve 1970’lerin ilk yarısında etkisini gösteren ama doruk noktasına 1968’de ulaşan ve ’68 Hareketleri olarak bilinen bu sistem karşıtı tepkinin doğuşu bu tarihsel konjonktürde ortaya çıkmıştır. Wallerstein ve “dünya sistem teorisi”ne (world-system theory) sadık kalan bazı yazarlara göre, ’68, tıpkı 1848 nevinden bir öneme sahiptir. Buna göre yalnızca iki dünya devrimi olmuştur. Bunlardan birincisi 1789 Fransız Devrimi’nin getirdiklerini tamamlamayı amaçlayan ve ardından gelen “karşı-devrim” sürecinin göturdükleriyle hesaplaşan 1848 Devrimi; ikincisi ise 1917’yle birlikte dünyanın birçok ülkesinde kurulan sosyalizmlerin düştükleri otoriter-totaliter sapmalara karşı daha adil bir dünyayı hayal eden 1968 Devrimi’dir.²⁸⁰ 1968’in en temelde getirdiği şey, bu tarihsellikten bakıldığında, “yeni sol” olarak bilinen ve bugüne değin etkisi hissedilen muhalif hareketlerin kurumsallaşmasını sağlamak olur.

Dolayısıyla ‘68’le birlikte bugünün toplumsal hareketlerine kalan mirasın, (i) işçi sınıfı temelli ve emek-değer odaklı direnişin cinsiyet, kimlik, etnisite, alternatif yaşam, çevre, vs. gibi alanlara yayılmış olması; bu yayılmayla birlikte klasik solun teleolojik söylemlerinden belirgin bir kopuşun gerçekleşmesi; (ii) örgütlenme biçimindeki önderlik kültürünün ve hiyerarşinin yerine doğrudan eylem, yatay ilişkiler ve birçok zaman “kendiliğindenlik” olgusunun geçmesi olarak özetlenebilir.

Bu gelişim süreciyle görüldüğünde, 1990’lı ve 2000’li yıllarda tekrar kendini gösteren sistem karşıtı hareketlerin, aslında ‘68’den derin izler taşıdıkları da anlaşılmaktadır. 1992’deki Los Angeles Ayaklanmaları, 1999’da Seattle’da ve 2001’de Cenova’daki anti-kapitalist gösteriler, 1980’lerin ortalarından günümüze

²⁷⁹ A.e.; s. 87.

²⁸⁰ A.e.; s. 95. Yazarlara göre 1848, kurumsallaşarak örgütlü bir mücadeleyi beraberinde getirmiş ve bu da 1917’nin ve ardından gelen sosyalist devrimlerin yolunu açmıştır. 1968 ise ilerideki bir tarihte bir başka devrimin yolunu açabilecektir. A.e.; s. 107-11.

kadar Fransa'da çeşitli aralıklarla süregelen ayaklanmalar, 2008 sonunda Yunanistan'daki isyan ve daha birçokları, kimi zaman etnik, kimi zaman ekolojist, kimi zaman feminist, vs. niteliklere sahiptiler. Bu açıdan bakıldığı zaman, 2005 Ayaklanmaları'nın, tarihsel olarak '68 Hareketleri'nin bir uzantısı olduğu ve çağdaşı olan diğer ayaklanmalarla, söz gelimi Seattle'daki Dünya Ticaret Örgütü karşıtı gösterilerle bir göbek bağı bulunduğu söylenebilir. Ancak asıl kritik nokta, bütün bu ilişkiselliğe rağmen, 2005 Ayaklanmaları'nın özgül farkının ortaya çıktığı yerde bulunmaktadır. Bütün bu hareketler, tek bir sebepten, günümüz kapitalist iktidar makinasının çeşitli toplumsal gruplar, alanlar üzerinde yürüttüğü denetim, gözetleme, cezalandırma mekanizmalarının dolaysız sonucu olarak ortaya çıktılar. Fakat her birinin söylemi ve pratiği farklıydı; bu yüzden de “çıkış noktaları” ortak olmasına karşın “gidiş yönleri” farklıydı.

Bu noktada 2005 Ayaklanmaları'nın “gidiş yönünü”, söylemlerinin ve eylemlerinin epistemolojisini incelemek, tarihsel bağlamına oturtmaya çalıştığımız bu hareketin farklılığını ortaya koyacaktır. Bu sebeple 2005'teki olayları gerçekleştiren öznelerin siyasetle olan ilişkilerini belirleyen bir kavrama gereksinim duyulmaktadır. Öznelerinin göçmen ailelerin çocuklarının oluşturduğu bu etnik temelli hareket, özelde Fransız politik ortamında, genelde ise siyaset bilimi alanında hangi mecrada durmaktadır?

27 Ekim 2005'te Clichy-sous-Bois'da başlayan olaylar, en temelde bir acının dışavurumuydu: Site gençlerinin polis takibinden kaçan iki arkadaşları henüz 14-15 yaşlarındayken ölmüşler, bir diğeri ise ölümden dönmüştü. Ayaklanmalar bu olayın yarattığı infialle patladı ve patlamayla birlikte ortaya çıkan çok-yönlü “öfke”den beslendi. Öfkenin çok-yönlülüğünün hedefi çeşitliydi: polis, hükümet, medya, kamu binaları, otobüsler, fabrikalar ve çokuluslu şirket mağazaları... Başta devlet iktidarı olmak üzere, kapitalizmin de simgesi konumundaki her türlü temsil nesnesi, bu öfkenin hedefi konumundaydı. Öfkenin ifade ediliş biçimi ise, “şiddet” olgusuyla yapıldı.

Şiddet, siyaset yapmanın bir *dispositif*idir; Weber sosyolojisinde devlet egemenliğine ait olan ve polis, asker, jandarma gibi kolluk güçleri/silahlı güçler

tarafından vekâlet edilen bir tekel olarak görünür.²⁸¹ Buna karşılık, devletin tekeli şiddet kullanımının karşısında, şiddeti illegal yollarla bir *dispositife* dönüştürerek herhangi bir muhalefet biçimini örgütlemek de mümkündür. Bu durum her ne kadar suç unsuru teşkil etse de, sistem karşıtı hareketlerin tarihi içerisinde sıklıkla rastlanmış bir yöntemdir. Aynı şekilde, devlet egemenliğinden yana olan ve siyasal alanda devletin paramiliter uzantıları olarak işlev gören gruplar da şiddeti bu yönde kullanırlar.²⁸² Dolayısıyla şiddet, egemen veya muhalif olsun, herhangi bir grup tarafından siyaset yapma anlamında başvurulmaya müsait bir araç olarak karşımıza çıkar.

Alain Touraine'in takipçilerinden olan sosyolog Michel Wieviorka, bu çerçeveden bakıldığında, artık “siyasal şiddet” olarak adlandırabileceğimiz bu *dispositif*'in iki ayrı alt türü olduğuna dikkat çeker: *infrapolitik* şiddet ve *metapolitik* şiddet. Metapolitik şiddet, “yüksek, kutsal, iyi bir amaca” hizmet eden bir tür iken, infrapolitik olanda ise “politik alandan uzaklaşarak özelleşen” bir şiddet biçimi görürüz.²⁸³ Wieviorka'nın bu ayrımında araştırmamızı ilgilendiren kısım olan infrapolitik şiddet, hem ayaklanmalar boyunca rastlanılan, hem de bir Paris banliyösünde yaşanan gündelik hayatın kodlarına yansıyan türden bir şiddettir. Bu şiddet türü, genellikle, devletin egemenlik alanından uzaklaşarak kendine ait bir özel alan (veya “kurtarılmış bölge”) dâhilinde etki gösterme ihtiyacı hisseden ve modern/liberal siyaset tanımının (partiler, sivil toplum örgütleri, devlet kurumları, vs. ile gören, kamusal bir alanda yapılan siyaset) dışında bir işlev gören bir tür olarak gözükmektedir. Wieviorka, bunun en önemli sebebini ekonomik gelişmenin özelleştirmeler bağlamında gerçekleşmesine, bu sebeple rant alanlarının açılmasına, bu rant alanlarının da, özellikle de “sorunlu banliyöler” gibi kontrolü zor yerlerde, mafya ve çetelerle doldurulmasına bağlamaktadır.²⁸⁴ Bu gelişmenin doğrudan sonucu ise, modern devlet egemenliğinin mutlak hâkimiyeti olan kamusal alanın gitgide zayıflaması olarak karşımıza çıkar – ki Hardt ve Negri'nin İmparatorluk'ta üzerinde ısrarla durdukları “artık dışarıyı yoktur” argümanı, özel alanın bu yolla her yeri

²⁸¹ Michel Wieviorka; *La Violence*; Paris: Hachette; 2005; s. 48.

²⁸² A.e.; s. 53-4.

²⁸³ A.e.; s. 57.

²⁸⁴ A.e.; s. 57-8.

kaplamış olmasından, modern egemenlik biçiminin kamusalılık silinmeye başladığı için yerini yeni bir egemenlik biçimine bırakmış olmasından kaynaklanır.²⁸⁵

Ancak şiddet, bu infrapolitik hâliyle de politik özelliğini muhafaza eder.²⁸⁶ Sarkozy'nin ayaklanmaların nedenlerini yazdığı makalesinde, bu olayları en başta sokak çetelerine ve mafyaya havale eder ve kendisinin infiale neden olan “başbozuklar”, “serseriler” (racaille, voyous) gibi ithamlarını yineleyerek kendine doğrudan hedef olarak bu grupları seçer.²⁸⁷ Bu durumun göstermiş olduğu en temel şey, “iç işleri”nden sorumlu olan ve bu konumu nedeniyle doğal olarak politik bir figür olan bir bakanın, politik bir “karşılaşma” esnasında, banliyölerin “bölgesel” mafyasını ve çetelerini kendine muhatap kılmış olmasıdır. Bu yönden bakıldığında; (i) İçişleri Bakanı konumu itibariyle modern egemenlik biçiminin bir temsilcisi konumundaki Sarkozy ile iktidar gücünü yeni egemenlik biçimlerine *zorlayan* yeni politik aktörler (mafya, çeteler veya “yeni tehlikeli sınıflar”²⁸⁸) arasında politik bir güç ilişkisinin ortaya çıkışını; (ii) infrapolitik şiddet olgusunun apolitiklik-politiklik eksenindeki ince ayırım noktasında nasıl geçişken davranabildiğini ve daha en başından itibaren “potansiyel” bir politik *dispositif* olduğunu görmekteyiz.

Hem “şiddet” olgusunun, hem de bunun bir alt türü olarak “infrapolitik şiddet”in siyasetle ve siyaset yapmayla olan ilişkisini, hatta (21. yüzyılın bu tipik olabilecek ayaklanması bağlamında düşünecek olursak) doğrudan bağını kurduktan sonra, bu türden bir *dispositife* sahip olan bir siyasetin nasıl tanımlanması gerektiğine ve ne türden nitelikleri haiz olduğuna bakmak gereklidir. Tam bu noktada Étienne Balibar’ın “Uprisings in the *Banlieues*” makalesinde işlediği “anti-politika” (anti-politics) kavramına başvurmak istiyorum.

Anti-politika, Balibar’a göre, çok zenginler ve çok yoksullar için olmak üzere ikili bir duruma işaret eden bir kavramdır. Yani toplumsal açıdan yaşam seviyesi

²⁸⁵ Michael Hardt, Antonio Negri; a.g.e.; s.201-5.

²⁸⁶ Bkz: “Ek 1: Mehdi Meftah ile Röportaj”

²⁸⁷ Nicolas Sarkozy; “Notre stratégie est la bonne”; **Le Monde**; 6-7 Kasım 2005; s. 15.
http://www.lemonde.fr/opinions/article/2005/11/05/notre-strategie-est-la-bonne-par-nicolas-sarkozy_706906_3232.html

²⁸⁸ Bu konu hakkında yapılmış yetkin bir çalışma için, bkz: Stéphane Beaud, Michel Pialoux; **Violences Urbaines, Violence Sociale: Genèse des Nouvelles Classes Dangereuses**; Paris: Fayard; 2003.

arasında çok büyük bir farklılık gösteren iki grubun politik eylemi anti-politika olarak tanımlanmaktadır. “Aşırıların politik-olandan iki yönlü dışlanmasıyla yeniden kurulan bir biçim”den söz etmektedir Balibar ve bu aşırıları şöyle niteler: “bir yanda çok-uluslu kapitalizmin sahipleri ve yöneticileri, diğer yandaysa alt-proletarya veya güvencesiz, göçmen ve bilhassa genç kuşak alt sınıf mensupları.”²⁸⁹ Anti-politikanın, bir uçta yer alan “elit” bir zümreyle bir başka uçta yer alan toplumsal tabakanın en alt katmanındaki grubu bir araya getirmesinin en büyük nedeni, “politik-olanın onları dışlaması”²⁹⁰ olarak ifade edilen, başta temsil sistemi olmak üzere, modern-liberal siyaset anlayışının girmiş olduğu kriz olarak görülebilir. Burada bir ayırım noktası olarak vurgulanmalıdır ki, “çok zenginler”in bu siyasallıktan dışlanmış olmasının sebebi, bu zümre tarafından “tercihi” bir durum iken, “çok yoksullar”ın ise mevcut güç ilişkileri dâhilinde zayıf halka konumuna gelmiş olmalarından kaynaklanmaktadır.

Buradan çıkarılacak birinci sonuç şu olacaktır: Demek ki, Hardt ve Negri’nin teşhis ettikleri “İmparatorluk” düzeni, bu iki uç arasındaki farkı olabildiğince açarak, modern siyasetin yapıldığı alan olan kamusal alanın aşınma noktasında politikayı anti-politika minvaline taşımaya ve güç dengesini bu yolla yeniden tesis etmeye çalışmaktadır. Yukarıda İmparatorluk’un, bütün farklılıkları (özellikle de ırksal farklılıkları) nasıl ve neden “kucaklıyor” olduğundan bahsetmiştik; ancak bunun ikinci adımı, ortada olan o büyük ekonomik uçurumundan dolayı, bu farklılıkları İmparatorluk alanının içine alarak tahakküm mekanizmasının alanını yaymak olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani bu durum, şartları giderek kötüye giden bir toplumsal sınıf üzerinden yaratılan artı-değerin İmparatorluk’un bu artı-değerle kurulan iktidar mekanizmasına, emperyal egemenliğin postmodern dönemdeki tesisine aktarılmasını göstermektedir.

Bu durumda varılacak ikinci sonuç ise, bu yeni egemenlik sürecinde ortaya çıkan anti-politikanın alanında (Hardt ve Negri’yi izlersek “yok-yer”inde)²⁹¹

²⁸⁹ Étienne Balibar; “The Uprisings in the Banlieues”; *Constellations*; v.14; no.1; 2007; tran. James Ingram; s. 63-4.

²⁹⁰ A.g.m.; s. 63.

²⁹¹ Micheal Hardt, Antonio Negri; a.g.e.; s. 223.

belirmeye başlayan İmparatorluk-karşıtı öznelliklerin ortaya çıkması durumudur. Eğer siyaset, güç ilişkilerinin düzenlendiği *emperyal* egemenlik düzleminde yapılmaktaysa, bu emperyal egemenliğin anti-politikasına karşı, yine anti-politika üreten yeni direniş noktaları da oluşacaktır. Siyasal egemenlik alanı dönüştükçe, yani modern kamusal alandan “emperyal egemenliğin yok-yeri”ne geçiş gerçekleştikçe, sosyal konumları itibariyle “patlamaya hazır” güçler de mücadele ve direniş biçimini dönüştürmeye başlarlar. Anti-politikanın ürettiği şey, yine anti-politikanın kendisidir; modern egemenlik biçiminin reddettiği her şeyi kapsayıcıdır: kamusal alanın düşüşü, deniz-aşırının ülkenin içerisine girmesi, banliyölerin şehirlere yalıtılması, bu mekânlarda yeni öznellik biçimlerinin kodlanmaya başlanması, tarihin eski icatlarından biri olan şiddetin bu banliyö mekânlarında fabrikasyon üretimi... Bütün bunlar 2005 Ayaklanmaları'nın politik eylem, söylem ve epistemoloji açısından neden diğer çağdaşlarına göre daha özgün bir konumu işgal ettiğini de gösterir durumdadır.

Fransa'daki “göçmen sorunu”nun hem ilişkisel anlamda (İmparatorluk içerisindeki yeni üretim ve emek rejimleri, sosyal tabakanın en alt katmanının politik alandan dışlanması, vs.), hem mekânsal olarak (banliyöler, “ülkedeki deniz-aşırı”) bu anti-politika alanına taşınması, Sarkozy'nin – formel olarak modern konumuna (siyasi parti başkanlığı, içişleri bakanı) rağmen – tam bir emperyal egemenlik uygulayıcısı işlevi görmesiyle görünür olmuştur. Bunun karşısında ise, basit bir Sarkozy veya sağ siyaset karşıtlığı olarak adlandırılmayacak olan, çok daha tarihsel bir muhalefet odağının ortaya çıkışına tanık olmaktadır. Örneğin *Association Forum Social des Quartiers Populaires*²⁹² (FSQP) ve *Mouvement des Indigènes de la République*²⁹³ (MIR), bu muhalefet odağının, bu yeni özneliğin iki görünümü olarak değerlendirilmelidir. Bu ikisinin arasında biraz daha ön planda olan ve radikal bir grup olarak ele alınan MIR özelinden gidecek olursak, anti-politikanın üretiminin ve modern politikanın imkânlarının tükenişinin nedenlerini daha iyi görebiliriz.²⁹⁴

²⁹² Web sitesi için: <http://fsqp.free.fr>

²⁹³ Web siteleri için: <http://www.indigenes-republique.org> ve <http://www.indigenes-republique.fr>

²⁹⁴ MIR'in önde gelen üyelerinden Mehdi Meftah ile 30 Ocak 2009 tarihinde, FSQP'nin başkanı Tariq Kawtari ile 4 Şubat 2009 tarihinde Paris'te yapmış olduğum röportajların metinlerini, bu çalışmanın “Ekler” kısmında Fransızca hâliyle bulabilirsiniz.

MIR'in ortaya çıkış nedeni, en temelde, üyelerinden birinin yazmış olduğu kitapta da belirttiği gibi, politik alanın “beyazlar” için tahsis edilmiş olması ve politik partilerin de bu sebeple beyaz-olmayanlar için siyaset yapamaması olarak görünmektedir.²⁹⁵ Bu yüzden MIR, tamamen otonom bir güç hâline gelerek “her türlü emperyal, kolonyal ve Siyonist hâkimiyet biçimine karşı” bir direniş odağı olma amacını taşımaktadır.²⁹⁶ Fransa'nın “beyaz-olmayanlar”a karşı uyguladığı politikayı “ayırıcı, seksist ve ırkçı” olarak nitelendirir²⁹⁷; MIR'in siyasal anlamda anti-politikayla olan angajmanının ve örgütlenme açısından otonom yapısının da sebebi burada yatmaktadır.²⁹⁸

MIR, FSQP ve benzeri örgütlerin, onları oluşturan öznelerin ve öznelliklerin, 2005 Ayaklanması'na şu veya bu sebeple katılmış olan ve görünürde çoğunlukla apolitik gençlerin yarattığı hareket, 21. yüzyılın egemenlik ve tahakküm biçimlerine karşı üretilen direniş mekanizmasının bir cephesini gösterir. Ancak bu direniş cephesi, çağdaşlarının ve öncüllerinin konjonktürlerinden ve şartlarından ayrıksı duran yepyeni bir mücadele şeklidir. Bu yeni mücadelenin adı “tersine çevrilmiş kolonyal savaş” olarak adlandırılabilir ve tamamen İmparatorluk'un merkeziz (ya da çok-merkezli) iktidar odağına karşı yürütülen, modern-liberal politik epistemolojiyle kavranamayacak ve ancak yeni bir politika algısıyla bilgisine erişilebilecek bir anti-politikadır.

²⁹⁵ Sadri Khiari; **Pour une Politique de la Racaille: Immigré-e-s, Indigènes et Jeunes de Banlieues**; Paris: Éditions Textuel; 2006; s. 57.

²⁹⁶ http://www.indigenes-republique.fr/statique?id_article=189

²⁹⁷ 2005 Ocak'ında yayınlanan “L'Appel des Indigènes de la République” (Cumhuriyetin Yerlilerinin Çağrısı) başlıklı metinde bu teşhis net biçimde konulur. Bu metin aynı zamanda MIR'in de kurucu metnidir. Çevrimiçi ulaşmak için: <http://www.indigenes-republique.org/spip.php?article835>

²⁹⁸ Sadri Khiari; a.g.e.; s. 113-9.

SONUÇ:

AYAKLANMALARIN GEOMETRİK ALANI

2005 Paris Ayaklanmaları, günümüz için konuşacak olursak, çok çeşitli çevrelerde (gerek Fransız toplumu içinde, gerekse dünya kamuoyu çerçevesinde) tam olarak anlamlandırılmayan ve birçok zaman çeşitli indirgemeciliklerle açıklanmaya çalışılan bir olay olarak tarihe geçmiş durumda. Kimileri bu olayları yalnızca tarihsel bir bağlama oturtarak Fransa'nın kolonyal mirasına dayandırırken, kimileri salt sosyolojik bir okuma gerçekleştirerek toplumsal durumdan yola çıkmaktalar; kimileri Sarkozy'nin ve Fransız sağının belirleyiciliği üzerine odaklanırken, kimileri bir politik özne olarak ayaklanmacıları hâlihazırda var olan bir şablon içine (genellikle İslâmcı veya sol) yerleştirmeye çalışmakta. Kuşkusuz, bu argümanlardan birçoğunun doğruluk payı bulunmakla birlikte, araştırmacılar tarafından kanaat belirtilirken sorunun genelde tek-yönlü incelenmesi veya bir yönün çok fazla ön plana çıkarılması, olgunun (ayaklanmanın) kaynağını bulduğu “alan”ın üzerinde yükseldiği noktaların bir kısmının gözden çıkarılmasına neden olmaktadır.

Alan mefhumu, en temelde geometrik bir mefhumdur, dolayısıyla bahis konusu olan şey, geometrik bir *alandır*. Ayaklanmaların bir problematik olarak incelendiği hatırlanacak olursa, bu problematiğe denk düşen alanın aslında belirli bir *yükseltide* durduğu da fark edilecektir. Onu görüş seviyesine, bir anlamda “su yüzüne” çıkaran şey de, alttaki *toprağa* (yani bağlama) bu *alanın* temas ettiği destek noktalarında duran *ayaklardır*. Bu *ayakların* her biri farklı uzunluktadır, dolayısıyla üstlerinde taşıdıkları *alan* asimetric bir *yükseltide* göze çarpar. Asimetriktir ancak dengesiz değildir; onu dengede tutan şey, tam da bu *ayakların* farklı uzunluklarının birbirlerinin işlevlerini tamamlamalarında yatar. Ne var ki, bu denge durumu *alana* “içkin” ve “değişken” bir dinamiktir, bu yüzden dışarıdan bakıldığında, *alan* sürekli *sarsıntıdaymış* ve *yamuk duruyormuş* gibi görünür. Gerçekten de bu *alan*, kendisini çevreleyen *düzlem* içerisinde bir yamukluk arz eder ve *düzlemin* rahatsız edici, çıkıntı bölgesidir. *Düzlemin* düzenindeki hâkim güç, bir başka deyişle *düzlemin*

düzenleyici gücü (*potestas*), bu *alanla*, onun ortaya çıkışından bu yana sürekli bir çatışma içerisinde; *alan* kendi şeklini *düzleme* vererek buraya yayılmak isterken, *düzlem* de *alanı* yükselten *ayakları* budamaya ve kendisiyle eş seviyeye getirmeye çalışır. *Düzlemin* bu çabasına, gücünü *topraktan* alan *ayakların* direnci yanıt verir... Ve belli bir noktaya kadar bu böyle sürüp gider.

Çizmeye çalıştığımız bu geometrik şekiller ve aralarındaki ilişkisellik, çalışmamızın kapsamını oluşturmaktadır. *Düzlem*, Hardt ve Negri tarafından İmparatorluk olarak adlandırılan egemenlik biçiminin bir taşıyıcısı konumundaki Fransa “ülke”sidir. *Alan*, bu düzlemin içerisinde yer alan banliyöler gibi “sorunlu yerleşim bölgeleri”dir, “deniz-aşırı”dır. *Toprak*, bu *alanın* üstünde yükseldiği her türlü bağlamın ifadesidir. *Ayaklar* ise, *alanın* *toprakla* kurduğu, ya da “banliyö”nün “bağlam”la kurduğu belirleyici ilişkilerdir. Şu hareket sekansını izleyen birisi, bu yüzden ilk önce *alanın* üstünde yaşanan *sarsıntıya* gözü takılır; ardından aşağıya bakarak sarsıntının yaşandığı *alanın* yükseldiği *toprağı* görür; son olarak *ayakları* fark etmesiyle bu bakma/görme/izleme eylemi son bulur.

Ayaklanmaların kamuoyunda yaratmış olduğu etki, biraz da bu yüzden çok yüksektir. Yaşanan olayları, gerçekleşen pratikleri gören kişi şu veya bu tavırla seyredalar, gelişmeleri takip eder. Problematığe ilişkin bilgi, ilk elde aktüel ve canlı bir mizansenin bilgisidir: 27 Ekim 2005, akşamüstü saatleri, Clichy-sous-Bois, Seine-Saint-Denis, Paris, Fransa. Bütün bunlar mekânsal ve zamansal olarak izleyiciyi belirli bir momentin içine davet eder. Ardından aktörlerle tanışılır: Zyed Benna, Bouna Traoré, Muhittin Altun, polisler. Sonra aktörlerin oyunları başlar: polis takibatı, takibattan kaçmak, bir yüksek gerilim hattı. Gitgide bir tragedyanın sahnesidir izlenen: polisten kaçan gençler saklanmak için girdikleri yerde ölümle tanışır, bir kişi kurtulur. Bu küçük ama etki gücü yüksek tragedya, aslında oyunun henüz girizgâhıdır. Ölüm haberleri hızla yayılır, acıyla birlikte bir öfke dalgalanması yaşanır: Patlama. Sonra sahnedeki oyuncuların sayısı artmaya başlar: hükümet, partiler, sivil toplum örgütleri, vb. kurumlardan temsilciler, sözcüler mizansene dâhil olurlar. Patlama zamanla yayılır, yayılmasının sınırlarını tüketir ve ardından olaylar sönmeye başlar. Başlangıçtan bitişe kadarki zaman zarfında yaşananların yarattığı

etki alanından çıkmaya başlayınca, problematiğe ilişkin gözlerin ilk gördüğü şey, yani sahnede sergilenen oyun, algılanışı zor bir eserin temsilinden sonra ihtiyaç duyulan yardımcı kaynakları gereksindirir. Mizansen çok şey anlatır ancak öylesine şifrelenmiştir ki sadece mizansen hâliyle anlaşılabilir. Bu yüzden bir “bağlam” a ve bu bağlamla ilişkiyi kuran bağlantılara ihtiyaç duyulur.

Bu bağlantılar çeşitli bağlamlarda kuruludur ve birbirleriyle ilişkilidir. Tarihsel bağlam, muhteviyatında hem ekonomik tarihi, hem askeri tarihi, hem de siyasi tarihi barındırır. Sosyal bağlam, muhteviyatında hem iktisadi ilişkileri, hem tarih içindeki dönüşümüyle ve şu anki durumuyla mekânsallığı, hem gündelik hayatı, hem de kültürel üretim biçimlerini tutar. Bütün bunlar *alana* ve üstünde yaşanan *sarsıntıya* ilişkin çok daha somut bilgilerdir. Ancak problematiğe yaklaşan kişinin konumu da en az bunlar kadar önemlidir. Onun konumu, problematiğe yaklaşırken bulunduğu “yer” ise, teorisinin, eski deyişle nazariyesinin çıkış noktasıdır. Araştırmacının bulunduğu yerden odaklandığı “şey” e bakış açısı, asla o şeyin ne olduğunu belirlemez, ancak kendisinin o şeyi nasıl değerlendireceğini belirler. Bu kısım, araştırmacıyla problematik arasındaki ilişkinin son veçhesidir, çünkü bütün tarihsel olgulara ve güncel pratiklere ardıdır.

Bu sebeple, ayaklanmaları incelerken, sahnelenen oyundan sonra ilk bakılması gereken yer tarihsel bağlamdır. Burada şöyle bir tabloyla karşı karşıyayızdır: Fransa, İngiltere’den sonra, kolonyalizm/emperyalizm döneminin (19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk çeyreği) en büyük iktisadi-askeri-siyasi gücüydü. Bu güç, ekonomik gelişmenin kapitalist güçlere dayattığı bir zorunluluk olarak kendine yeni çıkar alanları yaratmak zorundaydı. Bu yüzden, Fransa, tıpkı İngiltere, Hollanda, Almanya, vb. Avrupalı kapitalist üretim biçimli ülkelerin devletlerinin uyguladığı/uygulayacağı gibi, kapitalist olmayan koloniler elde etme gereksinimi duydu. Çeşitli iç politik tartışmaların ardından, başta Jules Ferry gibi kolonyalist siyaseti savunan siyasetçilerin savundukları kolonyalist mantık devlet politikası hâline geldi. Devlet politikasının tutarlı bir yön almasıyla birlikte, Fransa askeri gücünü, elde ettiği kolonilerdeki denetime ve elde edeceği koloniler için yayılmaya yoğunlaştırdı. Bu dönem koloni ülkesi (deniz-aşırı ülke) ile kolonyal güç

arasında cereyan eden kolonyal savaş dönemi olarak tarihe geçti. Fransız kolonyal gücü fethettiği koloni ülkelerinde geniş bir ucuz iş gücü piyasası, bakir bir pazar, işlenmeye açık bir hammadde kaynağı ve sürekli kendi ülkesine aktardığı devasa bir artı-değer yatağı buldu. Bunların kullanıma girmesi, Fransa’da (ve diğer kapitalist ülkelerde), ulusal sınırların içinde sıkışmış vaziyette, krizde olan kapitalist üretim biçiminin boyut değiştirmesine yol açtı. Bu boyut değiştirme, kapitalizmin emperyalizm aşaması olarak literatüre girdi. Kapitalist üretim mekanizmasında merkezde yer alan ekonomilerle, bu mekanizmanın dışında yer alan periferi ekonomileri arasında, bu sayede, göbekten bağlı bir ilişki kurulmuş oldu. Merkez ekonomiler artık daha güçlü ve krizi atlatmış bir seviyeye gelmişken, periferi ekonomileri hem dışa bağımlı, hem de yeterli kapitalist üretim araçlarından yoksun bir yapı kazandı. Bu dönüşüm, iki “dünya” arasında gitgide açılan bir farkın oluşmasını da beraberinde getirdi. “Ayaklanmaların geometrik alanı”nda şahit olunan *yükselti*lerden birisi sebebini bu bağlamda buldu. Bu bağlamın anlamı, birazdan bahsedeceğimiz öznelerin “belleği” olarak okunabilir.

Kapitalist ekonomilerin kolonilerden kendi ülkelerine aktardıkları bu büyük artı-değer, 20. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna gelindiğinde, birbirleri arasında geri dönüşü olmayan bir çatışma durumunun da habercisiydi. “Üçüncü dünya” olarak bilinen periferi ekonomileri, neredeyse tamamen merkez ekonomiler tarafından paylaşılmıştı ve kolonyal yayılma artık sözgelimi 20. yüzyıl başındaki kadar kolay değildi. Büyük güçlerin bu çıkar çatışması, Birinci Dünya Savaşı’nın sebeplerinden biri oldu ve kolonyalizm dönemi son buldu. Emperyalizm bu noktadan sonra farklı bir biçimde devam edecekti, ancak diğer yandan Birinci Dünya Savaşı’nın büyük kapitalist güçler üzerinde yarattığı olumsuz etki bir başka gelişmenin önünü açtı. Dünyanın çeşitli yerlerinde ulusal bağımsızlık hareketleri güç kazanmaya başladı ve bütün bu hareketler kolonileştirilmiş ülkelerin kendi içsel dinamiklerinden kuvvet buldular. Bunun gösterdiği iki önemli husus vardır. İlk olarak görülmesi gereken şey, modern-olmayan toplumsal yapılara sahip olan topluluklar, ulusal bilinç ve buna bağlı bir söylem geliştirmeye başladılar; örgütlendiler, silahlandılar, savaştılar. Ulusal bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkışı demek, modernliğin kolonyalizmle birlikte bu topraklara girmiş ve bir şekilde kurumsallaşmış olması anlamına

gelmektedir. İkinci olarak, artık küresel güç dengesi – özellikle de İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle – tamamen farklı bir konuma ulaşmıştır; dolayısıyla kapitalist üretim biçimi de yeni aktörlerin söz sahibi olmaya başladığı bir dünyada kendi yeni şartlara uyarlayacak esnekliği yakalamalıdır.

İkinci Dünya Savaşı ertesinde iyice hız kazanan ve birer birer başarıya ulaşan ulusal bağımsızlık hareketleri, dünya tarihinde dekolonizasyon dönemi olarak bilinen dönemin taşıyıcılarıdır. Dünyanın çeşitli coğrafyalarında kolonileri bulunan Fransa da bu dekolonizasyon sürecinden en çok etkilenen ülkelerdendir. Bağımsızlık mücadeleleri neticesinde, önce kolonileri üzerindeki fiili egemenliğini ve denetimini, ardından da *de jure* belirleyiciliğini ve söz sahipliğini kaybeden Fransa, İkinci Dünya Savaşı sırasında diğer Avrupa ülkelerinde de olduğu gibi yıkılmış olan ekonomisini tekrar kurmak ve geliştirmek için başta ucuz iş gücü arayışı olmak üzere çeşitli iktisadi ve sosyal nedenlerle ulusal sınırlarını eski kolonilerinden gelen göçmenlere açtı. Emperyalizm dönemiyle uzun süre dışa bağımlı yaşamış olan ve kapitalist üretim araçlarını henüz geliştirememiş bu ülke ekonomileri için en büyük kriz, istihdam sorunuydu. Dolayısıyla bu “deniz-aşırı” ülkelerin büyük bir iştahla yayılma eğilimindeki geniş emek gücü, kendisine oldukça uygun bir çalışma alanına kavuştu. Bu da, “deniz-aşırı” ülkelerden Fransa topraklarına kitleler hâlinde geçiş yapan emek göçünü ortaya çıkardı. Emek göçü ve onun özneleri olan göçmenler, “ayaklanmaların geometrik alanı”nın bir diğer *yükseltisinin* bağlamıdır; önce bellek bağlamında yükselen *alan*, şimdi özneler ve özneleri kendisine taşıyan süreç bağlamında yükselmektedir.

Eski koloni ülkelerinden Fransa'ya doğru kitlesel emek göçü geçişleri, her şeyden önce çok basit gündelik bir sorunu ortaya çıkarttı. Bu insanlar nerede yaşayacaklardı? Bu sorunun çözümü için fazla alternatif yoktu. Şehir merkezinin dışında kurulmuş olan ve banliyö adı verilen yerleşim alanları, bu kitlesel göç dalgalarının dağıtıldıkları ve yerleştirildikleri yerler oldular. Bunun iki temel nedeni vardı. Birincisi, buraları emekçi kesimin çalışma alanı olan endüstriyel bölgelere, fabrikaların konuşlandığı yerlere yakın, komşu yerleşimlerdi. Dolayısıyla banliyölerin göçmenlere (ve aynı şekilde göçmen olmayan ulusal proletaryaya)

rasyonel bir yerleşim imkânı sunmuş olması söz konusudur. İkinci sebep ise, şehir merkezinde yaşamak için ödenmesi gereken kira bedellerinin, buralardaki yaşam standartlarının yüksek oluşuydu. Bu bedeller, işçi sıfatıyla çalışan herhangi bir göçmen ailesinin karşılayamayacağı kadar yüksek olduğu için, banliyölerde, buralarda kurulmuş *cit *'lerde yaşamak rasyonel oluşunun yanı sıra neredeyse bir zorunluluktur. Bu sebeple, banliyölerin çok büyük bir kısmı, zaman içerisinde belirli bir yaşam tarzını, ekonomik gücü, sınıfsal durumu ve nihayet etnik kökeni barındıran bir yaşam alanına dönüştü. Banliyö, bir mekân olarak şehrin herhangi bir semtinden kesin biçimde ayrılmaktaydı; bu ayrılık ırksal, sınıfsal, ekonomik, uzamsal ve siyasal bir ayrılık olarak ortaya çıkmaktaydı. Durumun bu karakteristiği, "ayaklanmaların geometrik alanı"nın bir diğer *yükseltisini* işaret eder ve onun nedenini açıklar. Banliyö, kitlesel göçlerin ardından mekânsal olarak "ülkedeki deniz-aşırı" durumuna gelmiştir. 1970'lerin ortasına kadar buraları işçi sınıfının yerleşim bölgeleri olarak görülmekte ve "kıızıl banliyöler" olarak anılmaktayken, 1980'lerle birlikte banliyöler etnik açıdan Fransız-olmayanların, özellikle Siyah ve Mağribi göçmenlerin yaşam alanları oldu. *Alanın yükseltisinin* bir diğer *ayağı* da işte bu mekânsal bağlamdır.

Banliyöler hem uzamsal olarak şehrin merkezinden, hem de yaşayanları çeşitli parametreler açısından toplumun diğer katmanlarından ayrıştıkça, iki mekân arasındaki geçişlilik imkânsız hâle gelmeye başlar. Bu geçişliliğin imkânsızlığı, kendini en acımasız biçimiyle toplumsallığa ait gündelik yaşam pratiklerinde, kodlamalarda, konuşmalarda, kültürel üretimlerde gösterir. "Ülke" içinde bir "deniz-aşırı" durumuna gelen banliyö, içine akın eden iştahlı göçmenler tarafından başka bir yaşam biçiminin zuhur ettiği mekân olmuştur. Şehir merkezinden uzaklığı onu bir yalıtılmışlık ve soyutlanmışlıkla ayrıklaştırırken, bu iki mekânın iki ayrı insan profili olan yerliler (yani Fransızlar) ve göçmenler (yani Siyahlar ve Mağribliler) de birbirlerinden uzak iki ayrı âlemde yaşamaktaydılar. Birbirinin içine nüfuz etmekte zorlanan iki ayrı kültürel form, karşısındakini dönüştürme ve karşısındakine entegre olma hususunda sorunlar yaşayınca kendilerine ait olan özerk mekânlarda kendi kültürünü yaşattı. Banliyölerde ortaya çıkan değişik konuşma biçimlerinden (*Verlan*), dans stillerine, dinlenen ve yapılan müzik türlerine kadar özgün bir göçmen kültürünün oluşmuş ve bu kültürün Fransız toplumuna hâkim kültürel kodlar

tarafından eritilememiş olması, “ayaklanmaların geometrik alanı”nın nihai yükseltisini oluşturur. Bu kez bağlam açıkça toplumsal kaynaklıdır ve bütün bu bağlamsallıklar birbirlerini tamamlamaya yardım eder. Ancak hatırlatılması gereken en önemli şey, bütün bu bağlamların içlerinde her zaman ekonomik bir damar taşıyor oluşlarıdır. Bu da bağlamların birbirleri arasındaki etkileşimi belirleyen en önemli taraftır.

“Ayaklanmaların geometrik alanı” olarak çizdiğimiz ve yükseltileriyle, ayaklarıyla, bağlamıyla ve üzerindeki sarsıntıyla bir şekil verdiğimiz bu “geometrik cisim”, son olarak kendi içsel dinamikleri dışında bir de dışarıdakinin bakış açısıyla anlam kazanır. Burada söz konusu olan şey, araştırmacının problematiğe olan teorik yaklaşımıdır. Buna göre, araştırma konusu olan geometrik alanın yer aldığı düzlemle olan çatışma hâli “tersine çevrilmiş kolonyal savaş” olarak tanımlanmıştır. Kolonyal savaşın belli başlı öğeleri bulunmaktadır: kolonyal güç ve bu gücün hareketinin başlangıç noktası olan “ülke”; kolonileştirilen “deniz-aşırı ülke”; “sömürge insanı” ve “sömürgeci”. 19. yüzyılın kolonyalizmine has bir tablo olan bu bileşenler, 20. yüzyılın son çeyreğinde ve 21. yüzyılın başlangıcında yeni bir konuma kavuşurlar. Bu bileşenlerin yeni konumlarıyla ortaya çıkan son tablo şu şekildedir: eskinin kolonyal gücünün “ülke”si; ülkenin sınırları içinde egemenlik hakkını elinde bulunduran eskinin sömürgeci gücü, bugünün modern iktidar mekanizmaları; bu ülkeye akın etmiş eskinin “sömürge insanı”, bugünün göçmeni; göçmenlerin gelip yerleştikleri ve dönüştürdükleri bir tür kurtarılmış bölge, “ülkedeki deniz-aşırı”. Hükümetin ayaklanmaları durdurabilmek için kolonyal geçmişten gelen bir uygulamaya, acil durum (l'état d'urgence) kararnamesini çıkarma yoluna başvurmuş olması da ayrıca dikkat çekicidir. Bütün bu tablo, kolonyalizm/emperyalizm döneminin kolonyal savaşlarından kesin bir biçimde ayrılır. Ancak tablonun bileşenleri form değiştirmiş bir hâlde tekrar karşımıza çıkmaktadır. Bir çatışma durumu yine söz konusudur; fakat bu çatışma üçüncü dünyadan taşınmış ve gelişmiş, sanayileşmiş, modernliği ve hatta post-modern durumu yaşayan bir coğrafyanın içine girmiştir. Eskinin kolonyal gücü kendi ülkesinde egemenlik araçlarını neredeyse sınırsız bir yetkiyle kullanabilirken, emek gücü nitelikli yeni bir güç (*potentia*) ülkenin içinde kendi kolonilerine (banliyölerine) kavuşmuş; buradan hareketle

modern egemenlik biçimiyle bir savaşıma girmişlerdir. Tam da bu savaşıma “tersine çevrilmiş kolonyal savaş” olarak adlandırılmaktadır. Fransız askeri, siyasi, iktisadi gücünü 19. yüzyılda deniz-aşırı ülkelerin fethine zorlayan “sermayenin demir yasaları”, 20. yüzyılın çeşitli konjonktürlerinde bu ülkelerin sömürge insanlarının torunlarını Fransa topraklarına davet etmiştir.

Bu tersine dönüş, kolonyalizm/emperyalizmin tarihsel süreç içerisindeki diyalektiği olarak alınmamalıdır. Burada Hegelyan veya Marksist bir konum değiştirmenin ötesinde, çok daha girift bir biçim değişikliği söz konusudur. Bu biçim değişikliği de, en başta kapitalizmin dönüşen şartlarda sahip olduğu yeni üretim rejimleri ve buna karşılık yeni emek rejimleriyle ilgilidir. Kapitalizmin modern egemenlik biçimiyle olan göbek bağının kesilip, kendini yeni bir egemenlik mekanizması vasıtasıyla var olma manevrasını gerçekleştirmesi bu durumu ortaya çıkarmıştır. Burada geldiğimiz ikinci nokta, yeni egemenlik biçiminin niteliğidir. Bu da modernlik-sonrası döneme denk gelen; iktidar odağının modern dikotomiler aracılığıyla denetim ve tahakküm ilişkilerini yürütme taktiğinin dönüşüp yerine her türlü farklılığı içeren, merkezsiz, dünya-çapında yaygın bir iktidar odağı olmasıyla mümkünleşen bir strateji değişimidir.

2005 Ayaklanmaları, işte bu dönüşümün tam kalbinde hâsıl olmuş bir patlama, “tersine çevrilmiş kolonyal savaş” olarak görülmelidir. Bu savaş, belirli bir geometrik düzlemde ve belirli bir geometrik cismin “yüzeyinde” ortaya çıkmıştır. Siyasal niteliklidir ancak sahip olduğu siyasal nitelik, modern siyaset algısının ötesinde “anti-politika” olarak tanımlanabilecek bir siyaset yapma biçimine dayanmaktadır. Gidiş yönü bugünden kehanette bulunamayacak kadar alternatifli olabilir ve bu yüzden belirsizdir. Ancak tahminde bulunabileceği bir şey varsa, o da 21. Yüzyılın karakteristik bir “sistem-karşıtı toplumsal hareket” örneği olabilme potansiyelidir; bir başka deyişle, ilerleyen yıllarda *sarsıntı*nın devam edeceğidir.

EK 1: MEHDI MEFTAH İLE RÖPORTAJ, 30.01.2009

Birinci “Ek” kısmında, Mouvement des Indigènes de la République örgütünün kurucularından, üyelerinden ve militanlarından Mehdi Meftah ile 31 Ocak 2009 tarihinde, Paris’e yakın banliyölerden Val-de-Marne’da yapmış olduğum röportajı sunuyorum.

Cihan Özpınar: Est-ce que vous pouvez vous présenter, s’il vous plaît?

Mehdi Meftah: Je suis Mehdi Meftah. Je suis parti des indigènes de la république. Auparavant, j’étais un militant de cause palestinienne en fait je le suis toujours.

C.Ö.: Quelle est votre origine?

M.M.: Je suis d’origine marocaine.

C.Ö.: Le but de cette interview c’est pour parler des émeutes dans les banlieues en 2005. Donc je sais que vous avez participé dans ces émeutes et aussi, vous êtes un membre des indigènes de la république. Vous pouvez me dire comment ces émeutes sont commencées?

M.M.: Ils sont commencés par quelque chose qui a été considérée par le media ou le pouvoir comme quelque chose de “banale”. Ça veut dire la mort de deux de nôtres. Face à cette situation, de racisme, de mort et de la police qui tire, assassine chaque fois sans qu’il y ait la poursuite. Alors, il y avait une révolte. Au départ à Clichy et après cette révolte s’est généralisée dans la grande partie des banlieues françaises, notamment dans l’Île de France, par solidarité pour les gens qui ont été tués. De plus, il y avait certainement de la provocation dans le cadre de Sarkozy. Sarkozy, il avait fait des déclarations contre les gens de banlieue. Il y a aussi le fait que la police a lancé une bombe lacrymogène dans une mosquée. Cela a fait révolter les gens et cette révolte a duré pendant plusieurs jours. Cela est une des plus grandes émeutes en

France. Alors, certainement, même le gouvernement a déclaré l'état d'urgence. Dans l'histoire française, l'état d'urgence n'était déclaré que dans un cadre colonial. Il a été déclaré dans la période coloniale en France. Il était déclaré en 1961 pendant qu'ils ont jeté les algériens dans la mer et il a été déclaré en neuf villes de Calédonie, toujours dans un contexte colonial. Et là, l'inconscient colonial des français, ils l'ont sorti.

Les émeutes, ils ont eu des répercussions. Et face à ça, le gouvernement a essayé de jouer sur deux billets : la répression et le racisme qui existent au sein de la société française pour mépriser les émeutiers. Pourtant, quant aux émeutes en Grèce, ils ont été regardés par le media français avec beaucoup de sympathie et beaucoup de romantisme. Alors cette double attitude existe toujours en France.

C.Ö.: Cet état d'urgence, il n'a pas été annoncé avant même s'il y avait d'autres révoltes avant 2005.

M.M.: Cela a été annoncé juste dans un contexte colonial : Au moment de la guerre d'Algérie en 1961. Les algériens qui vivaient en France sont descendus dans les rues pour marquer leur solidarité avec leurs frères et sœurs en Algérie, pour l'indépendance de l'Algérie. Et après cela, il y a eu une répression terrible. Dans les années 80 et 90, cet état d'urgence a été déclaré en Nouvelle Calédonie pendant la résistance des indépendantistes. Le fait qu'ils fassent appel à l'état d'urgence démontre en fait qu'avec nous, ils se comportent toujours de la même façon. Avec nous, c'est toujours le cas exceptionnel permanent parce qu'on nous considère toujours comme des gens « pas normaux », « exceptionnels », « étrangers ». Ils se sont comportés avec des banlieues comme des territoires à conquérir.

C.Ö.: Qu'est-ce qui rendaient les émeutes en 2005 à Paris « exceptionnelles » de celles des autres ?

M.M.: L'exception c'est la durée. Elles ont duré très très longtemps. Autre chose, c'est la généralisation des émeutes dans beaucoup des banlieues. A Marseille, à Lyon, il y avait une solidarité essentiellement dans les grandes villes de la France mais cela existait dans d'autres villes de la France aussi. C'est ça le caractère exceptionnel des émeutes en 2005. Cette forme de solidarité dans plusieurs endroits,

c'est ça ce qui est important. Généralement une émeute, ça se passe juste dans un quartier ou dans une ville mais cette fois-ci, cela a été passé dans plusieurs villes. Et aussi, elle a duré très longtemps. Même la police, elle a eu beaucoup du mal pour faire les révoltes cesser. Ils y ont mis beaucoup du temps. Alors, ils ont eu la nécessité décréter l'état d'urgence.

Et aussi, il y avait un flux de média. Le discours en France, c'est le discours, soit disant, universel. « Universel », c'est bien entendu le « blanc ». Nous, on n'est pas dans l'universel. Nous, on est hors de l'histoire. Nous sommes les « particuliers », nous sommes les « autres »... C'est le discours d'intégration républicain.

C.Ö.: Quand on regarde ces émeutes, elles commencent toujours de la même façon : D'abord la police suit quelqu'un. Puis elle tire sur lui pour le faire arrêter et le tue, malheureusement. Et ainsi, la révolte commence. Cela a été le même scénario dans les émeutes de 2005 aussi. Mais, pour cette fois-ci, quelle était la raison spécifique de cette colère contre l'état?

M.M.: C'était un rabot général qui attendait une étincelle et un moment exceptionnel pour s'exprimer. Moi, je pense qu'il y a une conjonction entre la mort des jeunes, le mensonge de ministère de l'intérieur, le mensonge des policiers et le fait d'attaquer à la mosquée où il y avait des « mamans » et des « papans ». Cette attaque dans la mosquée a rendu les gens fous de rage.

Cette attaque a montré aussi que l'expression du racisme est devenue plus en plus importante en France. Cela ne veut pas dire que le racisme n'existait pas auparavant. Pourtant, le racisme est exprimé par l'élite du parti pouvoir avec beaucoup plus de liberté. De plus on arrête les filles d'aller à l'école parce qu'elles mettent des foulards. Il y a une réinterprétation de la laïcité, une relecture raciste de la laïcité. Ce sont les professeurs ou des personnels administratifs qui doivent être « laïcs », pas des élèves qui vont à l'école pour apprendre.

C.Ö.: Je pense que cette attaque dans la mosquée a été faite dans la nuit de « Kadir ». C'est vrai, n'est-ce pas ?

M.M.: Oui, c'est vrai. Le fait que cette attaque a été faite contre les « parents », a créé la rage. Cela veut dire que la police ne respecte plus rien.

C.Ö.: Avant de cette attaque, comme je l'ai vu dans les journaux, on essayait de faire les jeunes se calmer...

M.M.: Oui, mais avec l'attaque dans la mosquée personne n'a pu contrôler les jeunes. C'était une grande provocation.

C.Ö.: Dans les émeutes en Grèce c'est la même chose. On voit les jeunes gens dans la rue, ils brûlent les voitures, les actes de vandalisme, tout cela. Pourtant on n'essaye pas de voir ce qui pousse les jeunes à se révolter.

M.M.: Les médias sont le reflet de la domination de la société. Cette domination de la société, elle contrôle les médias. Les médias essaient de monter la population contre les émeutiers de telle manière qu'il n'y a pas de solidarité entre les émeutiers et le reste de la société. D'ailleurs il n'y a pas de solidarité, en vérité, entre les émeutiers et les émeutiers.

C.Ö.: Quelle est votre opinion personnelle au propos de l'utilisation de « violence » pour faire politique?

M.M.: La limite des émeutes ça se traduit dans un cadre organisationnel. C'est tenter d'organiser nos révoltes de telle manière qu'on puisse les utiliser comme un moyen politique pour arracher des victoires dans l'avenir.

C.Ö.: Qu'est-ce que vous pensez au propos de rôle des émeutiers dans l'histoire de résistance contre le pouvoir ?

M.M.: En France on parle beaucoup des émeutes de Mai 1968. Pour nous, il y a des émeutes de 2005. Ces émeutes de 2005 ont changé les rapports de la France avec elle-même parce qu'elle se rendue compte que la France a beaucoup changé même si on refuse de le voir. De plus, l'année 2005 a changé les rapports de la France avec le reste du monde. La France n'est plus perçue comme avant. Ça veut dire que la perception de la France avec d'elle-même et la perception du monde de la France a beaucoup changé. Pour nous, c'est très important.

C.Ö.: C'était comment le type d'organisation dans ces émeutes de 2005? C'est commencé comment ?

M.M.: C'est commencé d'une manière spontanée par la solidarité des gens qui connaissent les jeunes qui sont morts et ils se sont révoltés. Même si les jeunes sont morts, personne n'a été condamné. Cela a poussé les gens à se révolter.

Une révolte se commence spontanément mais après il apparaît une organisation, il y a un cadre qui fait des négociations, qui fait des revendications et qui peut aller jusqu'à changement du régime. Pourtant dans les émeutes de 2005, il n'y avait pas d'organisation en terme politique qui pourrait réaliser tout cela. On ne voit pas un cadre précis.

C.Ö.: Est-ce que les émeutiers sont réunis d'une manière politique autour de la même vue politique ou bien c'est seulement le sentiment de la solidarité contre le pouvoir qui les réunissent dans les rues ?

M.M.: Ce n'est pas une expression politique standard comme il existe dans les cercles des partis politiques etc. Mais bien entendu, c'est très politique. En fait « l'émeute » est politique. La révolte contre les policiers, c'est un acte politique.

C.Ö.: Ces émeutes adoptent un discours de l'extrême gauche ou de l'extrême droite ?

M.M.: Ces émeutes ne sont ni de gauche ou ni de droite. C'est la révolte contre la société dominante. Il n'y a ni extrême gauche ni extrême droite.

Pour nous ce n'est pas seulement un problème économique, comme le dirait les socialistes. Pour nous cela est beaucoup plus que ça. Pour nous, c'est un problème racial. Il y a des statuts des blancs qui ont des privilèges et puis il y a des indigènes dans l'autre catégorie. Ces gens ne se sentent présentés nulle part. L'extrême gauche n'est pas présenté dans les banlieues.

C.Ö.: Est-ce qu'il y a un lien entre les « indigènes de la république » dont vous faites partie et le discours islamiste ?

M.M.: Il n'y a pas de rapport parce que nous sommes un mouvement politique mais pas un mouvement religieux. Nous, nous devons s'organiser et on doit construire notre puissance politique pour bouleverser leur politique actuel, le champ politique

des blancs. Nous ne sommes pas un mouvement pour négocier des postes pour une partie de notre élite.

C.Ö.: Qu'est-ce qu'on peut gagner politiquement avec ces émeutes ?

M.M.: Il y a une puissance indigène qui existe dans la réalité même s'il n'est pas organisé mais pour montrer qu'il y a une puissance indigène avec laquelle il faut compter.

Deuxième chose, certainement Sarkozy a traité des jeunes de racailles. Et puis, il a presque interdit d'aller aux banlieues. C'est une grande victoire, Sarkozy a eu peur d'aller dans ces banlieues après ces émeutes. La peur, elle a tout changé.

C.Ö.: Après 2005, en 2007, il y a eu des autres émeutes dans les banlieues. Peut-être au futur, il y en aura des autres. À votre avis, quel sera le futur de ce type des émeutes, ce type d'acte politique ?

M.M.: Je ne peux pas avoir une projection de l'avenir parce que je sais que les problèmes, ils vont rester les mêmes et une fois que la crise économique qui va nous toucher encore plus que les autres, il faut savoir que nous serons les premiers licenciés donc ça veut dire qu'il y a plus en plus de répression et alors il y aura plus en plus de révoltes. Après, quelle sera la nouvelle forme de ces révoltes, je ne peux pas vous le dire. Les conditions sont toujours à s'exposer.

C.Ö.: Si on retourne aux indigènes, maintenant c'est un mouvement mais après, ils formeront une partie. Pourquoi vous avez besoin d'être en partie ?

M.M.: Parce qu'on a fait une analyse de la situation et des tentatives qui nous ont précédées. Être seulement un mouvement d'une idée, il faut attendre plusieurs siècles pour changer les choses. Ce n'est pas intéressant pour nous. Nous, nous ne pouvons pas attendre si longtemps. La tentative d'entrer dans un parti politique, cela a été échoué parce qu'à chaque fois, nos revendications ont été marginalisées et nous nous sommes isolés. Alors on est parti de l'idée que nous avons besoin de former notre propre organisation politique qui soit le reflet de nos propres revendications. Dans les autres partis, il y aura des gens qui ne subissent pas de discrimination. Ils vont commencer à nous défendre. Nous, on n'accepte pas cela. Notre parti sera formé des

gens qui habitent dans les quartiers populaires et qui subissent la discrimination. Ça ne veut pas dire qu'on ne peut pas faire des alliances mais pour l'instant, la première priorité, c'est de construire notre propre parti politique.

EK 2: TARIQ KAWTARI İLE RÖPORTAJ, 04.02.2009

İkinci “Ek” kısmında ise, Association de Forum Social des Quartiers Populaires örgütünün başkanı, eski bir “aktivist” Tariq Kawtari’yle Paris-Stalingrad yakınlarında bulunan Rue d’Aubervilliers’deki örgüt merkezinde 4 Şubat 2009 tarihinde gerçekleştirmiş olduğum röportajı sunuyorum.

Cihan Özpınar:

M. Kawtari, vous pouvez nous présenter vous-même et votre position dans cette association svp ? Et puis, on va parler de notre sujet.

Tariq Kawtari:

Je suis président de l’association du forum social du quartier populaire et créateur de ce forum- la. Forum social du quartier populaire c’est un regroupement de différentes associations. Je suis parti d’une association, j’étais obligé un peu de ce forum donc c’est le MIB. Mouvement de l’immigration et des banlieues un mouvement qui existe depuis une quinzaine d’années.

C.Ö. :

Le point de vue de votre association a propos des émeutes, est-ce qu’elles étaient soutenues physiquement ou moralement par ce forum ou non ?

T.K. :

Ces émeutes ne sont pas programmées, donc ce n’est pas une question de soutenue. Nous avons un slogan qu’on a mis en France, en reprenant ce qui s’est passé aux Etats-Unis c’est « Pas de justice, pas de paix ». Donc, tant que les gens sont relégués....

On ne supporte pas seulement, on comprend ce qui se passe parce que quelques uns entre nous, quand ils étaient plus jeunes avaient participé ce genre de mouvements. En même temps, il y a beaucoup de gens qui donne des interprétations tout ça, mais en même temps ça donne l'impression d'être fort mais en vérité c'est la marque de faiblesse. C'est parce que tu ne peux rien faire d'autre que ça. Tu n'as plus d'alternatif que d'aller s'affronter a la police pour dénoncer leur situation. C'est quand même restreint. Les gens trouvent du romantisme là dedans mais en vérité ce n'est pas très romantique. C'est plutôt triste parce qu'on ne sait pas ses conséquences.

C.Ö. :

Il y a une tragédie au derrière, c'est pour cela.

T.K. :

Derrière ces émeutes il y a toujours des injustices a cote d'une violence. Il y a souvent des jeunes qui sont assassinés. Le fait que ça tombe sur ces jeunes là de ces quartiers là, ça fait comme si ce n'était possible que dans ces quartiers là. Comme la société elle ne réagit pas de manière très très forte par rapport a ça, elle ne réagit pratiquement pas du tout sauf quand il y a des émeutes mais quand il n'y pas d'émeute, il n'y a pas beaucoup de monde qui réagit. Depuis vingt ans il y a une centaine de personnes qui s'est fait tuer par des policiers sans raison valable. Ce ne sont pas des gens qui ont tiré sur la police. Il n'existe pas de conditions comme ça. Ce sont des gens qui sont attrapés, qui sont étranglés par des policiers qui voulaient les faire arrêter, les bloquer. Ils ont décédés comme cela, dans les moments où il n'y avait pas de nécessité de tirer. Pourtant souvent la justice n'a pas condamné ces policiers. En disant qu'ils avaient la difficulté de travail et qu'ils étaient dans l'insécurité. C'est plutôt les procès des quartiers qui se faisaient lors de palais de justice. Moi personnellement, j'ai assisté trente jugements dans ces affaires comme ça. A Paris, à Dijon, à Toulouse, à Lille, à Marseille... Donc plusieurs villes comme ça où on a l'impression qu'il y a un permis de tuer qui a été délivré pratiquement a la police par rapport a cette population là. Les gens, tous les jeunes de ces quartiers, ils ont entendu de parler de tout cela, ils ont vu des fois a la télé, ils ont vu des policiers

qui n'ont pas été condamnés et ils vivent tout cela parce qu'ils ont contrôlé par les policiers. Tout cela leur pousse à commettre un délit. C'est ce qui est visible. Derrière ça il y a d'autre chose. Derrière ça il y a le chômage, la faillite de l'éducation nationale, la faillite de l'école. Derrière ça il y a aussi les conditions de vie et de logement qui sont très difficiles.

Pendant longtemps les gens se sont organisés. Moi j'ai 46 ans. J'ai participé à des initiatives. On a soutenu des initiatives nationales. On a créé des associations dans les quartiers. On a essayé de faire des soutiens scolaires, des soutiens à l'aide contre l'expulsion des gens par rapport au logement et par rapport à tout. On a essayé de faire tout cela. Ça a été méprisé tout cela, par le pouvoir politique et par ceux qui devraient nous aider normalement la gauche, l'extrême gauche, tout cela qui ont une vision très restrictive et très restreinte de mouvements sociaux. Il y a un désintérêt par rapport à ces quartiers car ces quartiers sont des déserts politiques. Il n'y a pas de rôle institutionnel, pas de rôle politique, pas de rôle médiatique, pas de rôle culturel tout cela donc, les gens se produisent eux-mêmes mais en même temps le problème c'est qu'il n'y a pas de continuité. Ce ne sont pas des mouvements qui durent des années et des années. Souvent les gens se fatiguent. On a une vie à mener et à la fin, les gens ils ont fini par ne plus y croire. Le monde politique ne représente pas cette population là. Donc il y a des formes violentes et des conflits parce que la situation est tendue entre ces quartiers et le reste de la population, de la société. Il y a des structures d'éducation populaire qui existent dans ces quartiers mais c'est le truc ancien, vieux, tout cela. Ils sont tenus par des partis socialistes, des partis communistes. Ils n'ont rien à voir avec la réalité du quartier. Ils sont en train d'exploser parce que déjà eux-mêmes ils n'y croient pas.

Les gens, ils sont répondus pas de façon politique mais ils sont répondus de façon sécuritaire ou de façon sociale. Un traitement sécuritaire et un traitement social. Alors qu'il fallait un traitement politique, une réponse politique. Avant les émeutes, dans les années quatre-vingt, c'était plus politiques qu'aujourd'hui. Il y avait une dimension politique qui n'existe plus aujourd'hui.

C.Ö. :

Maintenant les jeunes sont plutôt apolitiques. J'ai participé à quelques manifestations. Par exemple en marchant dans la rue de Stalingrad il y avait pleine de personnes mais j'ai vu qu'aucun des jeunes gens n'ont pas participé à cette manifestation.

T.K. :

Lequel ?

C.Ö. :

Par exemple la manifestation contre la crise, la dernière crise du capitalisme.

T.K. :

De plus en plus, il y a des références politiques qu'il y en avait avant. Le marxisme, la révolution tout cela ont été explosés. Parce que les gens qui portaient ça, ils nous ont emmené dans les murs. Je regarde la trajectoire du parti communiste français, la trajectoire du parti de l'extrême gauche issu de 1968, ils ont privilégié certain nomenclature, la fonction publique. La crise capitaliste de notre époque c'est la question de la classe moyenne.

Toute la base électorale de la gauche, ils sont en conflit avec les gens de quartier. Donc, il y a un divorce social. C'est même culturel entre les populations de ces quartiers et ceux qui les traitent. Ceux qui les traitent ce sont souvent les gens de gauche. Vous n'intéressez pas à ce quartier, pour quoi ce quartier s'intéresse à vous ?

Le problème de ces quartiers c'est que pourquoi on en arrive toujours à parler de ces quartiers en terme de violence et tout ça. C'est parce que c'est un champ physiquement territorialisé qui exclue de l'expression politique et de l'expression collective par la gauche, la droite réunie. Donc, les gens cherchent qu'est-ce qu'ils peuvent faire. Le vrai danger ce n'est pas les émeutes c'est le populisme qui gagne dans ces quartiers. C'est ce qui se passe aujourd'hui. Nous avons notre propre responsabilité par rapport à cela.

C.Ö. :

Si on retourne à l'année 2005, quelles étaient les caractéristiques qui rendaient ces émeutes différentes aux autres ?

T.K. :

Il y a Sarkozy qui avait provoqué un peu. Une fois à La Courneuve, en disant qu'on va nettoyer au karcher. Deuxième fois en disant qu'on va nettoyer la racaille. Ce sont des choses qui sont restées dans la tête des gens. Au début, il y avait des petits groupes de jeunes qui se réunissaient. Ils étaient ragés, énervés. Et l'énervement passe par quoi ? Casser les vitrines, brûler des voitures mais la police sachant ça à l'avance vient avec des Escadron CRS, etc. et un comportement, comme s'ils étaient au pays étranger.

Le fait que ça s'est développé ailleurs parce que l'ambiance était assez lourde dans ces quartiers parce que les policiers faisaient commencer -comme Sarkozy avait donné une carte blanche à la police pendant sa campagne électorale- les animosités.

Depuis 2005 ça continue. Il y a une disproportion, la signification qu'on veut donner à des événements comme ça. En même temps après tu ne contrôles plus rien, personne ne peut contrôler et cela devient un phénomène international. CNN, les télévisions brésiliennes etc. disent que la France était à feu et à cendre.

C.Ö. :

Les médias ou les discours du pouvoir en France ils ont toujours parlé des brûlements des voitures, des bâtiments. Moi j'ai fait une recherche dans les journaux et j'ai vu qu'il y a eu des provocations du pouvoir. Par exemple une fois, ils ont jeté lacrymogène dans une mosquée.

T.K. :

C'est le symbole qui grossit en même temps. Moi j'ai des membres dans ma famille qui étaient là ce jour là. Aujourd'hui tout cela a été oublié.

Le sens politique des émeutes, il existe avant, il existe après, il existe pendant. On ne doit chercher que pendant.

Pourtant la situation est plus violente aujourd'hui que c'était hier. A un moment donné, cela va passer à une autre étape. Tant que les différentes générations ne sont pas réunies, ce n'est pas vraiment « toute quartier ».

Les effets des émeutes c'est la mode de la diversité.

C.Ö. :

Ce problème n'est pas encore un problème de classe dans la société?

T.K. :

Dans ces quartiers il n'y a pas de classe. Tout le monde, c'est pareil.

C.Ö. :

Comment vous voulez transformer la société ?

T.K. :

Je ne veux pas spécialement transformer la société. La société cherche à nous transformer et on résiste à cela. Maintenant, nous voulons que les habitants du quartier, ils aient le pouvoir.

C.Ö. :

Comment vous examinez la situation de grand frère dans les sites populaires ou dans les banlieues ?

T.K. :

C'est une production médiatique. Ce truc de grand frère, c'était d'abord quelque chose que les gens dans le quartier ils avaient mis avant en avant à la fin des années 80s. La fonction de grand frère c'est une fonction de conseiller dans les quartiers au niveau de solidarité. Après c'est devenu une sorte de gardien de sécurité. La fonction de grand frère c'est la fonction de responsable.

BİBLİYOGRAFYA

GAZETELER

“Au secours, revoilà Sarkozy”; **L’Humanité**; 23 Haziran 2005.

“Le ‘Kärcher’ passe mal à la Courneuve”; **L’Humanité**; 23 Haziran 2005.

“Nuit d’émeute à Clichy-sous-Bois après la mort de deux adolescents”; **Le Monde**; 29 Ekim 2005.

“Nuit d’émeutes”; **L’Humanité**; 29 Ekim 2005.

“Trois questions à Claude Dilain”; **Le Monde**; 29 Ekim 2005.

“Deuxième nuit de violences”; **Le Monde**; 30-31 Ekim 2005.

“Deuxième nuit de violences à Clichy-sous-Bois”; **Le Monde**; 30-31 Ekim 2005.

“Émeutes de Clichy-sous-Bois: les interventions de Nicolas Sarkozy sont contestées, même à droite”; **Le Monde**; 1 Kasım 2005.

“La colère des banlieues”; **Le Monde**; 2 Kasım 2005.

“Azouz Begag, principal opposant à Nicolas Sarkozy”; **Le Monde**; 2 Kasım 2005.

“Clichy-sous-Bois cristallise les tensions politiques et sociales”; **Le Monde**; 2 Kasım 2005.

“Les violences s’étendent en Seine-Saint-Denis et changent de forme”; **Le Monde**; 3 Kasım 2005.

“Quand les ‘frères’ musulmans tentent de ramener le calme”; **Le Monde**; 3 Kasım 2005.

“Les maires de banlieue critiquent Nicolas Sarkozy”; **Le Monde**; 3 Kasım 2005.

“Après cinq jours de silence, M. de Villepin reçoit les familles de Clichy-sous-Bois, avec M. Sarkozy”; **Le Monde**; 3 Kasım 2005.

“Les divisions du gouvernement sur les banlieues exaspèrent la droite”; **Le Monde**; 4 Kasım 2005.

“Un jeune à Aulnay-sous-Bois: ‘Ce n’est qu’un début, on va continuer jusqu’à ce que Sarkozy démissionne’”; **Le Monde**; 4 Kasım 2005.

“Rappelés à l’ordre par l’Élysée, M. de Villepin et M. Sarkozy s’affichent désormais ‘unis’”; **Le Monde**; 5 Kasım 2005.

“L’orientation répressive de la police est remise en question”; **Le Monde**; 5 Kasım 2005.

“M. de Villiers, Mme Le Pen et les souverainistes réclament un couvre-feu et l’envoi de l’armée”; **Le Monde**; 6-7 Kasım 2005.

“Les incendies de voitures ont progressé”; **Le Monde**; 6-7 Kasım 2005.

“Dans les mosquées, les prêches appellent au calme”; **Le Monde**; 6-7 Kasım 2005.

“Une partie de la gauche demande la démission de Nicolas Sarkozy”; **Le Monde**; 6-7 Kasım 2005.

“Violences et vigilance, le face-à-face des banlieues”; **Le Monde**; 8 Kasım 2005.

La banlieue et ses électeurs, vus par Nicolas Sarkozy”; **Le Monde**; 8 Kasım 2005.

“À Grigny, les habitants se mobilisent la nuit pour protéger les lieux publics”; **Le Monde**; 8 Kasım 2005.

“Clichy revendique une colère ‘sincère’, dix jours après la mort des deux adolescents”; **Le Monde**; 8 Kasım 2005.

“Yazid Kherfi: Docteur ès violences”; **Le Monde**; 8 Kasım 2005.

“Dominique de Villepin choisit l’état d’urgence”; **Le Monde**; 9 Kasım 2005.

“Le PS n’est pas hostile à une mesure ‘limitée’”; **Le Monde**; 9 Kasım 2005.

“Le Front National et Philippe de Villiers comptent sur un afflux d’adhésions”; **Le Monde**; 9 Kasım 2005.

“Stains choquée par le ‘geste gratuit et prémédité’ qui a causé la mort d’un homme”; **Le Monde**; 9 Kasım 2005.

“Des religieux musulmans organisent des patrouilles de nuit pour tenter d’arrêter la violence”; **Le Monde**; 9 Kasım 2005.

“Préconisé par les renseignements généraux, le recours au couvre-feu laisse dubitatifs nombre de policiers”; **Le Monde**; 9 Kasım 2005.

“L’UMP enrôle Google dans le soutien à Nicolas Sarkozy”; **Le Monde**; 9 Kasım 2005.

“1150 policiers mobilisés à Paris”; **Le Monde**; 10 Kasım 2005.

“M. de Villepin impose sa stratégie de crise à M. Sarkozy”; **Le Monde**; 10 Kasım 2005.

“La grenade lacrymogène des policiers ne visait pas la mosquée de Clichy-sous-Bois”; **Le Monde**; 10 Kasım 2005.

“Partagée sur l’état d’urgence, la gauche ne sait pas de quelle façon s’opposer au gouvernement”; **Le Monde**; 10 Kasım 2005.

“Au Blanc-Mesnil, le maire menace de démissionner en cas de couvre-feu”; **Le Monde**; 10 Kasım 2005.

“ ‘L’agressivité n’est jamais gratuit’, juge Lilian Thuram”; **Le Monde**; 10 Kasım 2005.

“Baisse de la violence, selon la police nationale”; **Le Monde**; 11 Kasım 2005.

“Nicolas Sarkozy veut expulser les étrangers impliqués dans les violences urbaines”; **Le Monde**; 11 Kasım 2005.

“Aucun couvre-feu en Île-de-France”; **Le Monde**; 11 Kasım 2005.

“Violences urbaines: l’inconnue du week-end”; **Le Monde**; 12 Kasım 2005.

“Trevor Phillips: ‘Les Français pourraient emprunter un peu de notre pragmatisme’”; **Le Monde**; 12 Kasım 2005.

“La loi protège les étrangers contre l’expulsion”; **Le Monde**; 12 Kasım 2005.

“Des policiers de La Courneuve suspendus pour avoir roué de coups Fouad A. à l’issue de sa garde à vue”; **Le Monde**; 12 Kasım 2005.

“558 personnes écrouées dans le cadre des incidents”; **Le Monde**; 13-14 Kasım 2005.

“Un policier brûlé par un cocktail Molotov”; **Le Monde**; 13-14 Kasım 2005.

“Deux semaines de violences urbaines”; **Le Monde**; 13-14 Kasım 2005.

“La station Skyrock procède à une surveillance renforcée de ses bloguers”; **Le Monde**; 13-14 Kasım 2005.

“La répartition des commissariats remise en question”; **Le Monde**; 13-14 Kasım 2005.

“La crise des banlieues interpelle la pratique du journalisme”; **Le Monde**; 13-14 Kasım 2005.

“French minister says polygamy to blame for riots”; **Financial Times**; 15 Kasım 2005.

“L’état d’urgence prorogé, Jacques Chirac à la télévision”; **Le Monde**; 15 Kasım 2005.

“Jean-Marie Le Pen critique Jacques Chirac et épargne le ministre de l’intérieur”; **Le Monde**; 15 Kasım 2005.

“M. Chirac diagnostique une ‘crise d’identité’”; **Le Monde**; 16 Kasım 2005.

“50.000 jeunes pour le ‘service civil’”; **Le Monde**; 16 Kasım 2005.

“Les députés UMP et UDF votent l’état d’urgence pour trois mois”; **Le Monde**; 17 Kasım 2005.

“Diminution des incidents dans la nuit de mardi à mercredi”; **Le Monde**; 17 Kasım 2005.

“M. Villepin s’est déplacé en banlieue parisienne”; **Le Monde**; 17 Kasım 2005.

“Les correspondants étrangers à Paris estiment ne pas avoir de leçons à recevoir”; **Le Monde**; 17 Kasım 2005.

“Regroupement familial et polygamie au banc des accusés”; **Le Monde**; 18 Kasım 2005.

“La polygamie et la regroupement social au centre de la polémique”; **Le Monde**; 18 Kasım 2005.

“Le gouvernement rétablit les crédits aux associations des quartiers sensibles”; **Le Monde**; 22 Kasım 2005.

“M. Sarkozy durcit son discours sur les banlieues”; **Le Monde**; 22 Kasım 2005.

“M. Sarkozy durcit sa politique d’immigration”; **Le Monde**; 22 Kasım 2005.

“La France est moins anxieuse à l’égard des immigrés que ses voisins européens”; **Le Monde**; 22 Kasım 2005.

“Le majorité des mineurs présentés aux juges étaient ‘inconnus’ des tribunaux”; **Le Monde**; 26 Kasım 2005.

“Le premier ministre durcit sa politique d’immigration”; **Le Monde**; 1 Aralık 2005.

“Le bilan chiffré de la crise des banlieues”; **Le Monde**; 2 Aralık 2005.

“Un procès pour Zyed et Bouna”; **le Journal du Dimanche**; 25 Ocak 2008.

KİTAPLAR VE MAKALELER

1885: Le Tournant Colonial de la République: Jules Ferry contre Georges Clemenceau, et Autres Affrontements Parlementaires sur la Conquête Coloniale; Paris: La Découverte; 2007.

Agier, Michel; **L’Invention de la Ville: Banlieues, Townships, Invasions et Favelas**; Paris: Éditions des Archives Contemporaines; 2002.

Althusser, Louis; **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**; İstanbul: İthaki Yayınları; 2003; çev. Alp Tümertekin.

Arendt, Hannah; **The Origins of Totalitarianism: Imperialism**; New York: Schocken Books; 2004.

Arrighi, Giovanni, Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein; **Sistem Karşıtı Hareketler**; İstanbul: Metis Yayınları; 2004; çev. C. Kanat, B. Somay, S. Sökmen.

Avenel, Cyprien; **Sociologie des “Quartiers Sensibles”**; Paris: Armand Colin; 2004.

Balibar, Étienne; **Spinoza ve Siyaset**; İstanbul: Otonom Yayıncılık; 2004; çev. S. Soyarslan.

Balibar, Étienne; “The Uprisings in the Banlieues”; **Constellations**; v.14; no.1; 2007; tran. James Ingram.

Basier, Luc, Christian Bachmann; “Le Verlan: Argot d’École ou Langue des Keums?”; **Mots**; 1984; Vol. 8; No.1.

Baudrillard, Jean; **La Société de Consommation**; Paris: Denoël; 2007.

Beaud, Stéphane, Michel Pialoux; **Violences Urbaines, Violence Sociale: Genèse des Nouvelles Classes Dangereuses**; Paris: Fayard; 2003.

Beaud, Stéphane, Michel Pialoux; “La ‘Racaille’ et les ‘Vrais Jeunes’: Critique d’une Vision Binaire du Monde des Cités”; *in*. Clementine Autain, *et al*; **Banlieue, lendemains de révolte**; Paris: La Dispute/Snédit et Regards; 2006.

Berger, Martine; “Paris: Deserrement de l’Habitat et des Emplois”; *in.* (ed.) Françoise Dureau, *et al*; **Métropoles en Mouvement: Une Comparaison Internationale**; Paris: Éditions Economica; 2000.

Bernard, Philippe; **L’Immigration**; Paris: Le Monde-Éditions; 1993.

Best, Steven, Douglas Kellner; **Postmodern Teori: Eleştirel Soruşturmalar**; İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 1998; çev. Mehmet Küçük.

Béthune, Christian; **Le Rap: Une Esthétique Hors la Loi**; Paris: Éditions Autrement; 2003.

Bordenave, Yves, Mustapha Kessous; “Une nuit avec des ‘émeutiers’ qui ont la ‘rage’”; **Le Monde**; 8 Kasım 2005.

Bourdieu, Pierre, *et al*; **La Misère du Monde**; Paris: Seuil; 1993.

Burgess, Jasen Lewis; “The Origins of the *Banlieue Rouge*: Politics, Local Government and Communal Identity in Arcueil and Cachan 1919-1958”; Yayınlanmamış doktora tezi; University of New South Wales; 2005.

Chevallier, Pierre; **La Séparation de l’Église et de l’École: Jules Ferry et Léon XIII**; Paris: Fayard; 1981.

Colombani, Jean-Marie; “Febrilité”; **Le Monde**; 9 Kasım 2005.

Crampton, Thomas; “Behind the Furor, the Last Moments of Two Youths”; **The New York Times**; 7 Kasım 2005.

Cubero, José; **L’Émergence des Banlieues au Cœur de la Fracture Sociale**; Toulouse: Éditions Privat; 2002.

Diamanti, Ilvo; “Immigration et citoyenneté en Europe: une enquête”; **Critique Internationale**; No: 8; 2000; trad. Rachel Bouyssou.

Deleuze, Gilles; **Spinoza: Pratik Felsefe**; İstanbul: Norgunk; 2005; çev. Ulus Baker.

Deleuze, Gilles; “What is a *Dispositif*?”; *in.* (ed.) Timothy J. Armstrong; **Michel Foucault, Philosopher: Essays**; London: Routledge; 1991.

Deleuze, Gilles, Félix Guattari; **Anti Oedipus: Capitalism and Schizophrenia**; Vol. 1; Minneapolis: University of Minnesota Press; 2003; tran. R.Hurley, M.Seem; H.R.Lane.

Deleuze, Gilles, Félix Guattari; **A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia**; Vol. 2; New York: Continuum Books; 2004; tran. Brian Massumi.

Dilain, Claude; **Chronique d'une proche banlieue**; Paris: Stock; 2006.

Duhamel, Alain; **Les Peurs Françaises**; Paris: Gallimard; 1994; s. 78.

Fanon, Frantz; **Yeryüzünün Lanetlileri**; İstanbul: Versus; 2007; çev. Şen Sürer.

Feldblum, Miriam; **Reconstructing Citizenship: The Politics of Nationality Reform and Immigration in Contemporary France**; New York: SUNY Press; 1999.

Ferro, Marc; **Histoire de France**; Paris: Odile Jacob; 2003.

Ferro, Marc; "Le colonialisme, envers la colonisation"; *in.* (ed.) Marc Ferro; **Livre noir du colonialisme: XVIe – XXIe siècle: de l'extermination à la repentance**; Paris: Éditions Robert Laffont; 2003.

Ferro, Marc; "La conquête de l'Algérie"; *in.* (ed.) Marc Ferro; **Livre noir du colonialisme: XVIe – XXIe siècle: de l'extermination à la repentance**; Paris: Éditions Robert Laffont; 2003.

Ferry, Jules; "Discours au sujet de la colonisation"; **Journal Officiel**; 28 Temmuz 1885.

Foucault, Michel; **Les Mots et les Choses: Une Archéologie des Sciences Humaines**; Paris: Gallimard; 1966.

Guattari, Félix; "Capital as the Integral Form of Power Formations"; *in.* Félix Guattari; **Soft Subversions**; New York: Semiotext(e); 1996; tran. D.L.Sweet, C.Wiener.

Hardt, Michael, Antonio Negri; **İmparatorluk**; İstanbul: Ayrıntı Yayınları; 2003; çev. Abdullah Yılmaz.

Hobsbawm, Eric J.; **Sermaye Çağı: 1848-1875**; Ankara: Dost Yayınları; 2005; çev. B.S. Şener.

Hobsbawm, Eric J.; **İmparatorluk Çağı: 1875-1914**; Ankara: Dost Yayınları; 2003; çev. B.S. Şener.

Kassovitz, Mathieu; “Working Class France”; **The Guardian**; 10 Kasım 2005.

Kepel, Gilles; **À l’Ouest d’Allah**; Paris: Éditions de Seuil; 1994.

Khiari, Sadri; **Pour une Politique de la Racaille: Immigré-e-s, Indigènes et Jeunes de Banlieues**; Paris: Éditions Textuel; 2006.

Lagrange, Hugues, Marco Oberti; “Intégration, Ségrégation et Justice Sociale”; *in.* (ed.) Hugues Lagrange, Marco Oberti; **Émeutes Urbaines et Protestations: Une Singularité Française**; Paris: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques; 2006.

Le Corbusier (Edouard Jeanneret-Gris); **Atina Anlaşması**; İstanbul: Yapı Kredi Yayınları; 2009; çev. Ayda Yörükân.

Le Monde Éditorial; “Dérivoires zizanies”; **Le Monde**; 4 Kasım 2005.

Lenin, V.I.; **Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**; Ankara: Sol Yayınları; 1992; çev. Cemal Süreya.

Lénine, V.I.; “L’Impérialisme: Stade Suprême du Capitalisme”; **Œuvres Choies**; Vol. 1; Moscou: Éditions en Langues Étrangères; 1962.

Lepoutre, David; **Cœur de Banlieue: Codes, Rites et Langages**; Paris: Odile Jacob; 2001.

Machiavelli, Niccolo; **Prens**; İstanbul: Oğlak Yayınları; 2007; çev. Rekin Teksoy.

Mandel, Ernest; **La Crise 1974-1978: Les Faits, Leur Interprétation Marxiste**; Paris: Flammarion; 1978.

Marx, Karl, Friedrich Engels; “Manifeste du Parti Communiste”; trad. Émile Bottigelli; *in.* Karl Marx; **Manuscrits de 1844, Manifeste du Parti Communiste, Le Capital (Extraits)**; Paris: Flammarion; 2008.

Milon, Alain; “La Figure de la Relégation dans la Musique Rap”; *in.* (ed.) Anne Laffanour; **Territoires de Musiques et Cultures Urbaines: Rock, Rap, Techno... L’Émergence de la Création Musicale à l’Heure de la Mondialisation**; Paris: L’Harmattan; 2003.

Mucchielli, Laurent; “Les Émeutes de Novembre 2005: les raisons de la colère” ; *in.* (ed.) L. Mucchielli, V. Le Goaziou; **Quand les banlieues brûlent...: Retour sur les Émeutes de Novembre 2005**; Paris: La Découverte; 2007.

Mumford, Lewis; **La Cité à Travers l’Histoire**; Paris: Seuil; 1964; trad. Guy et Gérard Durand.

Negri, Antonio; **Yıkıcı Politika: 21. Yüzyıl İçin Bir Manifesto**; İstanbul: Otonom Yayıncılık; 2006; çev. Akın Sarı.

Noiriel, Gérard; **Le Creuset Français: Histoire de l’Immigration, XIXe – XXe Siècles**; Paris: Éditions du Seuil; 1988.

Onana, Charles; **Pourquoi la France brûle: La racaille parle**; Paris: Éditions Duboiris; 2006.

Pinson, Daniel; **Des Banlieues et des Villes: Dérive et Eurocompétition**; Paris: Les Éditions Ouvrières; 1992.

Pirenne, Henri; **Les Villes du Moyen Âge**; Paris: Presses Universitaires de France; 1971.

Polanyi, Karl; **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**; İstanbul: İletişim Yayınları; 2003; çev. Ayşe Buğra.

Reinhard, Wolfgang; **Petite Histoire du Colonialisme**; Paris: Éditions Belin; 1997; trad. A. Tananka, G. Planges.

Said, Edward W.; “Sömürgecinin Temsili: Antropolojinin Muhatapları”; *in.* Edward W. Said; **Kış Ruhu**; İstanbul: Metis Yayınları; 2000; çev. Tuncay Birkan.

Samson, Michel; “Pourquoi Marseille n’a pas explosé?”; **Le Monde**; 15 Aralık 2005.

Sarkozy, Nicolas; “Notre stratégie est la bonne”; **Le Monde**; 6-7 Kasım 2005.

Schor, Ralph; **Histoire de l'Immigration en France: de la Fin du XIXe Siècle à Nos Jours**; Paris: Armand Collin; 1996.

Spinoza; **Éthique**; Paris: Seuil; 1999; trad. Bernard Pautrat.

Stora, Benjamin; **Histoire de la Guerre d'Algérie (1954-1962)**; Paris: La Découverte; 2004.

Thobie, Jacques; "La France Coloniale de 1870 à 1914"; *in.* Jean Meyer, *et. al.*; **Histoire de la France Coloniale: Des Origines à 1914**; Paris: Armand Colin; 1991.

Tribalat, Michèle; "L'Immigration: Permanences et Ruptures"; *in.* (ed.) Georges Tapinos; **La France dans Deux Générations: Population et Société dans le Premier Tiers du XXIe Siècle**; Paris: Fayard; 1992.

Tubiana, Michel; "État d'urgence: qui sont les ennemis?"; **Le Monde**; 10 Kasım 2005.

Valette, Jacques; "La Manifestation du FLN à Paris le 17 Octobre 1961: Le Témoignage du Lieutenant-Colonel Montaner"; **Guerres Mondiales et Conflits Contemporains**; 2002/2; no: 206.

Wacquant, Loïc; "Sur quelques contes sécuritaires venus d'Amérique"; **Le Monde Diplomatique**; Mayıs 2002.

Wallerstein, Immanuel; **The Modern World System, Vol 1: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century**; New York: Academy Press; 1974.

Wieviorka, Michel; **La Violence**; Paris: Hachette; 2005.

Wood, Ellen Meiksins; **The Origin of Capitalism: A Longer View**; New York: Verso; 2002.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

http://cassini.ehess.fr/cassini/fr/html/fiche.php?select_resultat=9726#

<http://www.clichy-sous-bois.fr/>

<http://fsqp.free.fr>

<http://www.indigenes-republique.org>

<http://www.indigenes-republique.fr>

<http://laragedupeuple.org/>

<http://www.mercer.com/costofliving>

<http://www.ratp.info/orienter/cv/carterer.php>

<https://www.navigo.fr/pages/accueil.html>